

~~P. 13. 24~~
IDEA
PHILOSOPHIÆ
TUM
MORALIS,
TUM
NATVRÆLIS:

SIVE
EPITOME COMPENDIOSA
utriusque ex *Aristotele* excerpta,
& *methodicè disposita* :

A

M. FRANC. BURGERSDICIO in
Academia *Lugduno-Batavâ*, Logices &
Ethices Professore ordinario.

Editio quarta prioribus castigatior.

OXONII,
Excudebat **GUILIELMUS TURNER**,
Impensis **HENRICI CURTEYNE**:

M DC XXXVII.

INDEX

Capitulum & titulorum qui hâc Ideâ
continentur.

Cap.

1 **D**E Philosophia Moralis definitione, certitudine, Auditore, & divisione.

2 De bono in genere.

3 Varia sententia de felicitate.

4 Vera sententia de felicitate humanâ.

5 De eo quod invitum ac spontaneum est.

6 De spontanearum actionum principiis.

7 De Affectibus in genere.

8 De Affectibus in specie.

9 De voluptate & dolore.

10 De Virtutibus intellectualibus, & præcipuè de Prudentia.

11 De natura Moralis virtutis in genere.

12 De causa efficiente moralis virtutis.

13 De Pietate.

14 De Fortitudine.

A 2

15 De

- 15 De Temperantia.
- 16 De liberalitate & Magnificentiâ.
- 17 De Magnanimitate & Modestiâ.
- 18 De Mansuetudine.
- 14 De Veracitate.
- 20 De Comitatus & Urbanitate.
- 21 De Justitiâ universali & Jure.
- 22 De Justitiâ particulari.
- 23 De Continentiâ, Tolerantiâ, &
virtute Heroicâ.
- 24 De Amicitia.

FINIS.

IDEA

IDEA PHILOSOPHIÆ MORALIS.

CAP. I.

*De Philosophia Moralis Definitione,
Certitudine, Auditore, & Divisione.*

§ I.

PHILOSOPHIA est ani-
mi nostri perfectio, quanta
quidem naturali mentis no-
stræ conatu ea potest obti-
neri. Itaque, cū n animus noster, non
solum cognoscendi, sed etiam appeten-
di, & agendi facultate sit instructus; ne-
cesse fuit Philosophiam non in sola ve-
ritatis speculatione, sed etiam in vitæ,
& humanarum actionum directione
consistere.

2 Hinc Philosophia divisa fuit à

A 3

Peri-

Peripateticis in Theoreticam five speculativam, & practicam. *lib. 1. Metaph. minore cap. 1.* Quarum illa res sempiternas, & à naturalibus, ac necessariis causis fluentes, solius veritatis desiderio contemplatur; (hoc enim sonat vox *ἡ ἀληθεια* :) hæc occupata est in iis, quæ nostro arbitrio subjecta sunt : quorum cognitionem non propter se amplectimur, sed ut secundum eam vitam nostram, & actiones componamus, & mores formemus.

3 Philosophia theoretica residet in intellectu speculativo : cuius munus est res absolute simplicitérque cognoscere, ut res sunt, hoc est, quatenus habent essentiam, quæ definitione potest explicari; bonitate aut malitiâ nullo modo consideratâ. Philosophia practica est in intellectu practico : cuius munus est res cognoscere, ut bonæ, vel malæ sunt; easque dijudicare, & voluntati appetendas, aut repudiandas proponere.

4 Intellectus ergo practici iudicium,

um, est fons & norma nostrarum appetitionum, & actionum. Ea enim agimus, & volumus agere, quæ intellectus practico suo iudicio dictat agenda esse, aut non esse agenda.

5 Actiones, quæ ex practici intellectus dictamine, ac iudicio proficiuntur, ad duo genera possunt revocari. Vel enim *ποιήσεις* sunt, vel *πράξεις*.

6 Hæc duo vocabula, etsi à multis confundi solent, Periparetici tamen, cum de moribus agunt, significationibus ea distinguunt, *lib. 6. Ethic. cap. 4.* Nec tamen omnes eodem modo. Quidam enim eas solum actiones *ποιήσεις* esse volunt, quæ opus aliquod post se relinquunt; *πράξεις*, quæ nullum post se relinquunt opus. Sed hoc discrimen non est ex usu sumptum, quem habent hæ voces apud *Aristotelem*. Is enim *ποιήσεις* arte, *πράξεις* prudentiâ dirigi docet *lib. 1. Magn. Moral. cap. 35.* At multæ actiones, quæ post se non relinquunt opus, ut, *cantare, saltare, equitare*, arte potius, quàm prudentiâ diriguntur:

guntur: quæ proinde non *πράξεις*, sed *ποιήσεις* appellandæ sunt.

7 Verum discrimen in eo positum est, quòd *ποιήσεις* à sola pendeant arte, non etiam à cupiditate, aut alio aliquo impetu facultatis appetentis; *πράξεις* contra sequantur conditionem, & impetum appetitûs. Itaque *ποιήσεις*, sicuti cetera omnia, quæ ab arte proficiſcuntur, habent τὸ *ἄ*, id est, *perfectionem ob quam laudantur*, in seipsis inclusum. Ideoque sufficit, eas ipsas cùm fiunt πῶς *ἔχειν*, id est, ut certo modo *se habeant*. At *πράξεις*, quoniam à prudentia prodeunt, ideoque cum virtute conjunctæ sunt, τὸ *ἄ* non habent in seipsis; neque satis est ut ipsæ cùm fiunt, certo modo *se habeant*; sed hoc insuper requiritur, ut ὁ *πράττων*, id est, *is qui auctor est* τῶν *πράξεων*, certo modo sit affectus. Ac primò quidem, ut sciens; deindè, ut deliberato consilio; tertio, ut firmâ & immutabili voluntate agat. *lib. 2. Eth. cap. 4.* Hinc fit, ut *ποιήσεις* ab eventu; *πράξεις*, ab animo atq; affectu auctoris æstimari soleant.

soleant. Nihil enim refert, quo animo aut affectu, latus an iratus sit ὁ ποιῶν : modò artis sequatur regulas, erit bona, & laudabilis ἢ ἀρίστη : at πράξις recta non est, nisi à recto, & composito proficiscatur animo.

8 Philosophia practica non est ars, sed prudentia : ideòque non circa ποιήσεις, sed circa πράξεις versatur. Unde & practica dicta est, & ἠθικὴ, hoc est, moralis Philosophia. Mores enim animi, quos Græci ἦθος appellant, πρᾶξις, id est, consuetudine format, & appetitum ad honestatem, atque virtutem incitat, & dirigit. *lib. 2. Eth. cap. 1. & lib. 1. Mag. Mor. cap. 6.*

9 Cum πράξεις, sive actiones morales, ut dictum est: ab animo æstimandæ sint, Philosophia moralis tota in eo debet esse, ut animum nostrum fingat ac formet.

10 Ad hanc rem duo requiruntur : primò, ut intellectus judicet, ac dicet esse bonum, quod reverà bonum est; & malum, quod reverà malum est: secun-

dò, ut feratur in id, quod intellectus dictat esse bonum, & declinet ab eo, quod dictat esse malum.

11 Ut intellectus bonum, & malum inter se possit sine errore discernere, doctrinâ imbuendus est: ut appetitus rectum sequatur iudicium intellectûs, subigendi sunt, & in ordinem cogendi affectus, & perturbationes; ne vel subito, & vehementi impetu intellectûs iudicium prævertant; vel offusâ caligine pervertant, & in partes suas pertrahant.

12 Cùm intellectus rectè monet, & intellectui rectè monenti appetitus non refragatur, *περὶ* etiam nostræ, sive actiones morales, eo se, quo decet, habebunt modo, nihilque à nobis proficiscetur, quod sit contrà viri boni officium.

13 Finis Philosophiæ moralis est felicitas humana, hoc est, ejusmodi status, quo perfectior nullus in hominem cadit, secundum præscriptum rectæ naturalisque rationis in terris, inter homines, viventem.

14 Ex iis quæ dicta sunt, Philosophia moralis non incommodè definitur hoc modo: Philosophia moralis est, Prudentia dirigens humanas actiones, ut, quantum in hac vita fieri potest naturæ viribus, benè beatèque vivat. Quibus verbis tum objectum, tum finis Philosophiæ continetur, quæ in sequentibus plenius explicabuntur.

15 Dogmata Philosophiæ moralis non tantâ possunt ἀκρίβεια tradi, quantâ tradi solent dogmata Philosophiæ theoreticæ, præsertim ea, quæ ad Matthesin spectant. Τὰ γὰρ καλὰ καὶ ἀγαθὰ, καὶ ὅν ἡ πολιτικὴ σκοπεῖται, περὶ αὐτῶν ἔχει διαφορὰν καὶ πλάνη, ὥστε δοκεῖν νόμον μόνον εἶναι, φύσει δὲ οὐκ. Id est, *Ea quæ honesta sunt & iusta, in quorum consideratione versatur civilis scientia, sive Philosophia moralis, tantam habent varietatem, tantum errorem, ut lege modo, non autem naturâ constare videantur.* Nam neque eadem apud omnes, neque etiam apud eosdem semper eadem iusta censentur. Τοιοῦτόν δὲ πᾶσι πλάνη ἔχει

ἡ τὰ ἁθὰ, διὰ τὸ πολλοῖς συμβαίνειν βλαβὰς αὐτῷ. Id est, *Similis error versatur in iis, quæ ut bona expetuntur, quoniam ex his multi detrimenta capiunt: lib. 1. Eth. cap. 3.*

16 Et licet multa sint, quæ naturâ suâ bona sunt, aut mala: non pauca tamen occurrunt, quæ, cum naturâ suâ sint ἀδιάφορα, bona tamen aut mala fiunt, vel latâ civili lege, vel ob circumstantias adjectas, à quibus facta nostra morales differentias accipiunt.

17 Quæ per se, ac naturâ suâ bona sunt, aut mala ea recta ratio discernit: in quo discrimine, etsi ipsa sibi norma sit, quo tamen tutius iudicet in tanta iudiciorum varietate, divina lex respicienda est, quæ moralis appellatur. Quæ nihil aliud est, quàm expressa imago legis naturalis, ac compendium moralis Philosophiæ. In cæteris, quæ naturâ suâ sunt ἀδιάφορα, debet humana ratio usu acquirere discernendi facultatem.

18 Auditorem Philosophiæ moralis oportet πῶς ἴδεν ἡλὲν καλῶς, id est

est, more & consuetudine rectè ductum
 esse: lib. 1. *Eth* cap. 4. ut, quoties ipse re-
 rum moralium discrimen non satis no-
 vit, aliorum sequatur rectè monentium
 consilia, & præcepta. Principium enim
 in moralibus est τὸ ὅτι. Qui enim τὸ ὅτι
 habet perspectum, siue suâ, siue alio-
 rum operâ, atque institutione, τὸ διότι
 non debet sollicitè desiderare: lib. 1.
Eth. c. 4. Multa enim à majoribus benè
 constituta sunt, ut aiunt *I. C. ff de Just.*
 & *Jure l. 20* quorum reddi non potest
 ratio. Imò multa idè bona sunt; quia
 lege majorum constituta sunt. Hæc, si
 quis morū pravitate contemnet, frustra
 animū adjiciet ad moralē Philosophiā.

19 Hinc sequitur, juvenem non esse
 οἰκῆτον, id est, idoneum auditorem Philo-
 sophiæ moralis. Juvenis enim τῶς πα-
 δεύειν ἀκολούθητικὸς ὢν. ματαίως ἀκροῖται καὶ
 ἀναφελῆς. Id est, affectibus obnoxius, va-
 nam & inutilem operam sumet in au-
 diendo: lib. 1. *Eth* c. 3. Nam aliorum re-
 cta præcepta, & salubres admonitiones,
 quæ suis affectibus adversantur, super-
 ciliosè,

ciliosè, & pertinaciter rejiciet, ac contemnet. *lib. 10. Eth. cap. 9.* Juvenis autem quisque non κατὰ τὴν ἡλικίαν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἦθος, id est, non ex ætate, sed ex more judicandus est. Non enim ab ætate defectus hic proficiscitur, sed ab eo, quod vitam, & omnia quæ in vita sibi occurrunt, non tam ratione, quàm affectu animi sui metiatur. *lib. 1. Eth. cap. 3.*

20 Est & alia causa, ob quam juvenis minus idoneus sit auditor Philosophiæ moralis: nimirum, quia ἀπειρος ὅτι κατὰ τὸ βίον πράττειν. Id est, imperitus est earum actionum, in quibus civilis vita, ac societas consistit. *lib. 1. Eth. cap. 3.*

Actiones enim civiles versantur circa singularia, de quibus non secundum præcepta, sed secundum occasionem judicandum est. *lib. 2. Eth. cap. 2.* Quod certè fieri non potest, nisi ab eo, qui longo rerum usu, atq; experientiâ, prudentiam sibi comparavit: quæ in juvenibus admodum rara est.

21 Philosophiæ moralis duæ sunt partes; altera communis, quæ Ethica
stri-

strictiore quâdam significatione nominatur; altera specialis, quæ in Oeconomicam, & Politicam subdividitur.

22 Ethica non agit de moribus singulorum hominum seorsim in certa aliqua vitæ practicæ specie; sed tradit generalia principia, ex quibus vitæ practicæ mores formandi sunt, *lib. 1. Mag. Mor. cap. 1.* tum in familia, quod fit in Oeconomicâ; tum in civitate, quod fit in Politica.

23 Etenim cum homo naturâ suâ sit animal πολιτικόν, id est, *sociabile*, sequitur, vitam non esse humanam, quæ non vivitur in humana societate. Vita solitaria, quam quidam fingunt, aut divina, aut belluina quædam vita est. ὅ μὴ δύναται κοινωνεῖν, ἢ μὴ δὲν δεύει, ἢ ἀνταρκειαν, ἢ θνητὸν εἶναι, ἢ θεός. Id est, *qui non potest societatem cum aliis contrahere, aut eâ non indiget, sibi abundè sufficiens, aut fera est, aut Deus. lib. 1. Pol. cap. 2.*

24 Præcepta quæ in Ethicâ tradenda sunt, ad tria capita revocari possunt:
vel!

vel enim agendum est de felicitate, ut fine totius Philosophiæ moralis : vel de actionibus moralibus, earumque differentiis ac principiis, de affectibus, deque voluptate ac dolore, ut de objecto : vel denique, de virtute, ejusque speciebus, ut & de amicitia, ut de mediis, quibus ad felicitatem pervenitur.

CAP. II.

De Bono in genere.

§ 1

QUOD est subjectum in scientiis, id est finis in Ethica, aliisque disciplinis præcepta sua ad usum aliquem referentibus. Debet ergo Ethica tradi methodo analyticâ, sumpto exordio à fine, hoc est, à felicitate. Ut autem felicitatis naturam melius assequamur, prius de bono in genere, ejusque variis speciebus, quædam præmittenda sunt.

2 Bonum dicitur quasi *duonum*, à duobus, quia quicquid bonum est, id
non

non nisi alteri bonum esse dicitur, ut ex Boni definitione § 3. liquebit. Græcè dicitur ἀγᾶδόν, ἀπὸ τῆς ἀγᾶν δύναιτο, id est, valdè currere. Antiquitus enim ἀγᾶδός erat epitheton bellatorum; idémque significabat, quod *fortis, strenuus*: quia pro ea, quæ tunc obtinebat, praliandi consuetudine, milites pedum pernecitate censebantur. Hinc apud *Homerum* toties, ποδὺς ἰκνύς Αἰχιδῆς. Id est, *celer pedibus Achilles*. Postea vox ista ad quamlibet rei præstantiam significandam adhibita fuit. Eodem modo ἀπὸ τῆς ἀπὸ τοῦ Ἀφροῦ, id est, à *Marte*; & virtus à viro dicta, primùm ad fortitudinem, postea, ad quemlibet laudatum habitum significandum videtur adhibita. *Plato* ἀγᾶδόν derivat ἀπὸ τῆς ἀγᾶν, id est, *ducere*, quòd nos amore sui ducat, & impetum animi ad sese moveat. *Seneca* Ep. 118.

3 Bonum dicitur, quicquid alicui congruum est ac conveniens: malum contra. quicquid alicui adversum est, ac repugnans. Hinc sequitur, ut bonum

num naturâ suâ desiderium concitet, & amorem; malum, odium, & fugam.

4 Unaquæque res appetit bonum, non quodlibet promiscuè, sed id, quod sibi bonum est : sicuti qualibet res repudiat, non quodcunque malum, sed quod sibi malum est. Atque hoc sensu intelligendus est *Aristoteles*. cum bonum à posteriore definit, & πῶς τὰ ἐφ' ἑαυτοῦ. Id est, *quod omnia appetunt. lib. 1. Eth. cap. 1.*

5 Ut res variæ sunt, & varius rerum appetitus ; ita multiplex est forma boni, & mali. Etenim res quædam sunt, quæ innato appetitu, sine prævia cognitione in bonum feruntur, aut à malo refugiunt : aliæ in bonum feruntur, & à malo refugiunt, appetitu elicitò, hoc est, appetitu, qui à præeunte objectæ rei notitiâ excitatur atque dirigitur. Illæ semper feruntur in id, quod reverà bonum est, & refugiunt ab eo, quod reverà malum est ; hæc feruntur etiam in id, quod reverà bonum non est, sed videtur esse; & averfantur etiam

id

& id, quod malum non est, sed videtur
esse.

6 Hujus discriminis causa est, quod
appetitus innatus non possit à scopo
aberrare: fluit enim à cujusque rei na-
turâ. At appetitus elicited aberrare à
scopo suo potest, quia à praviâ rei no-
titia, quæ non rarò falsa est, movetur,
ac dirigitur.

7 Appetitus elicited, non solum in
homine, sed etiam in brutis est: verum
bonum & malum, prout ad bruta, aut
ad appetitum innatum spectat, non est
hujus loci: suffecerit hîc considerâsse,
quod ad hominis appetitum pertinet.
Quamquam & hoc geminum: aliud e-
nim naturæ viribus respondet, aliud
non nisi gratiæ peculiaris auxilio potest
obtineri. Unde illud naturale, hoc gra-
tiæ, sive spirituale bonum appellari so-
let. Sed spirituale bonum Theologis
relinquimus; de naturali bono nobis
erit sermo.

8 Bona naturalia distribuuntur in
tria genera: in bona animi, corporis,
&

& fortunæ, siue bona externa. *l. 1. Eth. cap. 8. & lib. 1. Mag. moral cap. 3.*

9 Bona animi sunt animo convenientes habitus, tam speculativi, quam practici; & actiones, quæ ex iis proficiuntur; ut & voluptas, quæ illarum actionum comes est His enim rebus animus ornatur, ac perficitur.

10 Bona corporis sunt sanitas, robur, pulchritudo: item sensuum exteriorum, & interiorum integritas: ingenium, indoles, & id genus aliæ dotes, quæ pendent à corporis *εὐνοατία. lib. 1. Rhet. cap. 5.*

11 Bona fortune sunt nobilitas, honor, laus, gloria, bona fama: item *εὐτεχνία*, amici, libertas: ac tandem divitiæ, quæ partim naturâ constant, ut pecora, plantæ; partim lege, ut nummi, servi: partim arte, ut ædificia, suppellex. *lib. 1. Rhet. cap. 5.*

12 Nobilitas, (ut de bonis animi & corporis nihil dicam singulatim) est dignitas familiæ, ob antiquam virtutem majorum, in posteros, legitimâ successionem

ione derivatam à principe, aut eo qui
us habet majestatis, solenniter collata,
& certis privilegiis munita.

13 Nobilitas ergò non est merum
figmentum, sed fundamentum habet in
natura. Siquidem bonis, & generosis
inest facultas quædam procreandi,
quoad fieri potest, sibi similes, hoc est,
ingenuos & faciles ad virtutem. *Arist.*
in fragm. de Nobil. Mores enim animi
sequuntur temperamentum corporis:
corpus autem, ejúsque temperamen-
tum, à parentibus in liberos transfundi,
vel ipsa docet experientia.

14 Veruntamen, quia magis à con-
suetudine virtus, quàm à natura pen-
det, sæpè fit, ut, quos natura fecerat ad
virtutem, ii pravâ consuetudine ab
avita virtute familiæ suæ degenerent.
Etenim quo quis præstantiorem nactus
est indolem, eo deterior evadit, quum
consuetudo naturam pervertit. Hinc
natum est proverbium; *Heroum filii*
noxa.

15 Qui à majorum virtute degene-
rant,

rant, nihil nobilitatis habent ; præter opinionem, & titulum, re ipsâ carent. Quod enim virtute partum est, vitiis amittitur.

16 Honor est externum signum *beneficæ opinionis*, id est, *beneficæ opinionis*, quod exhibetur viro bono tanquam præmium virtutis, ut alii illius exemplo ad virtutem incitentur. *Ex lib. 1. Rhet. cap. 5. & lib. 4. Eth. cap. 3.*

17 Ex qua definitione tria consequuntur : 1. Honorem potius in honorante esse, quàm in honorato *lib. 1. Eth. cap. 5.* hoc est, pendere magis ab arbitrio honorantis, quàm honorati. 2. Non deferri improbo. Quod enim improbo defertur, non honor est, sed honoris umbra : quæ non virtuti, sed consuetudini tribuitur. 3. Non deferri ab improbo. Improbus enim neque de virtute sincere judicare potest, nec quenam virtutis causâ amare. Quod tamen necesse foret, si verum honorem alteri deferret.

18 Laus est honor qui oratione fit, aut,

aut, λόγος ἐμπανίζων μέγεθος τῆς ἀρετῆς. Id est, oratio ostendens magnitudinem virtutis, lib. 1. Rhet. cap. 9. Gloria est consentiens laus bonorum de eccellente virtute benè judicantium. Cicer. Tuscul. quaest. lib. 3. Εὐδοκία ὅτι ἀπὸ πάντων ἀνθρώπων ὑπαλαμβάνεται, ἢ τοῦτο τι ἔχει, ὃ πάντες ἐφίενται. Id est, bona fama est, ab omnibus praeclatum virtute censerì, vel tale quid habere, quod omnes expetunt. lib. 2. Rhetor. cap. 5. Reliquas bonorum externorum species percurrere non est operæ pretium.

19 Bona animi, quia sunt in nostra potestate, magis quidem propriè bona dicuntur, quàm bona corporis, aut bona externa, quæ in nostra potestate non sunt posita, lib. 1. Eth. cap. 8. Bona tamen corporis, & bona externa, ἀσλῶς, hoc est, naturâ suâ bona esse, ac proinde ἀσλῶς male, quæ hisce bonis sunt opposita, ut morbus, dolor, ignominia, paupertas, ἀπενία, ἀφιλία, &c. firmis rationibus potest contra Stoicos ostendi.

20 Etenim id ἀσλῶς bonum est, quod

quod bonum auget: ut & id ἀπλῶς malum, quod bonum minuit. Atqui melius est, animi bonis simul, & bonis externis, quàm solis animi bonis instructum esse, & cæteris bonis carere, vel etiam malis affligi, quæ illis sunt opposita. Nam sapienti non minùs benè esse, cùm in Phalaridis tauro torretur, aut in Nicocreontis mortario ferreis pistillis tunditur, quàm cùm in rosis, ac violis otiosè philosophatur, μεγαλοφρονήματα sunt, & μεγαλορρήματα Stoicorum, quæ ore profitentur, vitâ refellunt.

21 Præterea, pleraque animi bona, nec acquirere possumus, nec uti acquisitis, si ab externorum bonorum ἐνστανεία penitus sumus imparati. Qui enim totâ vitâ æger est, aut aliorum voluntati emancipatus, quî possit is animum suum sapientiâ, quî possit moribus munire? At sapientiâ, & moribus munitum esse, res est per se desiderabilis, etiam iis, qui nullâ suâ culpâ impediti, has virtutes non possunt consequi.

22 Interim virtus est res adversas
forti

forti animo perpeti. Verùm hinc non est colligendum, res adversas non esse mala, sed potiùs, esse mala : siquidem fortitudo, & patientia, non nisi in malis est occupata.

23 Quin ipsi Stoici fatentur, sanitatem, indolentiam, libertatem, divitias, honores, ejusmodi res esse, quas etiam sapiens, præ morbo, dolore, servitute, paupertate, infamiâ debeat eligere. Atqui electio boni est. Sequitur ergò, bona externa, & bona corporis rectè ab *Aristotele* numerari inter ea, quæ ἀγαθὰ bona sunt *lib. 5. Eth. cap. 1.* & verè mala esse, quæ his sunt contraria.

24 Ex quo porrò sequitur, minus esse malum, hisce bonis excidere, quàm semper caruisse: nec esse infelicissimum genus infortunii (ut *Boëthius* existimat, *lib. 2. de cons. phil.*) fuisse felicem. Minus enim malum est, quod postremâ tantùm vitæ parte malum est, quàm quod totâ vitâ malum est. Quòd autem lætiores fortuna relinquat, quos nunquam respexit, (ut *Seneca* verbis
B utar)

utar) quàm quos deseruit, id non arguit mutata vitæ conditionem esse graviolem, sed homines secundâ fortunâ malè usos ægriùs tolerare adversam.

C A P. III.

Varia sententia de felicitate.

§ I.

BONUM vel est finis, vel medium: finis appetitur propter se, medium non nisi propter finem. *lib. 1. Mag. Mor. cap. 2.* Medium enim non suâ, sed finis bonitate, bonum est. Unde licet medium in se malum sit, appetitur tamen tanquam bonum, quando finis aliqujus gratiâ appetitur.

2 Fines alii aliis subordinantur, hoc est, alii propter alios appetuntur. In qua subordinatione non proceditur in infinitum, sed datur ultimus aliquis finis; ad quem omnia sic referuntur, ut ipse ad nullum finem ulteriorem referatur.

3 Etc.

3 Etenim natura nihil facit frustra, aut imprudenter; cum nihil aliud sit, quam ordinaria Dei potentia, quam in universi gubernatione exerit. Atqui appetitus boni, quem nobis indidit natura, frustra esset, si nullum bonum esset, quod sui solius gratiâ appeteretur, quodque posset appetitum satiare. *l. 1. Eth. cap. 1.* Datur ergo ultimus aliquis finis, in quo homo potest, & debet acquiescere.

4 Finis, quo ulterior, eo melior est, ac perfectior: quia propter quod unumquodque appetitur, id magis appeti, ac proinde melius esse, necesse est. Ultimus ergo finis hominis erit optimus, atque adeo summum bonum. *lib. 1. Eth. cap. 2. & 7.*

5 Summi boni cognitio *μεγάλη ἔχει πόσιν πρὸς τὸν βίον.* Id est, magnum habet momentum ad degendam vitam. *lib. 1. Eth. cap. 1.* Summo enim bono, ac fine constituto, omnia constituta sunt; juventa via vite est, confirmatioq; omnium officiorum. *Cic. l. 5. Acad. quest.*

6 Omnes homines unanimi consensu summum bonum vocant εὐδαιμονίαν, μακαρισμὸν, εὐτυχίαν, *felicitatem, ac beatitudinem*. Εὐδαιμονία, vox est composita ex εὖ & δαίμων, id est, *dæmon, genius*. Eam *Aristoteles* εὐζωίαν καὶ εὐπραγίαν interpretatur. *lib. 1. Eth. cap. 4. & 8.* quia scilicet πρὸς εὖ ζῆν, καὶ πρὸς εὖ πράττειν, id est, *benè vivendo, & benè agendo*, homines dæmonibus assimilantur, καὶ ὅσον ἐνδεχάται, ἀπαυσιματίζονται. Id est, *quantum fieri potest immortalitatem consequuntur*. Μακαρισμὸς dicitur ἀπὸ τοῦ μάλιστα χαίρειν. Id est, *maximè gaudere*: quia felicitas cum gaudio conjuncta est. *l. 7. Eth. cap. 11.* Εὐτυχία videtur ἢ πρὸς ταῦτον εἶναι τὴν εὐδαιμονίαν, ἢ ἐγὼς: id est, *aut idem esse, quod felicitas, aut parùm ab ea discrepare*, *lib. 2. Physic. cap. 6.* idque, vel quia vulgus in fortunæ bonis felicitatem ponit, vel quia felicitas sine fortunæ bonis nemini obtingit.

7 Quid rei felicitas sit, in eo valdè semper dissensus est; non solum inter Philosophos, sed etiam inter vulgus, ut
nullā

nullâ in re magis. Atq; hoc liquet ex *ἡ δὲ*
Γλώσση, id est, *ex vitæ conditione ac studiis*,
 quæ certè sunt diversissima: *lib. I. Eth.*
cap. 5. In eo enim unusquisque ponere
 felicitatem judicandus est, quod maxi-
 mè affectat, ac consequi annititur; &
 ad quod reliqua omnia refert, quæcun-
 que præter illud expetit. Atqui plerique
 in eo omne studium ponunt, ut eam
 rem consequantur, quam vitæ suæ ju-
 dicant esse convenientissimam. Unde
 etiam mutatâ conditione vitæ, cum
 studiis mutant de felicitate sententiam:
 & qui sani, felicitatem collocabant in
 divitiis, iidem ægri, sanitatem præfe-
 runt divitiis, *lib. I. Eth. cap. 4.* Ex quo
 planè sequitur non posse ex alia re cer-
 tiùs innotescere, quàm quisque habet
 de summo bono sententiam, quàm ex
 studiis & conditione vitæ.

8 Omnes de felicitate sententias
 enumerare, non fuerit operæ pretium:
 suffecerit recensuisse τὰς μάλιστα ἐπιπο-
 λαζέστας, hoc est, *quæ ceteris vulgatiores*
sunt, aut aliquâ rationis similitudine ni-

niti videntur. Atque hæ sunt duorum generum: alii enim felicitatem ponunt in bonis obviis, ac manifestis; alii, in obscuris, & à communi vitâ remotis. *lib. 1. Eth. cap. 4.*

9 Qui in bonis obviis felicitatem ponunt, quadripartiti sunt: tot enim vitæ genera *μάλιστα προσέχοντα*, id est, *quæ maximè excellent*. Atque horum οἱ μὲν φορτικοί, id est, *homines abjecti ac viles*, (quales sunt ii qui ferendis oneribus victum quærunt) felicitatem ponunt in divitiis, ut οἱ χρηματικοί: vel in voluptate corporeâ, ut οἱ ἀπλευστικοί. Οἱ δὲ χραεινότες, id est, *homines elegantiores*, atque *ingeniarum artium studio politi*, felicitatem in honore, aut virtute consistere existimant, ut οἱ πολιτικοὶ καὶ θεαλικοί: aut in contemplatione rerum, ut οἱ θεωρητικοί. *lib. 1. Eth. cap. 5.*

10 In divitiis non consistit felicitas. Primò, quia ὁ βίῃ χρηματικὸς, βίαιός τις ἐστίν. Id est, *vita, quæ in pecunia quaerenda studio consumitur, violenta est, & latrocinium sapit*. *lib. 1. Eth. cap. 5.* Divitiarum

vitæ enim, sæpè injustè, semper anxie
quærentur, & *Curâ majore metûque
servantur*. Deinde, quia divitiæ sunt in
numero bonorum utilium, quæ non sui
sed aliorum gratiâ expetuntur. *lib. 1.
Eth. cap. 5.*

11 Qui in corporea voluptate feli-
citatem ponunt, vitam eligunt pecude
quàm homine digniorem. Animum
enim (quâ solâ parte homines sumus)
corpori emancipant, mentemque nun-
quam supra sensus attollunt. Atqui fe-
licitas est homini peculiaris, ac propria:
non est ergò in corporis voluptatibus
quærenda. *lib. 1. Eth. cap. 5.*

12 Eudoxus etiam in voluptate fe-
licitatem collocavit. *lib. 10. Eth. cap. 2.*
Eumque secutus Epicurus: sed aliâ pla-
nè mente. Non enim eas voluptates
intelligunt, quæ sunt sitæ ἐν ὑπολαύσει, id
est, *in gustu atq; in gluvie*; sed quas ὁ νή-
φων λογισμὸς ὁ τὰς αἰτίας ἐξηρδυνῶν πάσης αἰ-
ρέσεως καὶ θυμῆς, id est, *ratio sobria, quæ
causas perscrutatur, cur quæque eli-
genda, aut fugienda sunt, suppeditat,*
B4 quæque

quæq; sunt ab honesta vita inseparabiles. Sic ipse sese interpretatur Epicurus *Epist. ad Menecæum apud Diog. Laërt. in vita Epicuri.* Quanquam alii aliter Epicuri sententiam interpretantur.

13 Hæc sententia non est quidem intolerabilis, ut est illa vulgi; non tamen satis accuratè felicitatem exprimit. Nam voluptas boni affectio potius est, aut comes boni fruitionem necessariò consequens, quàm ipsum bonum. Neq; enim bonum expetitur propter voluptatem, sed voluptas ex boni expetiti fruitione nascitur, ὡς τέλος ἐπιθυμόμερον. Id est, *ut finis ac perfectio extrinsecus adveniens: lib. 10. Eth. cap. 4.* Quocirca, cum felicitas sit bonum propter se, sequitur, non esse sitam in voluptate, sed voluptatem ex ea nasci.

14 Politicorum sententia in honore, aut virtute felicitatem ponentium, sic refellitur. Honor est ἐπιπολαϊόπτερον π, id est, *infirmius quid, minùsque stabile,* quàm ut homines possit efficere felices. Honor enim in honorante potius est,

est, quàm in honorato : at felicitas
 οἰκεῖόν τι καὶ δυσπαίρετον, id est, *proprium*
 quid est, & ejusmodi, quod non facile po-
 test eripi. lib. 1. Eth. c. 5. Deinde felici-
 tatem omnes expetunt propter se ; ho-
 norem, vel ut signum τῆς ευπαθείας, id est,
benevolentia, aliorum erga se, l. 8. Eth.
 cap. 8. vel ut argumentum suæ virtutis :
 scilicet, ἵνα πισδύσωσιν ἑαυτοὺς ἀγαθὸς εἶναι.
 Id est, *ut credant ipsi se bonos esse*. lib. 1.
 Eth. cap. 5. Καὶ ἵνα βεβαιώσωσι πῶς οἰκεῖαν
 δόξαν εἶναι αὐτῶν τῇ τιμῇ, ὡς τῇ πῶν λεγόντων
 κρίσει. Id est, *ut in ea opinione, quam ipsi*
habent de seipsis confirmantur honore
sibi delato, veluti si illi, qui honorem
deferunt, id conceptis verbis testaren-
tur. lib. 8. Eth. cap. 8.

15 Ex quibus sequitur, virtutem esse
 præstantiorem honore, etiam politi-
 corum judicio, (siquidem sibi consen-
 tiunt.) eamque videri potius ultimum
 esse finem civilis vitæ. Sed ne virtus
 quidem ad felicitatem sufficit. Potest
 enim is, qui virtute præditus est, totâ
 vitâ ἀνεκλήν, καὶ πρὸς τέτοις κακοπαδεῖν

καὶ ἀνυχθὲν τὰ μέγιστα : id est, *nihil agere, præterea maximis in malis, ac calamitatibus versari* : quæ sanè vita longè abest à felicitate, *lib. 1. Eth. cap. 5.* His adde, habitus non sui sed actionum suarum gratiâ parari, *lib. 1. Eth. cap. 8.* Non potest ergo virtutis habitus esse summum bonum.

16 Hæc sententia vulgò tribuitur Stoicis, sed non scio, an satis consideratè. Non enim ii fuisse videntur Stoici, qui putârint virtutis habitum ad felicitatem sufficere ; actionem non requiri. Beatam enim vitam illi *ὁμολογίαν* vocant: (Cicero lib. 3. de finibus *Convenientiam* vertit.) *Ὁμολογητικῶς ζῆν*, id est, *convenienter vivere*, interpretantur καὶ ἅνα λβον ζῆν, id est, *vitam vivere sibi per omnia consentientem* : quod certè nihil est aliud, quàm secundum virtutem vivere. Vita enim in virtute sibi potest consentire, non in vitiis ; quia virtus ἀπλῆν, καὶ ὁμοειδὲς, id est, *res simplex atque uniformis* : vitium, ἀπαιεον καὶ πολυειδὲς, id est, *res infinita, ac multifor-*
mis.

mis. lib. 1. Eth. cap. 6. & l. 2. Mag. Mor. e. 25. Alii beatè vivere definiunt ζῆν ὁμολογικῶς, ἢ ἀκολούθως τῇ φύσει. Id est, vivere convenienter natura: quod ipsi interpretantur, κατ' ἀρετὴν ζῆν, id est, secundum virtutem vivere, φύσιν nomine, vel humanam naturam intelligentes, quæ recta ratio est; vel ἡ διὰ τὴν εἰς φύσιν ἐν πρὸς πῶς μετανομάζοντες: id est, Dei nomen, in nomen naturæ decorè transmutantes. Nam certè, quid est aliud vivere secundum rectæ rationis dictamen, aut secundum Dei legem, quam Deus in hominum animis expressit, quàm vivere secundum virtutem? Ex quibus liquet, Stoicos non in nudo virtutis habitu, sed in virtutis exercitio felicitatem collocasse. v. hâc de re Diog. Laërt. in vit. Zenon. Clem. Alex. 2. Strom. Stob. in eclog. Eth. De expet. & fug.

17 Cùm ergò Stoici in sola virtute felicitatem constituunt, non actionem virtutis, sed corporis, & fortunæ bona, quæ ipsi inter bona non numerant, à felicitate

felicitate secludunt ; & in eo à Peripateticis dissentiunt : quàm rectè, ex sequentibus rationibus liquebit.

18 Sumamus primò, quòd cap. 2. demonstravimus, bona corporis, & fortunæ, verè bona esse. Quod si hæc bona felicitate non continentur, felicitas erit bonum *ὑπερθεμελιον*. Cum bonis enim corporis ac fortunæ numerari, eorumq; accessione augeri poterit; siquidem bonum boni *ὑπερθεμελιον*, quamvis minimi accessione augetur. At felicitas, cum sit summum quid, & optimum, augeri non potest. Nullum ergò datur bonum, quod felicitate non continetur : *lib. 1. Eth. cap. 7. lib. 1. Mag. Mor. cap. 2.*

19 Deinde felicitas, non solum hominis animum, sed hominem beare debet omni ex parte: quia felicem esse, idem est quod *εὖ ζῆν*; id est, *benè vivere*. At vita humana non in solius animi, sed in totius hominis vigore posita est. Is ergò beatè vivet, qui non secundum animum tantum, sed & secundum corpus benè vivit: quod certè sine corporis

ipa. is & fortunæ bonis fieri non potest.

20 Sed demus, corpus ad hominis substantiam non pertinere; sed, ut *Plato* voluit, hominem esse animam corpore utentem: nihilominus erunt bona corporis, & fortunæ, cum felicitate coniungenda. Nam felicitas esse nequit sine animi ευαγγελία, sed animus ευαγγελι-
ταιν non potest in vitioso corpore; nisi fortè & fatuis, & phreneticis non minus via pateat ad felicitatem, quàm iis, quibus est mens sana in corpore sano. Ea quidem mala quæ animi usum non tollunt, qualia sunt paupertas, morbus, dolor, & id genus alia, constanti animo perferre pulchrum est, si ea non voluntas accersit, sed necessitas imponit; melius tamen est, animum ab hac necessitate liberum, sibi, & suis vacare.

21 Qui felicitatem in contemplatione ponunt, quales sunt ii qui vitam vivunt speculativam, à veritate quidem non aberrant; sed non omnem veritatem efferunt. Est enim contemplatio ad felicitatem necessaria, sed non sufficit.

Oportet

Oportet enim virum beatum, & μόνον
 θεωρητικόν εἶναι ἢ ὄντων, ἀλλὰ καὶ πρακτικόν
 ἢ δύναντων: id est, non solum spectare quæ
 sunt, sed facere quæ facienda sunt. *Plur.*
l. 1. de placitis Philos. Natura homines
 hominibus arctissimâ lege conjunxit
 mutuorum officiorum: hanc legem dis-
 solvunt, ipsâque humanitatem exu-
 unt, quicumque vitæ societati sese exi-
 munt, vitâque speculativam sic am-
 plectuntur, ut deferant civilem.

23 Superest sententia *Platonis*, fe-
 licitatem non in bonis obviis, sed in re-
 bus abstrusis collocantis, nempe in idea
 boni. *Plato* enim existimavit (ut autor
 est *Aristoteles*) ὅτι τὰ πολλὰ ταῦτα ἀγα-
 θὰ, ἄλλο τι καὶ αὐτὸ εἶναι, ὃ καὶ τοῖς δε παρὶν
 αἰτιόν τῶ εἶναι ἀγαθὰ, ἢ ἢ τὰλλα μεταχόντα
 ἀγαθὰ δεῖν: id est, præter singularia hæc
 bona, aliud quiddam esse, quod per se bo-
 num est, & causa his omnibus, quod bo-
 na sint, siue cujus participatione reliqua
 bona sunt. *lib. 1. Eth. cap. 4. & lib. 1.*
Mag. Mor. cap. 1. Atq; hoc bonum αὐ-
 τοκρατόν, ipsum bonum, & ideam boni
 appellat.

23 Quod

23 Quòd si *Plato* per *Ideas* intellexit, ἐξ ημετέρας τῶν ὄντων, καὶ ὑπερῶς ἀπορρεῖς, id est, naturas scorsim à rebus subsistentes, *Aristoteles* non solùm ideas solidè refutavit, sed etiam ostendit, etsi darentur ideæ, perperam tamen in idea boni felicitatem constitui. Nam τὸ χωριστὸν αὐτὸ καὶ αὐτὸ, ὅτε πρὸς τὸν, ὅτε κ' ἑνὸς ὅτιν ἀνθρώπῳ, id est, id quod ab aliis se-junctum est, ac per se subsistit, non cadit sub actionem humanam, neq; ab homine comparari potest: lib. 1. *Ethic.* cap. 6. Imò ne cognitionem quidem boni separati quicquam conferre ad ea bona consequenda, quæ sunt in nostra potestate: lib. 1. *Eth.* cap. 6. Actiones enim nostræ in singularibus sunt occupatæ, & ab occasione ac circumstantiis earum pendet bonitas. lib. 2. *Eth.* cap. 2. ut dari non possit unum aliquod, atque immutabile nostrarum actionum μαγίστην, quòd semper in actionibus nostris imitemur, lib. 2. *Ethic.* cap. 6.

24 Verùm *Platonici* aliter sententiam præceptoris sui de ideis, deq; felicitate

citate interpretantur. Alcinous Plato *est autem*
 nem per Ideas intellexisse docet *νοήματα*
θεῶν αἰώνιας τε καὶ αὐτοτελεῖς. Id est, *notiones*
Dei eternas, atque in seipsis perfectas lib. 1.
cap. 9. de doctr. Platon. & felicitatem
 posuisse ἐν τῇ ἐπισήμῃ, καὶ διωεία τῷ πρῶτῳ
 ἀγαθῷ, ὅπερ θεόν τε, καὶ νῦν τὸ πρῶτον θεωροῦν
 ἔδειται αὐτῷ. Id est, *in primi boni scientiā*
ac contemplatione, quod quis Deum, &
primam mentem rectè appellaverit. cap.
 27. Plutarchus Ideas Platonis definit,
ὑποστασεις ἀσωμάτους, ἐν τοῖς νοήμασι καὶ ταῖς φαντα-
σιαις τῷ θεῷ ὑφιστάσας. Id est, *substantias*
corporis expertes in mente, & cogitati-
onibus Dei subsistentes lib. 1. de placitis
Philo. cap. 3. & 10. Hac de ideis sen-
 tentia est pulcherrima; de felicitate
 planè divina. Veruntamen, quia hīc
 agimus de felicitate hominis, etiam in
 hac vita, sic in contemplatione primi
 boni constituenda est felicitas, ut ea à
 felicitate non se jungantur, quæ faciunt
 ad vitam civilem commodè transigen-
 dam: tum ob rationes contra Stoicos
 allatas, tum quia humana natura non
 est

αὐτάρκης πρὸς τὸ θεωρεῖν αὐτὸ ἢ εὐτὸς ἐν-
 ἡμεῖας: Id est, *sufficiens ad contemplan-*
andum, sine externorum bonorum copiam.
lib. 10. Eth. cap. 8.

CAP. IV.

*Vera sententia de felicitate
 humana.*

§ I

Xaminatis aliorum de hu-
 mana felicitate sentiētiis;
 superest, ut quid de felici-
 tate sentiendum sit, κατὰ
 ἀνάγκην delineemus.

2 Felicitatem omnes arbitrantur
 esse rem optimam, perfectissimam, &
 αὐταρκεστέρην, atque adeò tale quid, quod
 planè evpleat hominis appetitum, ita
 quidem, ut, qui felix est, nihil boni possit
 desiderare: *lib. 1. Eth. cap. 7. & lib. 1.*
Mag. Mor. c. 2.

3 Ex quo sequitur felicitatem non
 esse positam in uno genere bonorum,
 fed

sed esse aggregatum quid ex pluribus bonis simul concurrentibus, *li. 1. Mag. Mor. cap. 2.* Ut benè Boëthius felicitatem definiverit, Statum omnium bonorum aggregatione perfectum. *lib. 3. de cons. Phil.*

4 Cùm ergò felicitas *summum bonum* esse dicitur, non hoc solum dicitur felicitatem esse positam in eo bono, quod inter omnia bona maximum est; sed quod ita perfectum est, ut nullius boni accessione possit augeri. *lib. 1. Ethic. cap. 7. & lib. 1. Mag. Mor. c. 2.*

5 Sicuti bona alia aliis majora sunt, ita non omnia æquè necessaria sunt ad felicitatem: quædam enim ad felicitatem pertinent *ὡς κρείττα*, quædam *ὡς ἀναγκαῖα*, cætera *ὡς ὑπερτινά*. Illa felicitatis essentiam constituunt, ista consequuntur, hæc faciunt solum ad felicitatis integritatem.

6 Bona animi, hoc est, virtus, & ejus actiones, sunt *κρείττα τῆς ἐνστάσεως*. *lib. 1. Eth. cap. 10.* Felicitatis enim essentia *κατὰ κτήσιν* posita est in habitu virtutis,

χρῆσιν, in operatione. *l. 1. Eth. cap. 8.*

7 Voluptas animi, quæ ex virtute nascitur, & conscientiam rectè factorum, est felicitatis τέλος ἐπιθυμιῶν. *lib. 10. Eth. ca. 4.* Vita enim beata voluptatem habet inclusam in seipsâ, non autem eâ indiget, ὥς δειάπλω, id est, ut *appendice. lib. 1. Eth. c. 8.*

8 Bona Corporis, & Fortunæ, secundario tantum pertinent ad felicitatem: non enim faciunt ad illius essentiam, sed ad integritatem. Vita enim beata illis indiget, vel ut instrumentis, vel ut ornamentis. Sanitas, robur, sensuum vigor, ingenium, indoles, libertas, amici, divitiæ, &c. sunt instrumenta felicitatis. Impossibile enim est, aut certè difficile τὰ καλὰ ποιεῖν ἀχρηύητον ὄντα. Id est, ut *præclaras res gerat is, cui nullæ facultates suppetunt lib. 1. Eth. cap. 8.* Nobilitas, honor, laus, gloria, bona fama, pulchritudo, εὐτεκνία, &c. sunt felicitatis ornamenta. Καὶ γὰρ ταῦτα συνεπιποσειν πέφυκε, καὶ ἡ χρῆσις αὐτῶν καλὴ καὶ ἀποδοῦναι γίγνεται. Id est, *hec enim ornamenta sunt*

sunt naturâ suâ, & eorum usus est bonus: lib. 1. Eth. cap. 10. Si quis his bonis destituatur, ἐκ ἑστὶ παντὸς εὐδαιμονικός: id est, non est ei facile felicitatem consequi. Felicitatis enim splendor in eo obscuratur atque inquinatur: lib. 1. Eth. c. 8.

9 Felicitas est μόνιμὸν π καὶ ἀνδραμῶς εὐμετάβολον: Id est, firmum quid, ac prope immutabile: l. 1. Eth. cap. 10. Firmitatem habet à virtute, ea enim humanorum bonorum est stabilissimum; ut, etiam ipsas scientias vincat stabilitate. Nam non modò non potest eripi invitis, sed nec oblivione amitti διὰ τὸ σεχέστατα ζῆν ἐν αὐτῇ τοῖς μαγείοις: Id est, quia beati in ea indefinenter vivunt: lib. 1. Eth. c. 10. Cùm ergò in virtute consistat essentia felicitatis, sequitur, neminem posse fieri miserum, licet multis & maximis corporis, & fortunæ malis urgeatur, quamdiu virtutem servat, atque ita se gerit, ut nihil committat viro bono indignum. Vir bonus enim utramque fortunam φέρει εὐσημῶνως, id est, fert decenter: καὶ ἐκ τῆς παρχόντων ἀεὶ πέρτλει τὸ καλόν.

καλλίστον, id est, *semper ex iis, quæ suppe-*
tunt, facit optimum: l. I Eth. c. 10.

10 Et si autem mutatio bonorum
 corporis ac fortunæ, non auferat felici-
 tatis essentiam, detrahit tamen integri-
 tatem. Mala enim his bonis opposita,
 θλίβει, καὶ λυμαίνει τὸ μαχέριον, λυπαίς τε
 ἐπιφέρει καὶ ἐμπεδίζει πολλὰς ἐνεργείας: Id est,
vitam beatam in angustias redigunt, &
corrumpunt, & dolores inferunt, mul-
tasq; actiones impediunt. lib. I. Eth. cap.

10. Quemadmodum autem abscissa
 manus non tollit humanitatem, sed fa-
 cit hominem mutilum; ita etiam, si quis
 bonis corporis, & fortunæ destitutus,
 ceterum sit vir bonus, non desinet esse
 felix, sed felix erit felicitate mutilatâ.
 Si cui autem corporis & fortunæ mala,
 animi constantiam, aliâsve virtutes ex-
 cutiant, non tantum felicitati integri-
 tatem detrahunt, sed & ejus essentiam
 minuunt.

11 Quum *Aristoteles* felicitatem
 definit, ἐνεργείαν ψυχῆς λογικῆς καὶ πρὸς ἀ-
 ρετὴν αἰείῳ καὶ τελειοτάτῳ ἐν βίῳ τελείῳ,
 id

id est, operationem animæ rationalis secundum optimam & perfectissimam virtutem in vita perfecta, lib. 1. Eth. cap. 7. solam essentiam felicitatis exprimit: quæ ad integritatem spectant, sequenti cap. addit. Per vitam perfectam intelligit vitam hominis adulti, in virtute jam justo tempore transactam ut innuat, neq; puerum posse felicitatem consequi; nec adultum brevi tempore ad felicitatem pervenire. Quoniam enim felicitas perfectum bonum est, debet esse ἐν τελείῳ, id est, in eo, quod perfectum est. Ergo non erit in puero, sed in viro; quoniam non puer, sed vir perfectus est: neque in tempore imperfecto, sed in perfecto; tale autem est tempus totius humanæ vitæ. lib. 2. Mag. Moral. cap. 4. & lib. 2. End. cap. 1. Nam ut una hirundo non facit ver, sic neque dies unus, neque exiguum tempus efficit felicitatem. lib. 1. Eth. cap. 7.

12 Nec tamen —

Ultima semper (ut voluit Solon)

Expectanda dies homini est, ut nemo
beatus

Ante

Ante obitum dici supremaq, funera possit.

Nam si quis, cum diem suum obiit, dici potest fuisse felix, quidni potuerit dici felix esse, antequam obiret? *lib. 1. Ethic.*
 10. Etenim rerum humanarum mutabilitas non facit mutabilem, nec conversio tollit felicitatem: nedum, ut possit efficere, ut desinat felix fuisse, qui semel fuit felix.

13 Felicitas dividitur in speculativam & practicam. Nam ad duo nos natura genuit, ad contemplationem rerum, & ad actiones. *Seneca de otio sap.* Non sunt autem hæ species felicitatis, sed partes, ex quibus una hominis felicitas constituitur. Non enim vel *διαιεσις καὶ ὀντων*, vel *πολιτικὴ καὶ ἀβυτων* homo in hac vita perfectè beatus efficitur, sed utrâque simul junctâ.

14 Felicitas speculativa consistit in optimâ, ac perfectissimâ virtutum intellectualium, nempe in sapientia: practica, in optima ac perfectissima virtutum moralium, nempe in iustitia universali.

versali. Et quia universalis justitia omnes virtutes morales suo ambitu complectitur, nemo practicam felicitatem consequitur, nisi qui omnes virtutes morales prudentiæ beneficio, quâ illæ inter se connectuntur, fuerit consequutus.

15 Sapientiæ munus est contemplari res necessarias, & inter eas præcipuè Deum. Reliqua enim entia sunt veluti gradus, quibus hominis animus ad Dei contemplationem subvehitur. Nam τὸ γνωσθὲν τὸ θεῷ, id est, *quod de Deo naturaliter cognosci potest*, in creaturis expressum est, *Rom. 1.*

16 Contemplatio Dei non consistit in superficiariâ quâdam opinione de illius naturâ, proprietatibus, ac providentiâ; sed in firmissimâ, atque efficacissimâ quâdam persuasione: cujus vis non in sola mente hæret, sed ad voluntatem etiam penetrat. Nam qui Deum novit sincerâ & ab affectibus purgatâ mente fieri non potest, ut is Deum pio ac religioso amore non prosequatur.

17 Igitur

17 Igitur sapientia hominem gemino vinculo cum Deo conjungit *Cognitione & Amore*. Per cognitionem homo Deo assimilatur, ac quodammodo *ἡμεῖς καὶ ὅσον δυνατὸν ἀνδρώεσσι θεῶν νοήσας μεταλαβείν*. Id est, *Deus fit, quantum quidem fieri potest, ut homo fiat particeps divinae sortis, ac conditionis*. Hieroc. in comm. ad Aurea, Carm. Pythag. Anima enim intelligendo fit omnia: lib. 3. de Anim. cap. 4. Per amorem tam arcte cum Deo unitur, ut non in se, sed in Deo vivere, ac vigere videatur. Siquidem animus non tam est ubi animat, quam ubi amat. Ex amore nascitur fiducia in Deum, animique gratitudo, & patientia in rebus adversis.

18 Ad divinam hanc sapientiam nemo potest pervenire, nisi cujus animi virtus moralis expurgavit *ἐπὶ τῆς εὐληκῆς ἀλογίας τῆς παθῶν*, id est, *Ab affectuum feccationi contraria*. Quamdiu enim homo sensuum arbitrio potius, quam ratione vivit, & brutorum instar affectibus suis servit, nunquam mentem

à rebus sensibilibus ad Deum attollit :
aut si fortè de Deo, velut aliud agendo,
in cura rerum humanarum cogitat, *μα-
τῶνται ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτοῖς*, id est, *stana-
nescit in suis cogitationibus*, *Rom. cap. 1.*
affectibus mentem suo pondere depri-
mentibus, & veluti trabali clavo cor-
pori affigentibus. Etenim summa vani-
tas est, & perniciosissima quædam igno-
rantia, arbitrari plus studii, curæq; hu-
manis rebus, quàm Deo impendendum
esse. Hâc vanitate atq; ignorantia labo-
rant, qui *τῇ αἰσθήσει μᾶλλον ἢ τοῖς λόγοις σερ-
σίζονται* : Id est, *qui sensibus magis quàm
rationi attendunt*. Quorum *ἀσύνετον
καρδίαν*, id est, *stolidum cor*, affectuum ca-
ligo obscuravit. *Rom. cap. 1.*

19 Sicuti virtus moralis animum
hominis ad divinam hanc sapientiam
præparat, ita vicissim hæc sapientia vir-
tutes auget. Quo enim quisque Deum
cognoscit penitiùs, diligit ardentius, &
colit religiosius, eò omnia officiorum
genera præstat accuratiùs, quæ sibi quæ-
que aliis hominibus debet ex virtutis
præ-

præscripto. Qui enim Deum diligunt, non solum virtutem colunt quia id honestum est, sed etiam quia id Deo gratum esse sciunt, atque acceptum.

20. Etsi autem agendo & contemplando ad felicitatem perveniatur; magis tamen ad felicitatem facit contemplatio, quam praxis; sapientia, quam virtus moralis. Etenim contemplatio est operatio perfectissimæ facultatis in homine, nempe mentis, habetque præstantissimum objectum, nempe Deum. Præterea sapientia voluptates habet synceriores, & stabiliores, quam virtus moralis. Denique τὸ αὐτάρκεια, καὶ χολασμόν, καὶ ἀνεύθυν, id est, à se dependere, quietam ac defatigationis expertem esse, aliâque omnia, quæ felicitati solent tribui, sapientiæ magis conveniunt, vitæq; speculativæ, quam virtuti morali, aut vitæ practicæ: l. 10. *Eth. cap. 7.*

21. Felicitas practica est felicitas τὸ κυνέειν, id est, totius hominis: felicitas speculativa est χολασμόν, id est, anima, vel à corpore separata, vel corpore

Ca. utentia

utentis *αὐτὸς αὐτὸν τὸν ἑαυτὸν*, non abuten-
tis *αὐτὸς ἑαυτὸν αὐτὸν*. Ex quibus sequitur,
ut felicitas practica huius tantum vitæ
sit, speculativa etiam futuræ, & quidem
maximè. Etenim in futura vitâ nullis
perturbationibus locus erit, nullisve
commerciis, quæ virtute morali diri-
genda sint, animâ secundum omnes suas
facultates in solo Deo occupatâ.

22 Felicitas speculativa in hac vita
admodum exigua est, & ferè nulla in
iis, qui solam naturam sequuntur du-
cem. Vis enim animæ à sensuum obje-
ctis ad res corporeas distrahitur, & in
earum curâ defigitur, ut in divinis oc-
cupata, desinat in vanas speculationes,
quæ voluntatem non afficiunt. Atque
hoc non in improbis solum contingit,
sed etiam in iis, qui morales virtutes
colunt non negligenter. Cum enim
Deus lucem inhabitet *ἀπερίσταν*, id est,
inaccessam, *Timoth. 6.* nemo potest ad
eum accedere, cuius mentem superna-
turale lumen gratiæ, *καταβαῖνον ἐπὶ τὸ
πᾶν τὸ φῶς*: i.e. *descendens à patre lu-
minis*, non illustravit. 23 Ubi

23 Ubi autem mens divinitus illuminata agnoscit, quàm nihili sint res humanæ, & quàm minimè deceat, imò quàm non expediat præ iis, Deum negligere, ejusque curam abjicere; tum incipit sese ad Deum convertere, eumque supra omnia amare, ac colere; sed incipit tantum. Nam quia in hac vita gratuitum hoc lumen nemini obtingit perfectè, ut etiam ii, qui cæteris magis illustrati sunt, fateantur, se Deum *ἐν μέρῳ*, id est, *ex parte* tantum, veluti *δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι*, id est, *per speculum in enigmate* cognoscere: 1 Corinth. 13. sequitur etiam Dei amorem imperfectum esse. At in futura vita, ubi *τὸ ἐν μέρῳ καταργηθήσεται*, id est, *id quod ex parte est* abolebitur, Deum videbimus sicuti est, *πρόσωπον πρὸς πρόσωπον*, id est, *facie ad faciem*. Deum etiam amabimus unicè, & quantum potest fieri maximè.

24 Verum enimvero ad tam sublimem felicitatis gradum non pertingit Philosophia. Ea enim intra naturæ limites sese continet, supernaturale lu-

men non agnoscit. Et licet statuere possit hominis felicitatem, non solum in exercitio virtutum moralium, sed etiam in hominis, cum Deo conjunctione, hoc est, in Dei cognitione, & amore, & quidem præcipue, consistere; viam tamen indicare non potest, quâ ad Deum eatur. Via, quâ ad Deum, ac proinde ad vitam, & felicitatem æternam itur, est Christus: *Ioan. 14. v. 6.* Christus non nisi ex Evangelio innotescit: Ethnicis, qui ex Philosophia felicitatem quarunt, Christus est stultitia; Judæis, qui ex lege servari volunt, scandalum; τοῖς κλητοῖς, id est, *vocatis*, sapientia ac potentia Dei ad salutem: *1. Cor. 1. Rom. 1.* His ergo rebus Theologiæ relictis, Philosophis experiundum est, quâ viâ, & quousque ratio humana possit ad felicitatem eniti. Viam ad felicitatem speculativam delineat Philosophia speculativa, præsertim Metaphysica, de qua alias: nunc videndum est quomodo perveniatur ad felicitatem Practicam ac civilem.

CAP. V.

De eo, quod invitum, ac spontaneum est.

§ I.

V. autem intelligatur, quibus mediis ad eam felicitatis partem dicam, an gradum, qui felicitas civilis dicitur, perveniatur, quam Ethica consequi an nititur, prius agendum est de actionibus humanis, & affectibus, item de voluptate ac dolore, quæ sunt actionum, & affectuum comites (quod secundo loco proposuimus) tanquam de materia Philosophiæ moralis, ut quæ in actionibus, & affectibus, ac proinde in voluptate ac dolore dirigendis, ac moderandis occupata est. *lib. 2. Eth. c. 2.* Qui enim agit id quod decet, iis que animi affectibus concitatur, & eo modo, quo decet, quique iis rebus gaudet, ac dolet, quibus gaudendum ac dolendum est,

na ille felicitatem civilem consequutus est.

2 Actionum humanarum differentie sunt τὸ ἐκέειν καὶ τὸ ἐκείειν, id est, *invitum & spontaneum*. Etenim vel laus, vel vituperium, vel præmium, vel pœna τὸ ἐκείειν: venia, vel misericordia τὸ ἐκείειν sequitur. Ex quo efficitur, non esse prætereundam doctrinam αὐτῶν ἀκυσίαν καὶ ἐκυσίαν, id est, *de eo quod invitum ac spontaneum est*, morum Philosophiam aggreßis: *lib. 3. Eth. cap. 1.*

3 Invitum dicitur bifariam; τὸ βία καὶ δι' ἀγνοσίαν τῶν βιωμένων. Id est, *quod per vim aut per ignorantiam fit*: *L. 1. Eth. cap. 1.*

4 Vis, ut definiunt I. C. est majoris rei impetus, qui repelli non potest. ff. *De eo quod metus causa gestum est: lib. 2.* Eadem vocatur necessitas, quia necessario agit, aut patitur, quisquis vi ad agendum, aut patiendum impellitur.

5 Violentum est ὃ καὶ ἀρχὴ ἐξωθεν τοῦ αὐτοῦ ἔστι, ἐν ᾧ αὐτὸν συμβαλλεται ὁ ἄλλος καὶ ὁ πάθος. Id est, *cujus principium extra*

*extra est, atque ejusmodi, nihil ut adju-
menti adferat is, qui agit, aut patitur :
lib. 3. Eth. cap. 1.*

6 Qui vi cogitur, patitur. Quod idem dicitur *agere* in traditâ violenti definitione, id eo spectat, ut innuatur, eum, qui cogitur eo adigi, ut instru-menti vicem subeat ad illud patran- dum, ad quod *κατὰ δύναμιν ὁρμητικὴν*, id est, proprio motu nihil confert. Etenim corpus cogi potest; voluntas ut consen- tiat in id, ad quod corpus cogitur, nullâ vi adduci potest. Nam si voluntas con- sentit, hætenus non cogitur. Unde se- quitur, omnem necessitatem humana- rum actionum, quæ à vi est, contrariam esse voluntati.

7 Invitum per ignorantiam dicitur, cum ignorantia est causa actionis, non aliud quippiam, quod ignorantiam induxit; putâ affectus aliquis; aut corporis, ut ebrietas; aut animi, ut ira, cupiditas. Qui enim aliquid irati, aut ebrii committunt, ignorantes quidem illud committunt, sed non per igno-
C 5 rantiam.

rantiam. In illorum enim potestate erat, istâ ignorantia non laborare. *lib. 3. Eth. cap. 1.*

8 Cum autem non omnis ignorantia actionem invitam faciat, paulò distinctius de ignorantia agendum est. Ac primò distribuenda est ignorantia in theoreticam & practicam. Ignorantia theoretica dicitur, cum ignoratur an, quid, aut qualis res sit ; practica, cum ignoratur utrum bona sit an mala.

9 Ignorantia speculativa sic hæret in intellectu, ut ejus vis ad appetitum, actionesve morales non transeat, nisi quatenus conjunctam habet ignorantiam practicam. Ex quo sequitur, τὸ ἀνέσθιον non ex theoreticâ, sed ex practicâ tantum ignorantia pendere.

10 Ignorantia practica alia est ἐν τῷ γενικῷ, alia δὲ τὰ κατ' ἕκαστον, ἐν οἷς, καὶ αὖτ' ἂν γενέσθῃ: Hoc est, circa singularia, in quibus & circa qua versatur actio. Τὰ κατ' ἕκαστον Aristoteli sunt, quæ Rhetores vocant περιστάσεις, id est, circumstantias. Circumstantia in singulis actionibus.

bus hæc ferè considerandæ sunt: τίς, τί, πῶς, ποῦ, ὅτε, πῶς: quibus adde, πῶς, καὶ ὅτε. Quæ omnes hoc versiculo comprehenduntur, Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando: Id est, persona agens, & patiens, sive objectum, locus, instrumentum, finis, modus, & tempus. Inter quas præcipuæ sunt objectum, & finis: lib. 3. Eth. c. 1.

II Ab hisce circumstantiis pender
moralium actionum discrimen hoc est,
bonitas ac malitia moralis, atq; utriusq;
gradus : ac proinde & gradus præmio-
rum, ac pœnarum, quæ nostris actioni-
bus debentur: ut etiam I. C^{us} docent, ff.
de pœnis, lib. 16. § 1.

12 Ignorantia ἐν θεωρίᾳ vel est τῆ κατ'όλην, vel τῆ Συμμέροντος. Ignorantia τῆ κατ'όλην dicitur, quæ committitur in rebus absolutè judicandis; veluti cùm quis bonum absolutè putat esse malum, vel contrà. Ignorantia τῆ Συμμέροντος ea est, quæ committitur in rerum com-
paratione: veluti, cùm quis quod bonum esse novit rei malum, aut minùs bo-

nae postponit : aut quod novit esse malum, rei bonae, aut minus malae praefert.

13 Cum ignorantia universalis interdum theoretica ignorantia conjuncta est, interdum non est conjuncta : conjuncta est in iis, qui doctrinam de moribus, legesque vivendi, non tantum ut pravas contemnunt, sed & falsas, & iniquas esse judicant. Conjuncta non est in iis, qui doctrinam morum, legesque, quarum veritatem, aequitatemque agnoscunt, notitiâ scilicet theoreticâ, affectuum caligine excecati, contemnunt, & tanquam si pravae sint, rejiciunt, ob ignorantiam practicam.

14 I. C^{is} ignorantia dividitur in ignorantiam juris, & in ignorantiam facti. ff. de ig. Ju. & facti. l. 1. Jus aliud naturale est, aliud legale: lib. 5. Eth. c. 7. Jus naturale, est jus universale : Jus legale, est jus particulare: I. C^{ivile} vocant. Ignorantia juris universalis pertinet ad ignorantiam ^{2^a} *καθόλου*; ignorantia juris particularis, ut & ignorantia facti, ad ignorantiam circumstantiarum.

iarum. Ignorantia ἢ Συμφοροντὸς à I.
Cris non consideratur.

15 Ignorantia ἐν προαιρέσει non est
causa ἢ ἀκροία, ἀλλὰ τῆς μοχθρείας, id est,
inviti sed vitii. Nam & ipsa peccatum
est, & per eam homines κακοὶ γίνονται,
id est, improbi fiunt : lib. 3. Eth. ca. 1. li
enim, qui planè improbi sunt ut intem-
perantes laborant ignorantia ἢ κατὰ νόμον :
qui ex parte tantum mali sunt, ut in-
continentes peccant ignorantia ἢ Συμ-
φοροντὸς. Peccata illa horrenda, quæ
committuntur in Spiritum S. oriuntur
ex ignorantia illa universalī, quæ cum
theoreticā ignorantia non est conjun-
cta ; quod genus ignorantie haud du-
biò deterrimum est. Quid enim deterius
cogitari potest, quàm doctrinæ, aut
legis æquitatem agnoscere, & judicare
tamen quovis potius modo, quàm se-
cundum eam vivendum esse. Hujus
peccati Christus agit *Phariseos Mat.*
12. qui divinam Evangelicæ doctri-
næ veritatem mente theoreticā agno-
verant : eandem tamen judicabant
oppug-

oppugnandum esse, nullâ aliâ causâ, quàm ipsius doctrinæ odio moti; quæ est ignorantia practica.

16 Ignorantia circumstantiarum vel affectata est, vel ex negligentia profecta, vel deniq; talis, quæ caderet etiam in virum prudentem ac circumspexitum. Atque hæc postrema est ea ignorantia, quæ facit actionem invitam, si sit ἐπιδυσπῶν, id est, *cum dolore ac pœnitentiâ conjuncta*: lib. 3. Eth. cap. 1. Actio quæ ex affectatâ, aut supinâ ignorantia proficiscitur, voluntaria censeri debet: quia in agentis potestate erat, non agere. Qui aliquid agit ex ignorantia non affectatâ quidem, aut supinâ, sed ἀλόπως tamen; is non ἀκων, sed ὅχι ἐκὼν agere dicendus est: id est, *non quidem invitus, sed tamen neque volens*: lib. 3. Eth. cap. 1.

17 Etsi tamen, qui circumstantias ignorat, intendat actionem secundum substantiam; agit tamen invitus, si factum sequatur pœnitentia, quia eam non intendit secundum qualitatem ac
dis-

differentiam moralem, quæ pendet à circumstantiis illis, quas ignorat.

18 Ex declaratione τῆ ἀκυσίας, facile liquet, ἐκύπτειν esse, ὅτι ἢ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ εἶδεν τὰ κατ' ἑκαστά, ἐν οἷς ἢ ἀρχαίς : Id est, *cujus principium est in eo qui agit cum singularum circumstantiarum, in quibus actio consistit, cognitione : lib. 3. Eth. cap. 1.*

19 Cùm quis agit ἐκὼν ἀέκοντί γα διμῶ, id est, *volens nolente animo*; veluti cùm majoris mali metu, aut spe majoris boni ad agendum adducitur, actiones mediæ naturæ sunt, ac mixtæ vocantur. Nam partim actiones spontaneas, partim invitas similitudine referunt. Simpliciter enim, & in se considerata, invitæ sunt; quia pendent à causa externa, quæ voluntati agentis contraria est : verùm collatæ cum fine, aliis-que circumstantiis voluntariæ potius sunt quàm invitæ, quia agens aliquid ad eas confert, etiam κατ' οἰκείαν ὁρμὴν, id est, *proprio impetu.*

20 Veram enimverò, quia actiones
morales

morales secundum circumstantias potius quam secundum substantiam æstimandæ sunt, actiones mixtæ pro spontaneis potius, quam pro invitis habendæ sunt in Philosophia morali : *lib. 3. Ethic. cap. 1.*

21 Fit autem, ut hujusmodi actiones interdum laudem mereantur ; veluti cum quis ἀντὶ μεγάλων καὶ καλῶν, ἀιχέοντι, ἢ λυπηρὸν ὑπομείνῃ : Id est, *magnarum, atque honestarum rerum causa, indecorum aliquid ac molestum subit* : interdum vituperium, veluti cum quis ea facit, quæ sibi indecora sunt vel maxime, absq; ulla honestæ, aut non magnæ rei quasi mercede. *lib. 3. Eth. cap. 1.*

22 Interdum quædam necessitas ingruit, cui ferendæ impar est humana natura : à qua si quis se impelli patitur ad ea agenda, quæ indecora sunt, modo scelerata non sint, non tam reprehensione, quam veniâ dignus est, & commiseratione : *lib. 3. Eth. cap. 1.*

23 Quæ cum scelere, aut improbitate conjuncta sunt, ne extremâ quidem

dem vi, aut necessitate coactis facienda sunt: quin moriendum potius est, quàm tale quid in se admittendum, quod cum virtute, aut officio viri boni pugnet: *lib. 3. Eth. cap. 1.*

24 Actiones invitæ moraliter indifferentes sunt, hoc est, nec bonæ, nec malæ. Omnis enim actionum bonitas, ac malitia moralis ab animo æstimanda est, non ab opere, aut eventu. Ex quo sequitur, non invitas actiones, sed spontaneas ad Philosophiam moralem pertinere.

CAP. VI.

De Spontanearum actionum principiiis.

§ 1.

Actiones spontaneæ (*αἰσθητικαὶ* Aristoteles appellat) sunt actiones imperatæ, hoc est, actiones ejusmodi, quæ ab aliis actionibus, quas Philosophi elicitas

tas appellant, ut à causis suis, ac principiis proficiuntur.

2 Actiones elicita^æ è quibus actiones spontanea^æ proficiuntur ; partim pertinent ad eam animæ partem, quæ per se ratione prædita est, partim ad eam quæ, cum suâ naturâ rationis experta est, *αἰσθησις καὶ λόγοι πᾶσι λόγοις* : Id est, *aliquo tamen modo rationis particeps sit*. Atque hæ sunt *πάθη*, id est, *affectus*, de quibus cap. sequent.

3 Actiones elicita^æ, quæ ad rationalem animæ partem spectant, vel sunt intellectus, vel voluntatis. Actiones voluntatis sequuntur iudicium intellectus practici : nihil enim voluntas appetere, aut averfari potest, quod intellectus non indicavit, imò non iudicavit appetendum, aut averfandum esse : & quicquid intellectus iudicat appetendum, aut averfandum esse, id etiam voluntas appetit aut averfatur. Voluntas enim est potentia cæca : ideóque movetur quocunque ab intellectu practico iudicio ducitur.

4 Cum

4 Cùm autem voluntas moveatur ab objecto, prout ab intellectu apprehenditur, eiq; ut bonum aut ut malum proponitur; sequitur voluntatem non appetere malum sub ratione mali, nec averfari bonum sub ratione boni. Bonum enim cum natura voluntatis congruit, malum pugnat. Et cùm intellectus in boni & mali discretionem errare possit, sequitur voluntatem interdum appetere quod reverà bonum est; interdum, quod reverà non est, sed apparet esse bonum: & interdum averfari, quod reverà malum est; interdum quod malum esse videtur. *lib. 3. Eth. cap. 4.*

5 Actio voluntatis vel est τέλος (telos) vel μεσαιο (mesaios); illa finis, hæc mediorum est. *lib. 3. Eth. cap. 2.*

6 Cùm autem nihil melius sit fine, imò nihil melius possit voluntati proponi, quàm id quod sub ratione finis proponitur; sequitur voluntatem in finem ferri, non quidem ἀκρίτως, ἀλλ' ἀπολογιστικῶς, id est, non sine prævio iudicio, sed sine prævia deliberatione: *lib. 3. Eth. cap. 3.*

7 Ju-

7 Judicium intellectûs practici vel absolutum est, vel comparatum; illud considerat res in se, atque in naturâ suâ, & decernit quid bonum sit, aut malum; hoc res cum aliis rebus, ac circumstantiis comparat, & decernit, quid melius sit ac deterius.

8 Absolutum judicium intellectûs sequitur velleitas, comparatum, volitio. Sic enim Scholastici *βέλαν* barbarè quidem, sed tamen appositè distinguunt. Velleitas est actio, quâ voluntas fertur in finem sine proposito consequendi; quomodo appetere solemus ea, quæ aut fieri aut saltem per nos fieri non possunt: *lib. 3. Eth. cap. 2.* aliâque, quæ voluntas in se quidem ut bona probat, non affectat tamen, quia cum majori malo, aut majoris boni dispendio videntur esse conjuncta. Volitio est actio, quâ voluntas fertur in finem cum proposito consequendi. Discrimen harum actionum his formulis exprimitur: *vellem, volo*; quarum illa velleitatis, hæc volitionis est.

9 Cum

9 Cùm intellectus practicus aliquid judicat absolutè bonum esse, quod cum aliis collatum, judicat esse malum ; aut cùm aliquid judicat absolutè malum esse, quod judicat esse bonum cum aliis collatum, voluntas etiam velleitate quâdam appetit, quod volitione aver-
satur, & aversatur velleitate, quod appetit volitione : quod videre est non solum in incontinente aliisque, quibus contingit illud *Medea, Video meliora proboque, Deteriora sequor*, sed etiam in omnibus, quorum animus ab objectis disparibus distrahitur: in qua distracti-
one voluntas, quod appetit ut bonum, meliori rei postponit, aut quod odit, & aversatur ut malum, deteriori rei præfert.

10 Itaque quemadmodum judi-
cium comparatum practici intellectus, perfectius est judicio absoluto, & ejus velut quâdam correctio ; ita volitio perfectior est velleitate. Etenim vellei-
tas est actio suspensa, interdum etiam inhibita, à judicio comparato, & voli-
tione

tione in aliud objectum tendente. volitio contra soluta est, plena, atque imperio similis.

11 Ex quo sequitur *παραίρεσις*, aliâfque actiones, quæ circa media sunt occupatæ, non ex velleitate, sed ex volitione proficisci.

13 *Παραίρεσις* vix potest satis significanter Latinâ voce explicari. Interpretes eam variè vertunt, *electionem*, *delectum*, *institutum*, *propositum*, *judicium*, *destinationem*, *consilium*: ex quibus omnibus vox *consilium* optimè videtur vim illius exprimere.

13 Cum *παραίρεσις* conjuncta est actio intellectus, media *παραίρεσις* non solum cognoscentis, & voluntati proponentis, ne feratur in incognitum; sed ea etiam inter se comparantis, & alia præ aliis eligentis: quod vel ex ipso nomine apparet. Quid enim aliud est *παραίρεσις*, quàm τὸ πρὸ ἑτέρων αἰρετόν: hoc est, *id quod præ alio eligitur*? Atqui eligi præ alio nihil potest ἀνὰ λόγον καὶ διανοίας, id est, *sine ratiocinatione. lib. 3. Eth. cap. 3.*

14 Hæc

14 Hæc *διάνοια* sive ratiocinatio circa media vocatur *βέλδσις*, *consultatio*: ea autem definiri potest, hoc modo: Consultatio est inquisitio & collatio mediorum inter se, ut ex cæteris commodiora eligantur, & ad finem discernantur.

15 Finitam consultationem sequitur *προαίρεσις*: quæ ex *Aristotele* definiri potest *ὁρεξις βελδτικὴ ἡ ἐν ἡμῖν*: Id est, earum rerum, quæ in nostra potestate sunt, appetitio ex antecedente consultatione proficiscens. *l. 3. Eth. c. 2. lib. 1. Mag. Mor. cap. 18.*

16 Quamvis idem sit consultationis & *προαίρεσις* objectum, nempe media, quæ in nostra, & nostrorum potestate sunt: (de fine enim, de rebus æternis, ac necessariis, de fortuitis, aliisque quæ non sunt in nostra potestate, nemo consultat, aut consilium capit, nisi sit fatuus: *lib. 3. Eth. cap. 3.*) aliter tamen media sunt consultationis, aliter *προαίρεσις* objectum. Nam *ἀραιωμένον ἢ δὴ τὸ προαιρετὸν, καὶ ἐκ τῆς βελλῆς προκρίδιν*. Id est,

est, *objectum* *προαίρετος* definitum jam
est, & in consultatione praelatum: lib. 3.
Eth. cap. 3.

17 Hic ergo est ordo actionum
ἐν λόγῳ Id est, earum, quæ à ratione
sunt: Intellectus primum proponit fi-
nem, eundem voluntas appetit, & in-
tendit, deinde cogitat intellectus de
mediis, & cum plura sese offerunt, in-
stituta comparatione, commodiora ca-
teris præponit, & voluntati proponit:
ea voluntas cum amplexa est, corporis
membra commovet, ad consequendum
finem propositum. In huiusmodi mem-
brorum commotione consistunt *ἡθικά*,
sive actiones morales.

18 Actiones elicite, quas diximus
esse principia actionum spontanearum,
sunt *ἐν ἡμῖν*, id est, in nostra potestate.
Ex quo sequitur & *ἡθικά* ipsas, & ha-
bitus, qui ex iis nascuntur, in nostra po-
testate esse, inque nostro arbitrio posi-
tum, ut probi simus atq; atq; ut impro-
bi. Quorum enim principia in nostra
potestate sunt, ex ipsa sunt in nostra
potestate:

potestate. lib. 3. Eth. c. 5. Actiones elic-
 citas esse principia ἢ ἀρχαίαν jam di-
 ctum est: & ἀρχαίαν esse principia, &
 causas habituum, virtutésq; & vicia cō-
 fuetudine parari, demonstrabitur c. 12.

12 Hanc agendi facultatem *Græci*
 vocant αὐτεξουσίαν, *Latini*, liberum arbi-
 trium. Quid enim aliud est liberum, sive
 αὐτεξουσίον esse, ac dominum suarum acti-
 onum, quàm agere, & non agere quic-
 quid, quantum & quando libet, præ-
 cunte consilio?

20 Hominem esse αὐτεξούσιον, ἀπλῶς
 necessarium est. Duorum enim alteru-
 trum oportuit, ἢ ἀλογον ἢ ἀνάνητον τὸν ἀνθρώ-
 πον, ἢ λογικὸν ὄντα αὐτεξούσιον εἶναι. Id est,
 aut rationis hominem expertem esse, aut
 si ratione sit præditus, liberum habere
 arbitrium. Qui enim ratione præditus
 est, ἔσται μόνον κατανοεῖ ὡς ἔχει τὰ ὄντα, ἀλλὰ
 καὶ βυλαῖται περὶ τῶν πραγμάτων, ἵνα τὸ σθε-
 ρεῖν ἐν τῇ βουλῇ εἴηται, καὶ ἐλπίσθαι
 ἀναγκαῖον. Id est, non solum contemplatur
 ea quæ sunt, sed etiam deliberat de iis,
 quæ fieri debent, ut quod in consilio præ-

latum est ceteris, eligat, & agat quod
elegit. Nemes. de nat. hom. cap. 41, Ete-
nim deliberationes, consilia, addo eti-
am hortationes, laudes, reprehensiones,
leges, præmia, poena, & id genus om-
nia frustra sunt, si ~~deus~~ si virtutes, &
vitia, & quicquid ex actionibus nasci-
tur, non sit in nostra potestate. 1. 3. Eth.
cap. 8.

21 Potestas nostri arbitrii sese non extendit ad actionum eventus, sed ad actiones tantum, & ad ea quæ ex actionibus necessario sequuntur. Nam hoc quidem in nostrâ potestate est, ut bonæ famæ, valetudini, divitiis studeamus: ut autem benè audiamus, benè valeamus, ditescamus, non est arbitrii, aut potestatis nostræ. Hæc enim pendent ab externis causis, quæ non sunt in nostra potestate. *Nemes. cit. loc.*

22 Objici solet adversus liberum arbitrium, actiones uniuscujusque & studia esse talia, qualis est vitæ finis; bona, si bonus; mala, si malus. Finem non eligi, sed appeti.

p̄tus, id est, sine pr̄via deliberatione ac consilio; ac proinde non posse non appeti, quod finis rationem habere videtur. Non esse in nostra potestate, quod nobis proponitur, finis rationem habere aut non habere videatur, cum non simus *κρείων ἢ πάρεσσις*. Id est, cum non sit in nostra potestate, qua species nobis offeratur. Verum hæc nullius momenti sunt. Nam τὸ πρότερον, *ἔστω, ὅτι* τὸ ἐπὶ τοῦδε τοῦ δέχου id est, prout affectus sumus, finem proponimus. Quocirca cum unusquisque sibi sit causa ἡ αἰτία, in qua scilicet error circa finem proficitur, *ἡ ἢ πάρεσσις πῶς ἐστὶν αἰτία*, hoc est, in causa erit, cum sibi illud prout quàm aliud finis rationem habere videatur: lib. 3. Eth. cap. 6. *ἢ ἢ*

23. Solet enim objici, improbos, hoc est, eos qui longiori consuetudine habitum pescandi sibi pepererunt, non possit aliter quàm malè agere. Consuetudo enim est veluti altera natura, quam frangas citius, quàm corrigas, ut ait Quintilianus, ubi in pravam induru-

it. Quales autem sunt habitus, tales actiones inde prodire necesse est. Ut ergo non est in potestate improborum, ut improbi non sint, aut ut esse desinant, si fortè vellent: ita etiam non videtur in eorum potestate esse, ut aliter agant, quàm malè: quo videtur effici, ut improbi in peccando non sint *αὐτὴν ἐξ ἑ* *101.* Verùm & hæc obiectio frivola est. Nam id omne in nostra potestate est, cujus principia in nostra potestate sunt, ut antè dictum est: principia habituum sunt actiones qualescunque, & habitus vicissim sunt principia actionum sibi similia, boni bonarum, mali malarum, ut ostendetur, cap. 12. Quocircà, qui suà sponte ea agit, quibus improbus evasit, sponte suà profectò improbus est, & suà sponte peccat, etsi non possit non peccare: præsertim cum ignorare non potuerit, *ἐκ τῆς ἐνέργειας αὐτῆς ἔρχεται, καὶ τὸ αὐτῆς ἔστιν.* Id est, ex actionibus, quæ in singularibus versantur, habitus nasci, lib. 3. Eth. cap. 6. *supra* *quod* *significat* *24* Quomodo liberum arbitrium con-

con-

consistat cum divina providentia, semper visum fuit explicatum difficillimum. Stoici, ut providentiam assererent, omnia fato subiecerunt, & ab ineluctabili causarum serie pendere contendunt. Peripatetici, ut liberum arbitrium tuerentur, singulares actiones, & quicquid in nostra potestate positum est, divinæ providentiæ subesse negaverunt. Christiani providentiam cum libero arbitrio sociant, humanasque actiones, tam singulas quàm universas, decreto, scientiæ, & gubernationi divinæ subjiciunt: & in iis tamen liberum arbitrium rectè collocant. Deus enim, ut est sapientissimus, secundas causas gubernat, singulas secundum naturæ suæ modum: necessarias, ut necessario; liberas, ut liberè operentur, & quicquid ex actionibus sequi debet, liberè producant.

CAP. VII.

De Affectibus in genere.

S I.

Sic de principiis spontanearum actionum, quæ spectant ad rationalem animæ partem; sequuntur ea, quæ pertinent ad partem animæ ratione destitutam, nempe *πάθη*, sive affectus: qui etiam inter causas & principia nostrarum actionum censendi sunt. Horum naturam vel imprimis debet Ethica interpretari. In iis enim edomandis & dirigendis præcipuè versatur, sicuti medicina in curandis morbis. Affectus enim morbi atque ægrotudines animi sunt, si rationis freno non coercerantur.

3 Commodum autem auspicabimur affectuum doctrinam à definitione, deinde singulas definitionis partes seorsim excutiemus, & probabimus, sicubi

Phi-

Philosophi inter se non consentiunt. Definiri potest affectus hoc modo: Affectus est motio appetitus sensitivi, cum non naturali mutatione corporis, ab objecto bono, vel malo, à phantasia proposito, & æstimato, ad illud consequendum, hoc vitandum.

3 In hac definitione genus est motio. Affectus enim non sunt naturales animæ facultates; non habitus consuetudine parati; sed naturalis facultatis functiones, ac motiones, ex quibus habitus morales, virtutes scilicet, ac vitia, nascuntur. *Aristoteles* autem non solum *ἡρώδης*, *ἔτι καὶ πᾶσι*, sic discernit passim, ut confundi non possint, *lib. 2. Eth. cap. 5. lib. 1. Mag. Mor. c. 7. & lib. 2. End. cap. 2.* sed etiam affectus appellat *μεταβολὰς*, *lib. 2. Rhet. cap. 1. & ἐργείας*, *lib. 3. de Anima cap. 7.*

4 Differentia generi in definitione addita, complectitur subjectum, objectum, & finem. Subjectum, seu sedes affectuum est *facultas appetens*. Cum enim ad quemlibet affectuum tres di-

distinctæ motiones concurrant; (nam & facultas cognoscens, intellectus scilicet, aut sensus movetur ab objecto; & facultas appetens à iudicio facultatis cognoscentis; & cor reliquumq; corpus non naturali mutatione afficitur ab appetitu, spiritibus & sanguine, nunc ad extremas corporis partes sese effundentibus, nunc ad interiora recurrentibus) in secunda motione affectus propriè, & formaliter, ut loquuntur, consistunt: prima motio est affectuum fons, & origo: tertia, effectum quoddam ac *Consequens* consequens.

Errant igitur Stoici, qui affectus pravas opiniones esse, & iudicia, ac proinde ad cognoscentem, non ad appetentem facultatem pertinere volunt, quemadmodum ex *Cicerone* colligitur, qui affectus omnes ex Stoicorum opinione definit *opiniones*; aegritudinem, opinionem mali præsentis; metum, mali impendentis; lætitiā, boni præsentis; libidinem, boni venturi. *lib. 4. Tusc.* Quanquam, si Stoici affectus opiniones
appel-

appellant ac iudicia, quia ex pravia opinione ac iudicio facultatis cognoscentis oriuntur, ut quidam eorum sententiam interpretantur, rectè sentiunt hâc in parte de affectibus, sed improprie loquuntur. Quanquam & ipse *Aristoteles* sic loquitur *lib. 4. Eth. cap. 6.* cum metum definit *ἡ ἐκ τῆς ἐκδοῦς τοῦ κακοῦ ἐκδοχή*, id est, *expectationem mali*. Metus enim non est ipsa expectatio mali, sed est affectus, qui oritur ex mali expectatione.

6 Quicquid sit de sententia Stoicorum, quod affectus sint motiones appetitis, sic potest demonstrari: In appetitu id *διωξίς* est *ἡ πύξις*, id est, *persecutio & fuga*, quod est *ἡ ἀποδοχή*, id est, *affirmatio & negatio*, in facultate cognoscente. *lib. 6. Ethic. cap. 2.* Atqui affectus non consistunt in affirmatione aut negatione, sed in persecutione aut fugâ: tendunt enim in objectum sub ratione boni aut mali, non sub ratione veri aut falsi. Deinde facultas cognoscens in cerebro refidet,

appetitus in corde: quocirca cum cor potius afficiatur, quam cerebrum, si affectus vehementius concitantur; sequitur in appetente potius quam in cognoscente facultate affectus ponendos esse.

7 Motiones appetitus sunt ex earum genere, quas Philosophi immanentes vocant. Quæ in ea facultate recipiuntur ut in subiecto, à qua manant, ut à causa efficiente. Ex quo sequitur, affectus non esse meras passiones, sed ex passionibus, & actionibus simul mixtos. Passiones enim sunt, non solum quatenus appetitus movetur ab objecto cognito, sed etiam quatenus idem appetitus suum ipsius actum in se recipit, (quod pati Philosophi appellant) totumque corpus spirituum adminiculo, non naturali mutatione afficitur, quatenus autem appetitus ab objecto cognito excitatus, affectus in seipso eiet, ac producit, eatenus affectus actiones dicendi sunt. Hæc enim productio quædam actio est haud dubie. Veruntamen

tamen quia perpeſſiones in affectibus
 maniſeſtiores ſunt, quàm actiones; ſo-
 lent affectus *περὶ*, hoc eſt, paſſiones
 potiùs appellari quàm actiones. Quan-
 quam non eſt eadem omnium affectu-
 um ratio. Nam qui rationem vel ante-
 vertunt, vel evertunt, præcepto quo-
 dam jure paſſiones appellari merentur:
 ab iis enim ducitur, & rapitur quodam-
 modo nolter animus. Qui rationem ſe-
 quuntur, eiſq; ſe ducendos permittunt,
 magis videntur ad actionum naturam
 accedere.

8 Appetitus hominis dividitur in
λογιστικὸν & ἀλόγιστον. lib. 1. Rhet. c. 10. id
 eſt, in rationalem, & rationis expertem:
 quorum ille reſidet in τὸ λογικόν, hic ἐν
 τῷ ἀλόγῳ. *lib. 3. de Anima, c. 9.* Ille vo-
 luntas, hic appetitus abſolutè nuncu-
 patur: *lib. 3. de Anim. cap. 10.* vel eti-
 am appetitus ſenſitivus: quia, ut volun-
 tas rationem, ita hic ſenſum ſequitur.
 In utro duorum affectus collocandi
 ſint, non difficile eſt explicare. De ſen-
 tentiâ *Ariſtotelis* non poteſt eſſe du-
 bium.

bium. Is enim & locis citatis, & multis aliis, appetitum ἀλογον distribuit in ἐπιθυμίαν καὶ θυμὸν. *lib. 2. Top. cap. 7. & lib. 4. Top. cap. 5.* & ad has duas classes omnes omnino affectus reducit, ut sequentib. cap. patebit.

9 Hæc sententia optimâ ratione nititur. Omnes enim animi affectus conjuncti sunt cum corpore. Ἀνα τὰ τοιαῖς πάσχει τι τὸ σῶμα. Id est, *semper enim cum his corpus aliquid patitur. lib. 1. de Anim. cap. 1.* Ipsa nempe experientia docet, quoties animus affectu turbatus est, spiritus variè agitari, moveri sanguinem, concuti cor, ac sæpè totum corpus. At voluntas immaterialis est & inorganica. Itaque motâ voluntate corpus non necessario movetur, nisi cum ea simul moveatur appetitus sensitivus. Non potest ergò voluntas esse sedes affectuum propriè dictorum.

10 Quod homo pluribus affectibus obnoxius est, quam bruta, non inde est, quod in homine sint affectus duplicis generis: alii in voluntate, alii in appetitu

appetitu sensitivo : sed quòd alii à solo sensûs judicio, alii à ratione, mediante sensu, excitentur. Concipit enim ratio multas voluptates, & dolores, ad quos appetendos aut averfandos sensitivum appetitum ministerio phantasie excitat. Hujusmodi affectus homini peculiares sunt: reliqui, qui à solo sensu oriuntur, cadunt etiam in bruta, ut §. 14. & seq. plenius ostendemus.

11 Non est tamen diffitendum quia in voluntate sit aliquid affectibus ἀνάλογον. Nam sicuti appetitus sensitivus movetur à judicio sensûs, ita etiam movetur voluntas à judicio rationis. Hujusmodi motiones, si quis velit affectus nominare, non erit multum repugnandum; modò caveatur, ne motiones appetitûs sensitivi, & voluntatis confundantur.

12 Appetitus omnis ex se cœcus est: ideòq; nihil persequitur ut bonum, nihil fugit ut malum, si facultate cognoscente non excitetur, ac dirigatur. Non sufficit autem ad concitandos affectus,

fectus, ut objectum appetitui à cognoscente facultate proponatur, & indicetur; sed requiritur præterea, ut illud censeatur, & judicetur, sitne bonum, an malum; non quidem absolutè, & in se, sed comparatè, ac nobis. Quemadmodum enim, si quis res horribiles, puta leones videat depictos, aut etiam res jucundas, non commovetur tamen: ita etiam animus non afficitur solâ objecti boni aut mali perceptione sed tum demum, si judicium, atque æstimatio accedat. *lib. 3. de Anim. cap. 3.*

13 Judicium hoc atque æstimatio, à qua affectus proximè excitantur, est actio sensus interni: quem alii phantasiam, alii æstimativam, aut cogitativam vocant. Objecta æstimanda proponuntur phantasie; vel ab externis sensibus, vel etiam ab intellectu. Multi enim affectus sunt in homine, qui ab ejusmodi objectis excitantur, quæ non incurrunt in sensus externos, ut cupiditas honoris, zelotypia, & id genus alii.

14. Cum objecta æstimantur à phantasia;

tasia, vel concurrat ad illam æstimationem ratio, vel non concurrat: concurrat ratio non solum ad æstimandas eas res, quæ non incurrunt in sensus externos, sed etiam ad multas alias quæ ab externis sensibus apprehenduntur, & phantasia offeruntur.

15 In hoc concursu, vel consentit ratio cum phantasia, vel ab ea dissentit. Si ratio cum phantasia consentit, animus sine ullâ hæsitacione amplectitur objectum bonum aut repudiat malum, firmiterq; in proposito persistit Si ratio & phantasia dissentiant, oritur inde incertitudo animi & fluctuatio quædam, quæ non prius componitur, quàm vel ratio affectum phantasiae iudicio excitatum superavit, vel se ab affectu occæcatam iudicio phantasiae subiecit.

16 Itaque cum *Aristoteles lib. I. Rhet. cap. I* affectus esse dicit, per quos homines immutati *διὰ τῶν πάθῶν* *καὶ τῶν κινήσεων*, id est, non eodem modo de iisdem rebus iudicant, id non potest de omnibus affectibus intelligi, sed de iis tantum, quæ
con-

concitantur ab ejusmodi rebus, de quibus aliter ratio, aliter sensus judicare solet. Hujusmodi enim affectus reverà sunt in animo, quod color in oculo. Itaque sicuti ictericis omnia videntur esse flava, quia oculus flavo colore suffusus est : ita omnia bona videntur iis, qui animum habent affectu concitatum, quæ isti affectui consentanea sunt; aut mala, quæ eidem sunt dissentanea. Cum ratio non concurrat ad affirmationem objectorum, oriuntur inde affectus *αλογοι*, quales sunt in pueris & brutis, (nam & his affectibus tribuendi sunt, quicquid contra contendat Stoici:) quales etiam sunt affectus, qui rationis judicium anteverunt.

17 Affectus sese exerunt in infantibus, & consuetudine invalescunt, ante rationis usum. Atque hæc causa est, cur homines, si sibi permittantur, potius *καθ' ἡμᾶς*, quàm *κατὰ λόγον* vitam instituant. Non tamen hinc efficitur, ut affectus in nostra non sint potestate. Magna quidem vis est affectuum, sed tanta tamen

non

non est, ut actiones nostras efficiant invititas. Quæ enim invita sit ea actio, quæ cum voluptate conjuncta est? Atqui voluptatem adfert quicquid geritur ex cupiditate. *l. 3. Eth. c. 1.* vel etiam ex ira. *l. 2. Rhet. c. 2.* Deinde, quæ cupiditate aut irâ adducti facimus, non minùs vitare possumus, quam quæ peccamus $\chi\pi\lambda\omicron\gamma\iota\sigma\mu\omicron\nu$, cum τὰ ἄλογα πάθη non sint minùs ἀνθρώπινα, id est, in hominis potestate, quàm ipse λογισμός. *lib. 2. Eth. c. 1.*

18 Quod attinet ad effectus illos, qui rationem anteverunt, actionesque, quæ ex iis fluunt; etsi minùs sint spontaneæ, quàm ceteræ; hæcenus tamen in nostra potestate sunt, ut peccati rationem habeant, si sint contra rectæ rationis dictamen. Nam id saltem est in nostra potestate, ita comparatum habere animum à consuetudine, ut à nullo objecto moveri possit ad aliquid agendum, nisi consultâ prius ratione.

19 Affectus ergò non pendent à corporis temperamento, ut videtur Galenus credidisse. Non enim est in nostra

nostra potestate, quod in solidum pendet à corporis temperamento. Deinde quàm multi fuerunt non mali temperamenti, pessimis affectibus obnoxii? quàm multi temperamenti pravitatem sic correxerunt bonâ consuetudine, ut non fuerint, nisi bonis ac moderatis ducti affectibus? Denique si temperamentum foret causa nostrorum affectuum, non foret locus virtutibus, aut vitis: recteque vivendi præcepta, non à Philosophis, sed à Medicis petenda forent. Interim fatendum est, alios ad hos, alios ad illos affectus à natura procliviores esse: quæ proclivitas haud dubiè temperamento adscribenda est; ita tamen, ut curâ atque restitutione faciliè possit immutari.

20 Objectum affectuum est bonum & malum in genere. Nam cum affectus non à sensu solum, sed etiam à ratione oriantur, (ut suprâ §. 13. & sequentib. dictum est) non solum bonum iucundum, & malum triste; sed etiam bonum honestum, & utile, & malum turpe, ad dam-

damnosum, affectus concitare possunt in homine jam rationis compote. Affectus puerorum, & brutorum, ut & illi qui rationem antevertunt, versantur solum circa bonum jucundum, & malum triste.

21. Finis affectuum proximus est consequi bonum, & vitare malum propositum: remotus, salus, & incolumitas animalis; quæ duabus rebus conservatur, boni necessarii consecutione, & mali propulsatione.

22. Ex quo sequitur affectus non esse toto genere malos, (ut Stoici videntur existimasse) sed tantum quoad excessum, & defectum. Nam quid malum sit, quod à naturali facultate proficiscitur? quodque tendit in bonum, atque in ipsam adeò salutem animalis? Aut natura frustra homini concessit appetitum sensitivum, vel etiam perperam; aut motiones appetitus sensitivi, id est, affectus, non sunt omnino in malis numerandi. Præterea potentiùs haud dubie ferimur in optatos fines affectuum bene-

beneficio, consequimur eos perfectiùs, & fruimur jucundiùs, si affectibus non abutamur quidem, sed utamur, ut famulis rectæ rationis. Denique amor & odium ita per universam vitam, omnesque nostras actiones diffusa sunt, ut sine his vita nostra ne vitalis quidem sit, nedum ut felix esse possit.

23. Hæc rectè Peripatetici. Cum Stoici universum genus affectuum damnant, verbis longius, quàm opinione, & sententiâ à Peripateticis recedunt. In quolibet enim affectu, duo distinguunt; *παρὰ τὴν φύσιν*, quâ mens hominis primâ statim specie rei objectæ movetur, & vi quâdam pellitur, & *ἐν τῇ φύσει*, quâ eadem mens cognitam phantasiâ assensione suâ approbat, *καὶ ἐν τῇ φύσει*. Illam aiunt involuntariam, ideòque neque bonam, neque malam esse, & in sapientem etiam cadere; hanc dicunt esse voluntariam, malam, & non nisi in stulto reperiri. *A. Gell. lib. 19. cap. 1.* Præterea distinguunt Stoici inter *παρὰ τὴν φύσιν* & *ἐν τῇ φύσει*. *Παρὰ τὴν φύσιν*, Cicero perturbationem,

inter-

interpret
Παρὰ τὴν φύσιν ex
sa à recta
naturam
commot
secundū
faciunt q
tis bonis
tidem ex
& agitur
bationib
stantiaru
tia, gaud
tudini n
opponu
mum pr
Cicer. lib.

24. M
tos affec
atq; has
rectæ rat
non diff
ergo om
quod Sto
um nall

interpretatur; *εὐπράδεια*, *constantiam*.
 ☉ ex Stoïcorum sententiâ est aver-
 recta ratione, & vehemens contra-
 riam animi commotio; *εὐπράδεια*,
 commotio animi placida, constans, &
 iundum rationem. Perturbationum
 sunt quatuor partes, duas ex opina-
 tionis, libidinem & lætitiâ; & to-
 tem ex opinatis malis ortas, metum
 & angustiam. Hisce quatuor pertur-
 bationibus, tres opponunt species con-
 trariarum; libidini, voluntatem; læti-
 tiam, gaudium; metui, cautionem: angus-
 tiam nullam affectionem laudabilem
 opponunt: nolunt enim sapientis ani-
 mæ præsentis mali opinione affici.

ser. lib. 4. Tusc. quæst.

24 Non damnant ergo Stoïci to-
 tum affectus, sed in iis solas *εὐπράδειας*;
 has non omnes, sed eas solum, quæ
 contra rationi adversantur, in quo reipsâ
 non dissident à Peripateticis. Videtur
 ergo omne discrimen in eo positum,
 quod Stoïci sapientem ob præsens ma-
 lum nullo modo moveri velint. Peri-
 patetici

patetici concedant moderatè moveri
posse. Quà in re Stoicorum opinio,
non modò regulis Christianæ religio-
nis, sed ipsi aded humanitati adversa
est. Pleraque officia è vitæ societate
sublata sint, si hæc Stoicorum indolen-
tia vitam semel occupaverit. Sed pa-
rùm metuendum videtur ne hâc in par-
te nimis simus Stoici, si quidem hanc
opinionem ipsa praxis satis refellit.
Quotus enim quisque fuit ex eorum
numero, quos Stoici sapientes fuisse
confitentur, qui ita ad omne malum
obduruerit, ut non levissimè fuerit
commotus? De subitis illis animi mo-
tibus, quomodo sint aut non sint in
nostra potestate sententiam
nostram diximus §. 18.

CAP. VIII.

De Affectibus in specie.

§. I.

ACTUM est de affectibus in genere, sequitur singulorum affectuum in specie consideratione, quatenus ea conducit ad virtutum moralium naturam, & munus facilius & accuratius intelligendum.

2. *Aristoteles* revocat omnes affectus ad duo genera: alios enim ponit ἐν τῷ ἐπιθυμούντι, id est, in appetitu concupiscente; alios ἐν τῷ θυμῷ, id est, in appetitu irascente: illi ἐπιθυμῶντες, hi θυμῶντες generali quâdam appellatione nuncupantur; quasi cupiditatem sive concupiscentiam, & animositatem aut animi vigorem dicat. lib. 2. de Anim. cap. 3. & lib. 3. cap. 9. lib. 1. Rhet. cap. 10. lib. 2. Prior. cap. ult. Interdum tamen ἐπιθυμῶντες & θυμῶντες adhibentur, ad significandos duos affectus particulares, à cæteris omnibus

omnibus affectibus, ad duo illa capita pertinentibus, distinctos, desiderium scilicet & iram propriè dictam. *lib. 2. Eth. cap. 5. lib. 1. de An. cap. 1. §. 12. & 14.*

3 Quid inter hæc duo genera affectuum discriminis intercedat. *Aristoteles*, quod sciam, nusquam disertè tradit. *Piccolhomineus* statuit affectus facultatis concupiscentis versari circa ea, quæ ad sensus, & ad corpus pertinent, & gustum tactumve voluptate quâdam, aut dolore afficiunt: tum etiam circa instrumenta, quibus illa comparantur, veluti circa divitias: affectus appetitus irascentis, circa ea quæ ad animum magis spectant; qualis sunt honor, gloria, victoria, beneficia, injuria, & id genus alia. *Grad. 1. cap. 10.*

4 Sed hæc sententia non est ut defendi possit. Nam appetitus concupiscentis & irascentis, non sunt facultates re ipsâ, sed solâ ratione differentes. Una enim eadémq; facultas est, quæ *emdivia* &

& *δύμους* nuncupatur, idémq; est utriusq; objectum. sed aliter atq; aliter consideratum. Deinde illa boni & mali ad corpus & animum pertinentis distinctio, locum non habet in brutis animantibus: in quibus tamen affectus *δύμους* æquè ac *ἐπιδύμους* reperiri certum est.

5 *Thomas* hæc duo genera affectuum sic distinguit, ut statuatur affectus *ἐπιδύμους* versari circa bonum vel malum simpliciter & absolutè spectatum; *δύμους*, circa bonum vel malum arduum: hoc est, circa bonum obtentu; & malum, vitatu difficile *part. 1. 2. quest. 23. art. 1.* Quæ sententia aperta est, & ad singulorum affectuum naturam investigandam satis accommodata.

6 Jam verò quot sint species affectuum, & quæ species singulis generibus tribuendæ sunt, non est ita facile declaratu. *Aristoteles* quidem varios affectus enumerat, ut videre est *lib. 2. Eth. c. 5. & lib. 2. Rhet.* sed certum numerum nusquam designat, nec species enumeratas ad sua genera reducit, ne-

E dum

dum ut iusti numeri, quod requiri videtur, adferat probationem Nos igitur *Thomas* sententiam proponemus, & si quid in illa desiderari videatur, id deinde adjiciemus.

7 *Thomas* undecim omnino species affectuum enumerat: In appetitu concupiscente ponit amorem, odium, desiderium, fugam, sive aversionem, latitiam, & tristitiam: in appetitu irascente, spem, desperationem, audaciam, sive confidentiam, metum, & iram. *Ib. art. 4.*

8 Hunc undenarium affectuum numerum hoc modo colligit. Appetitum ait, vel circa bonum versari, vel circa malum: eumque à bono trahi, à malo peli. In hac tractatione tria distinctè considerari posse: primò, inclinationem ad objectum consequendum, aut vitandum: secundo, motum ipsum, qui inclinationem sequitur: tertio, quietem in objecto jam præfenti. Amorem esse, cum appetitus inclinatur ad consequendum bonum; cum ad bonum movetur

vetur, desiderium ; cū illud consequitur, in eōq; quiescit, gaudium. Contrā odium gigni, cū animus inclinatur ad objectum malū vitandum; cū à malo repellitur, fugam; cū in malum incidit in eōq; detinetur, tristitiam. Ideōq; a-
morem & odium esse in animo nostro, quod gravitas & levitas in elementis : desiderium & fugam, quod adscensus & descensus: gaudium, quod quies naturalis ; tristitiam, quod quies violenta.
Ibid.

9 In appetitu irascente non esse affectum qui inclinet animam ad objectum expetendum aut averſandum : non etiam affectum quietis in objecto præſenti. Inclinationem enim præcurrere, & præſupponi in appetitu concupiscente : & quietem, quæ motum appetitūs irascentis ſequitur, ad concupiscentiam pertinere. Appetitum enim irascentem non commoveri, niſi quoties difficultas quædam , aut impedimentum concupiscenti appetitui obijcitur : idque vel ab objecto bono, vel à

malo fieri : objectum bonum debere futurum esse : bonum enim præsens, quando præsens est, non habere difficultatem, sive impedimenta. Bonum futurum, si existimetur acquiri posse, spem concitare ; sin minus, desperationem. Objectum malum vel futurum esse, atque imminere ; vel adesse. Malum imminens, si consideretur ut superabile, audaciam gignere ; si ut insuperabile, metum. Si malum consideretur, ut præsens, iram parere. *Ibid.*

10 Hæc *Thomæ* de numero affectuum sententia, ejusque probatio, ingeniosa quidem est, sed non satis accurata. Nam primò amorem & odium non rectè dicit esse in animo nostro, quòd gravitas & levitas est in elementis. Nam gravitas & levitas non sunt motus elementorum, sed principium à quo motus est, sive inclinatio ad motum : At omnes affectus motiones sunt, ut dictum est § 3. cap. præced. ac proinde amor quoque & odium debent esse motiones, non inclinatio ad motum,

tum, ut *Thomas* videtur voluisse. Hâc quoque de causâ non potest lætitia comparari cum naturali quiete elementorum, nec tristitia cum quiete contra naturam: quia quies cum affectûs naturâ pugnat. Est enim motui contraria. Deinde amor & odium non videntur esse species affectuum à desiderio & fuga distinctæ, sed potius desiderio & fugâ subordinatæ, sicuti misericordia, invidia, & multi alii affectus, subordinantur tristitiæ. Quare, si amor & odium enumerentur ut species proxime affectus induuntur, causa non est, cur misericordia, invidia, & multi alii, de quibus postea, non debuerint ut proximæ species recenseri.

11 Mihi præ cæteris placet sententia *Stoicorum*, qui quatuor tantum affectus statuunt, sive genera affectuum. Objectum enim appetitûs, à quo affectus concitari solet, vel ut bonum considerari potest, vel ut malum: atque utrumque vel ut futurum sive absens, vel ut præsens. Circa bonum absens

versatur desiderium ; circa præsens, latitia ; circa malum absens, sive imminens, fuga; circa præsens, tristitia.

12 Hi quatuor affectus pertinent ad appetitum concupiscentem ; sūntque omnium affectuum simplicissimi, primi, & communissimi, ad cōsque reliqui omnes revocari possunt, tanquam quædam subordinatæ species. Nascitur autem hæc specierum varietas, vel ex objectis simplicium affectuum multiplici consideratione variatis ; ut, *χάρις*, id est, *gratia*, *κακὸς θυμὸς*, id est, *malignitas*, amor, odium, *ἐπιχαριστία*, *miseriordia*, nemesis, invidia, zelus, *zelotypia*, pudor, pœnitentia, aliæque multæ species affectuum *ἐνθυμητικῶν*: vel ex difficultate atque impedimentis ad objectum appetitûs concupiscentis absolutè simpliciterque spectatum, accedentibus; ut affectus *θυμικοί*, spes scilicet, desperatio, audacia, metus, & ira.

13 Desiderium (ut singulorum affectuum descriptionem adferam) est affectus, quo expetimus bonum, quod nobis

nobis deest: Fuga, quo nolumus atque averfamur malum quod nobis imminet. Latitia est affectus, quo concitatur animus à bono præsentì: tristitia, quo movetur animus à malo præsentì.

14 Ad desiderium revocatur gratia, & amor: ad fugam, malevolentia, aut malignitas & odium. χάρις δὲ καὶ ἡ ἐν ᾧ ἔχον λέγεται χάριν ὑπαρχεῖν δεομένῳ, μὴ ἀντίτινθ', καὶ ἴν' αὐτῷ τὸ ὑπαρχέον, ἀλλ' ἴν' ἐκείνῳ τι. Id est, Gratia est, per quam, qui habet, dicitur gratificari indigenti, non ut aliquid pro ea sibi reddatur, aut utilitas ex eo obveniat; sed solùm, ut illi, cui gratificari vult, aliquid boni contingat. lib. 2. Rhet. cap. 7. Breviùs sic: Gratia est desiderium alteri benefaciendi, non sui commodi causâ, sed tantùm, ut alteri benefaciat. Malignitas contrà est desiderium malefaciendi ei, qui nihil mali intulit.

15 φιλεῖν Aristoteli est, τὸ βάλειν πρὸς αὐτὸν ἀγαθὰ, ἐκείνῳ ἕνεκα, ἢ καὶ μὴ αὐτῷ, καὶ τὸ κατὰ δύναμιν δεχτικὸν εἶναι τέτοιον. Id est, Amare est velle alicui, quæ putat bona,

idq; illius, non sui ipsius causâ, & paratum esse ad ea pro viribus efficienda. lib. 2. Rhet. c. 4. Amor ergo est affectus, quo alicui optamus quæ bona putamus, eaque pro viribus efficere studemus, non nostri, sed illius causâ, quem diligimus. Odium amoris contrarium est, idcôque definiri potest affectus, quo alicui optamus, quæ mala putamus, eaq; pro viribus efficere studemus. Atque hæc quidem propria quædam & stricta amoris & odii acceptio est, quâ personæ solummodò dicuntur amari, & odio haberi. Aliàs hæc vocabula sumuntur: & amor quidem pro desiderio fruendi eo, quod nobis videtur esse bonum: odium pro affectu, quo abhorremus ab fruitione ejus, quod videtur nobis esse malum.

16 Ad lætitiā pertinet ἐπιχαίρειν κακίᾳ: ad trīstitiā, misericordia, nemesis, invidia, zelus, zelotypia, pudor, pœnitentia. Ἐπιχαίρειν κακίᾳ est lætitiā quam quis percipit ex alienis malis. Ἐλεός ὅστις αὐτῇ τῇ ἐπὶ τῷ φαινομένῳ κακῷ φθαρτικῷ καὶ αὐτῇ τῇ

αὐτῶν τὴν ἀναξίαν πύχαιεν, ὃ καὶ αὐτὸς πρὸς
 δοκίμους παιδεῖν, ἢ τῶν αὐτῶν τινα, καὶ τὸτο, ὅτιν
 πληστόν φαίνεται. Id est, *Misericordia est*
tristitia sive dolor quidam conceptus
ob malum quod videtur perniciem aut
molestiam allaturum ei, qui isto malo
indignus est, & quod ipse putet se pati
posse, aut suorum quempiam, ac impri-
mis cū malum videtur imminere, l. 2.
Rh. c. 8. Brevius Ἐλεός ἐστὶ λύπη ὅτι ἀνα-
 ξίως κακοποιῶντι. *Diog. Laert. in Zenone.*
 Quod Cicero sic expressit: *Misericor-*
dia est aegritudo ex miseria alterius in-
juriā laborantis. lib. 4. Tusc. quest.

17 Νέμεσις ἐστὶ λύπη ἐπὶ ταῖς ἀναξίαις ἐν-
 περαῖς. Id est, *Indignatio est dolor ob*
alterius felicitatem qui eā indignus est.
lib. 2. Rhet. c. 9. Φθόνος δὲ λύπη τις ἐπὶ
 ἐν περαῖα φαινόμενην τῶν εἰρημένων ἀγαθῶν ἐπὶ
 τοῦ ὁμοῦς, μὴ ἵνα τι αὐτῶ, ἀλλὰ δι' ἐκείνους.
 Id est, *Invidia est dolor quidam ob*
prosperitatem, quæ apparet in iis bonis
quæ dicta sunt, erga similes, non ut ali-
quid boni accedat invidenti, sed propter
illos quibus invidetur. lib. 2. Rhet. c. 10.

Vel, ut **Cicero**, Invidentia est agridudo suscepta propter alterius res secundas, quæ nihil noceant invidenti. l. 4 *Tus. qu.*

18 Ζήλος ὅστις λύπη τις ἐπὶ φαινομένη παρυσία ἀγαθῶν ἐνπίων, καὶ ἐνδεχόμενων αὐτοῖς λαβεῖν, καὶ τοῦ ὁμοίως τῷ οὐσσι, ἔχ' ὅτι ἄλλω, ἀλλ' ὅτι ἔχει καὶ αὐτῷ ὅστις. Id est, *Emulatio est dolor quidam ob bona honorata, quæ alius habere videtur, quæq; ipse etiam adipisci potest, existens inter eos qui sunt naturâ similes, non quod alius illa habeat, sed quod ipse non habeat. lib. 2.*

Rhet. cap. 2. Ζηλοτυπία λύπη τις ὅστις ἐπὶ τοῖς ἄλλω παρεῖναι, ἀ καὶ αὐτὸς ἔχει. Id est, *Zelotypia est dolor quidam ex eo susceptus, quod alteri quoq; sit, quod ipse habet. Diog. Laërt. in Zen.*

19 Αἰσχύνη λύπη τις ὅστις καὶ παρὰ τὰ εἰς ἀδοξίαν φαινόμενα φέρειν ἢ χακῶν, ἢ παρῖντων, ἢ κακόντων, ἢ μελλόντων. Id est, *Pudor sive verecundia est dolor quidam & animi perturbatio, quæ fit ob mala vel presentia, vel præterita, vel futura, quæ infamiam adferre videntur. l. 2. Rhet. cap. 6.* Pœnitentia est dolor ob admissa peccata..

peccata. Atq; hi sunt affectus ὁμιθυμητικοί.

20 Inter affectus θυμικὸς primum loco obtinet spes, quæ nihil aliud esse videtur, quam desiderium boni difficilis, quod, quia videtur obtineri posse, conjunctum est cum lætitia. Desperatio spei contraria, est desiderium boni difficilis, quod, quia videtur obtineri non posse, conjunctum est cum tristitia.

21 Audacia est desiderium aggrediendi mali difficilis, conjunctum cum certa opinione salutis. φόβος δὲ λύπη τις ἢ ταχὺ ἢ ἐκ φαντασίας μέλλοντος κακῆς, ἢ φθαρτικῆς ἢ λυπηρῆς. Id est. *Metus est dolor quidam aut perturbatio ex opinione impendentis mali, quod vel perniciem vel molestiam adferre possit. lib. 2. Rhet. cap. 5.* Brevius, Metus est fuga mali, quod videtur esse intolerabile.

22 Οργὴ δὲ ὁρεξίς μὲν λύπης τιωρίας παρομένης, διὰ φανομένην ὀλιγωρίαν εἰς αὐτὸν, ἢ εἰς αὐτὴν τινα, μὴ προσήκοντος. Id est, *Ira est conjuncta cum dolore cupiditas sperationis, propter apparentem contemp-
tum, quo quis se, aut quenquam suo-*
γυνος,

οἷον, contrā quā oportuit, affectum
esse existimat. lib. 2. Rhet. cap. 2. Stoicis
ita est ἐμπόδια τιμωρίας ἢ σοκοδύτης ἡδύ-
κηναι ἐπεσονόντως. Diog. Laert. in Ze-
non. Quod Cicero sic expressit : Ira est
libido puniendi ejus qui videatur lesisse
injuriā. lib. 4. Tusc. quest.

23 In hisce affectibus duplex con-
trarietas spectanda est, altera in obje-
ctis, altera in terminis. Ratione obje-
ctorum contraria sunt in appetitu con-
cupiscente, desiderium & fuga, latitia
& tristitia, gratia & malignitas, amor
& odium; in appetitu irascente, spes &
metus, audacia & desperatio. Ratione
terminorum opponuntur spes & despe-
ratio, metus & audacia. Quod enim in
spe est terminus, ad quem animus spe-
rando movetur, id est terminus à quo
animus in desperatione repellitur; si-
mili modo de audacia & metu judican-
dum est. Hanc posteriorem oppositio-
nem, appetitus concupiscens non ad-
mittit : quia bonum quatenus bonum
est, non potest esse terminus à quo, nec
malum.

malum quàm malum terminus ad quem in appetitione: hoc est. animus non potest repudiare bonum, quàm bonum, sive ab eo repelli; nec appetere malum, quàm malum, sive ab illo trahi. Non potest ergò appetitus concupiscens, qui circa bonum & malum absolute versatur, accedere ad idem, & recedere ab eodem objecto. Bonum autem arduum potest esse terminus ad quem, quatenus est bonum; & terminus à quo, quatenus est arduum, & in superabile. Similiter & malum arduum potest esse terminus à quo, quàm malum; & terminus ad quem, quatenus arduum quidem est, sed tamen superabile. Potest ergò appetitus irascens, qui versatur circa bonum aut malum arduum, accedere ad idem & recedere ab eodem objecto. *Thom. cit. loco act. 2.*

24 Iræ, quæ versatur circa malum præsens, nihil contrarium est; neq; ratione objecti (quia bonum præsens, quod malo præsenti contrarium est, non habet difficultatem:) neq; ratione accessus,

accessus, & recessus. Nam praesenti malo vel succumbit, & hoc pertinet ad tristitiam; vel resistit, atque hoc iræ proprium est. *Ibid. art. 3. Aristoteles* iræ opponit ἀντίστροφον, eamque definit ὑποτάσσουσαν καὶ ἡρεσίζουσαν τὸ θυμὸν. Id est, remissionem & sedationem iræ. *l. 2. Rhet. c. 3.* Sed non videtur iræ remissio ab ira discrepare specie, nedum ut illi contraria sit.

C A P. IX.

De Voluptate & Dolo.

§ 1.

Philosophia moralis non solum circa actiones humanas & affectus, sed etiam circa voluptatem & dolorem occupata est. Etenim in voluptate & dolore, non solum mediocritas servanda est, sicut in actionibus, & affectibus: verum & danda est opera, ut iis rebus gaudeamus, & doleamus, & eo modo, quibus, & quomodo gau-

gaudendum & dolendum est. Tum cavendum est, ne voluptatis illecebris ad turpes, atque improbas actiones illicitamur. & doloris aculeis ab honestis actionibus deterreamur. *lib. 2. Eth. cap. 3. lib. 2. End. cap. 4.*

2 Ut autem naturam τὴν ἡδονῆς καὶ λύπης, id est, voluptatis & doloris, accuratè tradamus, observandum est, hæc vocabula trifariàm accipi: Ac primò pro eo, quod voluptatem & dolorem adfert. Hoc sensu dicitur *lib. 3. Eth. cap. 11.* temperantia, & fortitudo peculiari jure πρὸς τὰς ἡδονὰς καὶ λύπας versari: id est πρὸς τὰ ἡδύα καὶ λυπηρά, ut ipse sese Philosophus interpretatur. Aliàs omni virtuti morali tribuitur, versari πρὸς τὰς ἡδονὰς καὶ λύπας. *lib. 2. Ethic. cap. 3.* Secundò sumuntur pro affectibus quibus animus movetur. Hoc sensu accipitur ἡδονή. *lib. 6. Top. cap. 6.* quo loco dicuntur χαρὰ, τέρας, εὐχρηστὶν esse ῥομῖνα τῆς ἡδονῆς, idémque prorsus significare; cum tamen χαρὰ inter affectus recenseatur. *lib. 2. Eth. cap. 5. & lib. 1. de Anim. c. 1.*
Tertiò

Tertiò usurpantur pro affectione animi, quæ motum sequitur : quæ quidem ipsa affectus non est, sed comes est affectuum: ut, *lib. 1. Rhet. cap. 2. l. 2. End. cap. 2. & l. 2. Eth. cap. 5.* Quibus locis affectus hâc notâ describuntur, οἷς ἐπιῖσινον καὶ λύπην. Id est, *quæ comitatur voluptas & dolor.*

3 Voluptas hâc tertia acceptione definitur τελείας ἐνέργειας ὁπρὸς ὡς αὐτὸν τέλος. Id est, *perfectæ operationis finis aut perfectio extrinsecus accedens. lib. 10. Eth. cap. 4.*

4 Ex qua definitione colligitur, voluptatem proximè non proficisci à facultate naturali, non etiam ab habitu, sed à facultatis naturalis aut habitûs operatione. Ideò qui voluptatem non esse ipsam operationem facultatis naturalis, aut habitûs, sed perfectionem quæ cum operatione conjuncta est, eamque perficit ; non quidem ut causa efficiens, quomodo objectum sensûs dicitur sensum perficere, cum eum ad sentiendum, impellit ; non etiam ut
habitus,

habitus, id est, ut causa formalis & interna, quomodo dicitur sanitas efficere, ut quis sit sanus; sed ut finis quidam, qui quidem per se non intenditur, sed tamen qui actionem perfectam, quæ ab agente intenditur, perpetuo comitatur, sicut pulchritudo florentem ætatem. *l. 10. Eth. c. 4.* Nemo enim benè operatur, ut voluptatem percipiat; sed voluptatem percipit, quia benè operatur.

5 Quemadmodum voluptas actionem perficit, ὡς τέλος ἀπὸ τῆς ἐνέργειας, ita actionis internam perfectionem præsupponit, eamque sequitur: sicut dolor comitatur actionem imperfectam. Est autem actio perfecta ἡ τῆς ἀρετῆς διακείμενη πρὸς τὸ κρείττισον ἢ ὑπὸ αὐτῷ. Id est, quæ editur à facultate optimè dispositâ minimeq; impeditâ, & tendit in objectum in suo genere præstantissimum. *lib. 10. Eth. cap. 4.* Sic ex visione voluptatem percipimus, cum & illæsa, ac non impedita videndi facultas; & res pulchra est quam intuemur.

6 Imperfecta actio, ex qua dolorem nasci

nasce dixerimus. ea est, quæ vel à læsa aut impedita facultate proficiscitur, aut quæ versatur circa objectum, quod facultati non respondet. Sic ex visione dolorem capimus, cum vel ex oculis laboramus, vel cum rem horridam, & obscenam intuemur.

7 Mensura voluptatis & doloris, est sensus aut intellectus, quatenus appetitui præest. Quamdiu ergo τὸ αἰσθητὸν, καὶ τὸ νοητὸν ἢ οἷον δεῖ, καὶ τὸ κείνον, ἢ θεωρεῖν, ἔσται ἐν τῇ ἐνεργείᾳ ἢ ἡδυνῇ. Id est. *Quamdiu objectum sensus, aut intellectus talia sunt, qualia debent esse, atq; ipse etiam sensus atque ratio, voluptas erit cum actione conjuncta. lib. 3. Eth. cap. 4.*

8 Voluptas, ut ex dictis colligitur, requirit proportionem objecti, & facultatis cognoscentis: eâ sublatâ, voluptas tollitur, eique dolor succedit. Hinc petenda est ratio, cur voluptas non possit esse perpetua, sed quæ prius voluptatem adferunt, postea fastidium pariant & dolorem; nimirum, quia homines ἀδυνατούντες ἡδονῇ καὶ ἐνεργείᾳ, id est, neque-

nequeunt assiduam operationem perferre. Delassantur enim, exhaustis & consumptis spiritibus, quorum adminiculo suis operationibus incumbunt. Hinc fit, ut cogitatio, & animi attentio remittatur, & voluptas languescat primum, obrepente satietate, deinde planè cesset, & in fastidium ac dolorem desinat. *lib. 10. Eth. cap. 4.*

9 Hinc etiam intelligitur cur trahat sua quemque voluntas; & quæ his voluptatem, aliis adferant dolorem: nimirum, quia non omnes eodem modo affecti dispositique sunt, non eadem possunt omnibus esse convenientia. *lib. 10. Eth. cap. 5.*

10 Voluptates inter sese specie distinguuntur, sicut functiones, cum quibus sunt conjunctæ. Unicuique enim actioni quædam voluptas *ὑποκείμενη*, id est, propria ac familiaris est, à qua augetur & promovetur. *μᾶλλον γὰρ ἔχεται καὶ νεώτεροι, καὶ ἑταίροι οἱ μὴ ἡδονῆς ἐνεργῶντες.* Id est, melius judicant & accuratius tractant singula, qui cum voluptate agunt. Sic

Sic Geometræ evadunt excellentes qui studiis Geometricis delectantur, & in Musicis, aliisque disciplinis, eodem modo se res habet, *lib. 10. Eth. cap. 5.* Atqui quæ propria sunt rebus specie differentibus, Ea specie quoque discrepare necesse est. Quemadmodum ergo sensio, specie differt à cogitatione : ita etiam specie differt voluptas, quæ ex sensione, ab ea quæ ex cogitatione percipitur.

. 11. Specifica voluptatum differentia, vel imprimis liquet ἐν τῇ τὰς ἀπ' ἐτέρας ἡδονὰς ἐμποδίζουσιν εἶναι τὴν ἐμπειρίαν. Id est, ex eo, quòd voluptates orta ex aliis actionibus, alias quilibet actiones impediunt. Ex. gr. si quis sit, qui tibiâ canente delectetur, cum difficile erit orationi, quæ tum fortè habetur, tibiâ canente attendere. Idémque contingit, cum quis duabus simul rebus vacat Ea enim actio quæ jucundior est, alteram elidit : idq; tantò magis, quantò illius voluptas major fuerit quàm alterius. Διὸ χαίρειν τῇ ὁρῇ ἢ τῇ λόγῳ, ἢ παρὰ τὴν ὁρῇ ἢ τῇ λόγῳ.

καὶ ἀλλὰ ποιοῦμεν, ἄλλοις ὑμέμα ἀποχόμενοι.
 Id est, *Propterea, cū re quāpiam ve-*
hementer capimur, nihil ferè aliud
agere possumus : at cū eā parū de-
lectamur, alia ferè agere solemus. Nam
 planè, sicuti proprius dolor, ita pere-
 grina voluptas animum impedit, quò
 minis attentè aliis quibuscumque actioni-
 bus vacet, & ex iis voluptatem capiat :
 sed dispari tamen modo. Nam pro-
 prius dolor animum violenter abstra-
 hit, peregrina voluptas blandè avocāt
 ab aliis functionibus, & retrahit ad
 suas. Quoniam igitur, ἢ μὲν οἰκέτα ἡσυχίῃ
 ἐκχεῖται τὰς ἐνεργείας, καὶ χρονιότερας, καὶ
 βελτίους ποιεῖ, αἱ δὲ ἄλλοτερας λυμαίνονται,
 ὅλον ὡς πολὺ διαφέρει. Id est, *Quoniam*
propria voluptas actiones accuratiores,
stabiliores, & meliores efficit, & alienae
voluptates actiones impediunt, sequitur
voluptates plurimū differre. lib. 10.
Eth. cap. 5.

12 Voluptas variè dividitur : Ac
 primò in voluptatem animi, & volup-
 tatem corporis.

13 Vo-

13 Voluntas animi, animo propria est; & mente sic percipitur, ut ad corpus nullo modo pertineat: voluptas corporis sensu percipitur; ideoque ad animum ita spectat ut corpus etiam afficiat: sensus enim corpori sunt. Contingit interdum (inquit *Xenophon*) δι' αὐτῆς τῆς ψυχῆς ἡ δέξιαι ἢ λυπεῖσθαι. Id est, ipso animo voluptatem percipere, aut dolorem: interdum κοινῇ καὶ διὰ τῆς ψυχῆς καὶ διὰ τοῦ σώματος, id est, pariter animo & corpore. Illa animi; hæc sensus voluptas est.

14 Voluptas corporis totuplex est, quot sunt sensus. Alia enim visu, alia auditu, alia aliis sensibus percipiuntur. Ex his voluptates ex gustu & tactu brutis etiam conveniunt, ceteræ sensuum voluptates in bruta non cadunt, πλὴν καὶ συμβεβηκός, id est, nisi per accidens: quatenus scilicet horum sensuum voluptates memoriam refricant, aut imaginationem concitant voluptatum ad gustum & tactum pertinentium. *lib. 3. Eth. cap. 10.*

15 Secundò dividitur voluptas in communem ac naturalem, & propriam atque adventitiam. *lib. 3. Eth. cap. 11.* Voluptas communis dicitur, quam omnia animantia naturaliter, ac sine delectu expetunt, ac percipiunt ex usu nutrimenti ac Veneris cujuslibet, ad conservationem sui, tum in individuo, tum in specie. Voluptas propria est, quam quodque animal suo judicio sibi deligit, ex hoc aut illo nutrimento aut Venere. De qua dicitur, Trahit sua quemque voluptas.

16 Quot modis unum oppositorum dicitur, tot modis dicitur & alterum: quocirca eodem modo dolor dividi potest; primò in dolorem animi & corporis; secundò in dolorem communem & proprium.

17 Voluptas eodem modo æstimanda est, atque operationes, ex quibus oritur. Quocirca cum actiones aliæ bonæ sint, atque eligendæ, aliæ malæ, ac fugiendæ, aliæ *ἀνίστεται*; etiam voluptatum aliæ bonæ atque honestæ, aliæ malæ

malæ atque inhonestæ, aliæ deniq; mediæ ejusdem conditionis censendæ sunt. *lib. 7. Eth. cap. 13. & l. 10. c. 5.*

18 Quod quædam voluptates inhonestæ sint, quædam mediæ conditionis, hoc est, neque honestæ neque turpes, per se latis notum: quòd quædam honestæ sint ac bonæ, & à viro bono eligendæ, sequentibus argumentis contra *Platonicos* ostenditur. Primò, quia dolor voluptati contrarius est: at dolor malus est, vel *ἀπαιδής*, vel quatenus impedit honestas actiones. Ergo voluptas bona est, aut simpliciter, aut ex parte. Secundò, quia beata vita cum voluptate conjuncta est: at si omnis voluptas mala est, beatum non tantum non *ἡδέως*, ἀλλὰ καὶ λυπηρῶς, vivere necesse esset. *lib. 7. Eth. c. 13.* Tertiò, quia omnes, non bestię solum, sed homines etiam, voluptatem expetunt. Quartò, quia voluptas alia bona auget, majus enim bonum virtus est cum voluptate, quàm si sola sit, & voluptate destituta. *lib. 10. Eth. c. 2.*

19 Voluptates animi non solum sunt præstantiores, quàm voluptates corporis; sed etiam ἀπλῶς bonæ sunt, cum voluptates corporis tantum sint bonæ secundum quid, atque ex parte. Etenim voluptates corporis mediocritate probantur; excessu vitiosæ sunt: at voluptates animi modum non habent; sed quò majores, eò præstantiores sunt. Deinde voluptates corporis alicui defectui corporis medentur; ideoque cum dolore conjunctæ sunt: at voluptates animi incorporeæ sunt, ac synceræ, & ab omni dolore immunes. Atque hæc de causâ stabiliiores sunt, & minus fatiæti ac fastidio obnoxia *lib. 7. Ethic. cap. 14.*

20 Causæ cur à vulgo corporis voluptates præferantur voluptatibus animi, ex multis hæ sunt. Primò, quia putantur corporis doloribus mederi, eosque quantumvis magnos expellere. Secundò, quia vulgus, quod sensu magis viget, quàm mente nullas alias voluptates percipere potest, præter volupta-

tes corporis, quæ sensus ferunt. *lib. 7. Ethic. cap. 14.*

21 Hæc ferè sunt quæ *Aristoteles* de voluptate & dolore disputat, *Platonici* paulò aliter de voluptate philosophantur. Etenim *Plato* de voluptate differit in *Philebo*. Ex quo dialogo talem definitionem collegit *Aristoteles*. Voluptas est *ἡὐδαισία ἐκ τοῦ φύσει αἰσθητοῦ*, id est, *ortus in naturam, qui fit cum sensu*, *lib. 7. Eth. cap. 11*. Similiter cum *lib. 1. Rhet. cap. 11*. voluptatem definit, *κίνησις τινα τῆς ψυχῆς καὶ κατὰ φύσιν ἀπόρριψις αἰσθητοῦ ἐκ τοῦ καὶ ἀργαίου φύσει*, id est, *motionem animæ & restitutionem subitam ac sensibile in statum naturæ convenientem, non ex sua, sed ex Platonis sententia loqui censendus est*. Ceterùm *Plato* per *ἡὐδαισίαν*, *κίνησιν*, & *κατὰ φύσιν*, intelligebat, *ἀναπλήρωσιν τῆς ἐνδείας τῆς φύσεως*, id est, *repletionem deficientis naturæ*. Adjecit autem vocem *cum sensu*, quia multæ motiones sunt, quibus naturæ defectus atque indigentia restauratur, quæ tamen non sunt

sunt conjunctę cum sensu, ut concoctio, accretio, &c. *Aspasium in cap. 3. lib. 7. Eth.*

22 Ex hisce colligebant *Platonici*, voluptatem esse imperfectam: quia omnis motus imperfectus est, & actus entis in potentia. *lib. 7. Eth. cap. 11. & lib. 10. cap. 3.*

23 Hęc *Aristoteles* rejicit, atque refellit. Ac primò docet, voluptatem non esse motum: quia motui competit celeritas & tarditas, voluptati non competit. *ἡδὴν αὖ μὲν γὰρ ὅτι ταχέως, καὶ βραδέως, γὰρ ἐστὶ, μεταβάλλειν αἰς τὸν ἡδονῆς ἐνεργεῖν, καὶ αὐτὸν, καὶ οὐ καὶ ἡδονῆς, ταχέως καὶ ἐστὶ.*
Id est fieri potest, ut qui celeriter aut tardè voluptate perfundatur, id est, ad voluptatem traducatur: at voluptate frui celeriter non contingit. *lib. 10. Eth. cap. 3.* Deinde docet voluptatem non esse ortum aut expletionem naturę deficientis. Expletio enim corporis affectio est, molesta illa quidem, & cum dolore conjuncta: non est ergo voluptas ipsa expletio; verum, cū fit expletio,

pletio, fieri potest ut aliquis voluptate afficiatur : sicut afficitur dolore cum exinanitur, *lib. 10. Eth. cap. 3.* Præterea non omnes voluptates cum expletione conjunctæ sunt, sed eæ tantum, quæ ex alimentis percipiuntur : voluptates animi, & nonnullæ earum, quæ ad corpus pertinent, etiam tum percipiuntur, cum natura nihil desiderat : idque sine ullo dolore, aut cupiditate præviâ. *lib. 7. Eth. cap. 11. & lib. 10. cap. 3.*

24 Præterea falsum est, voluptatem imperfectam esse ac per partes, ut motus, acquiri. Quin est ὅλον τι, καὶ ἀμείψαν, id est, totum quid atque impartibile: ideoq; ἀθροώς, id est, momento temporis percipitur. Etenim καὶ ἡδύνα χρόνον λαβοί τις ἂν ἡδονὴν, ἥς ἐπὶ πλείω χρόνον γεγονομένης τελειωθήσεται τὸ εἶδος. Id est, Nullo tempore fieri potest, ut quis voluptatem percipiat, cujus forma cum productione temporis perficitur. Nimirum, ὅτι τῆς ἡδονῆς ἐν ὅτῳ χρόνῳ τέλειον τὸ εἶδος, Id est, quia voluptatis forma in quolibet tempore perfecta est. *l. 10. c. 4.*

Est

Est quidem alia voluptas aliâ diuturnior aut major : totâ tamen voluptate semper fruitur, quisquis fruitur.

CAP. X.

De virtutibus intellectualibus, præcipuè de Prudentia.

§ I.

ACTUM est de fine & objecto moralis Philosophiæ ; supersint media, quibus propositus finis acquiri debet, Virtus scilicet, & Amicitia, de quibus deinceps agendum est.

2 Virtus, & ἀρετή, unde dicta sint, dictum est cap. 2. §. 2. Virtus hoc loco non sumitur pro qualibet rei qualitate, aut efficaciam ; sed pro habitu, qui subiectum in quo est, (animum scilicet hominis) ἀρετὴν ἀποτελεῖ, καὶ τὸ ἔργον αὐτῆς ἀποδίδωσιν. Id est, *benè affectum reddit, & opus ejus rectum, ac perfectum dat.* lib. 2. Eth. cap. 6.

3 Virtutes dividuntur in διακρινόμεναι

αἵ & ἠδυνάς, id est, *intellectuales & morales*, *lib. 2. Eth. cap. 1. & lib. 6. cap. 1.* Quarum illa, mentem; hæ, appetitum regunt, ac perficiunt. *lib. 1. Eth. cap. 13.* Per mentem autem intelligo partem illam animæ, quæ immortalis est. Errat enim *Picolhomineus*, quum virtutes dianoëticas in phantasia recipi, & in memoria servari docet. *grad. 5. cap. 6.*

4 Operationes mentis duæ sunt, quæ virtute diriguntur, *αἰτίαι αἱ καὶ ἀποκρίσεις*, id est, *affirmatio & negatio*: quibus totidem operationes appetitus respondent, *διὰ τὴν αἰτίαν καὶ τὴν ἀποκρίσιν*, id est, *appetitum & fuga*. Quemadmodum autem virtus intellectualis mentem disponit: ut nihil affirmet, nisi verum, nihil neget, nisi falsum; ita disponit virtus moralis appetitum, ut nihil prosequatur nisi bonum, nihil aversetur nisi malum. *lib. 6. Eth. c. 2.*

5 Virtus moralis non potest exerceri sine virtute dianoëtica. Appetitus enim noster ex se cæcus est: quare indiget duce ratione, quæ objecta censcat,

& bonum esse dicet, quod bonum est,
& malum, quod malum est: quæque me-
diocritatem, in qua moralis virtus po-
sita est, in qualibet actione definiat, &
ad varias circumstantias accommo-
det.

6 Virtutes dianoëticæ sunt quinque
νῦς, ἐπιστήμη, σοφία, τέχνη, καὶ φρόνησις, Id est,
intelligentia, scientia, sapientia, ars, &
prudentia. lib. 6. Eth. cap. 3.

7 Mentis partes duæ sunt, τὸ ἐπιστη-
μονικόν, καὶ τὸ λογικόν. *lib. 6. Eth. cap. 1.*
Sive, quod eodem redit, τὸ θεωρητικόν καὶ
τὸ πρακτικόν. Mens enim theoretica, ad
sciendum; practica, ad ratiocinandum,
ac deliberandum valet. Ad partem the-
oreticam pertinent intelligentia, scien-
tia & sapientia: ad practicam, ars &
prudentia. Mens theoretica versatur
circa ea, quorum principia aliter se ha-
bere nequeunt; practica, circa illa quæ
quæ hoc vel illo modo possunt evenire.
l. 6. Eth. cap. 3. Illius finis, & perfectio,
est sola veritas; hujus, veritas ὁμολόγητος
ἔχουσα τὴν ὀρέξει τὴν ὀρθήν, id est, *quæ congruit*

cum appetitu recto; quæq; ad actionem refertur. lib. 6. Eth. cap. 3.

8 Intelligentia est habitus assentiendi principiis sine demonstratione: *lib. 6. Eth. cap. 6.* Scientia est habitus demonstrativus: *Ibid cap. 3.* hoc est, cognitio rerum necessariarum per causas, ac principia: *lib. 1. post. cap. 2.* Sapientia est rerum præstantissimarum scientia, cum intelligentia conjuncta: *lib. 6. Eth. cap. 7.* Ars est habitus *ἡ λόγῳ ἀληθοῦς ποιητικὸς*, id est, *cum recta ratione effectivus.* Ἐστὶ γὰρ πᾶσα τέχνη αὖτε ἡμεῖς, καὶ τὸ τεχνάζειν, καὶ θεωρεῖν, ὅπως αὖ γένηται τι ὅν ἐνδεχομένων καὶ εἶναι, καὶ μὴ εἶναι. Id est, *Omnis enim ars in rei productione occupata est; idq; molitur & spectat, ut aliquid fiat eorum, quæ esse possunt, & non esse: lib. 6. Eth. cap. 4.*

9 Sed de his satis; de prudentia accuratius agendum est; Ea enim sola ad moralein spectat Philosophiam. Intelligentia, scientia, & sapientia Philosophiam theoreticam constituunt, & media sunt ad felicitatem theoreticam:

ars

ars omninò ad philosophiam non pertinet, quia hominis animum nullâ felicitatis parte imbuunt (quod tamen Philosophiæ munus est) sed tantùm circa instrumenta vitæ occupata est.

10 Prudentia, dicta quasi providentia, Ciceroni est rerum expetendarum fugiendarumque scientia. Aristotelis est *ἐξ ἰσῶς ἀληθείας καὶ λόγου θεωρητικῆς περὶ τὰ τοῦ ἀνθρώπου ἀγαθὰ καὶ κακὰ*. Id est, habitus cum ratione verâ conjunctus, ad agendum ideonens, in iis occupatus, quæ homini bona, vel mala sunt: lib. 6. Eth. cap. 5.

11 In hac definitione genus est, *habitus cum ratione verâ* : quod nihil aliud est, quàm *virtus intellectualis*. Nam ratio ad intellectum, sive mentem pertinet, & veritas mentis perfectio est, quæ virtutem facit.

12 Differentia petita est à fine, & objecto. Finis prudentiæ indicatur, cum dicitur habitus practicus: idq; non quia in praxi consistit, ut justitia, temperantia, & cæteræ virtutes morales;

sed quia ad praxim ordinatur, eamque dirigit. Spectat enim veritatem cum recto appetitu, & actione conjunctam. Hâc parte distinguitur prudentia ab intelligentiâ, scientiâ, & sapientiâ : quarum perfectio veritas est, & finis *ἡ ἀλήθεια*.

13 Objectum prudentiæ sunt ea omnia, quæ homini bona vel mala sunt, hoc est, quorum rectâ, vel pravâ electione, aut fugâ, homo probus, vel improbus constituitur : uno verbo τὰ ἀγαθὰ καὶ κακά. Hâc parte discernitur prudentia ab arte, quæ versatur circa τὰ ποικίλα. Quid inter *τέχνη*, & *πρῶσις* discriminis sit, dictum est, *cap. 1. §. 7.* Sunt & alia inter prudentiam & artem discrimina ; ac primò, quòd artis sit aliqua virtus, prudentiæ non sit : hoc est, quòd artifex possit esse bonus, & malus ; prudens, non nisi bonus. Secundò, quòd in arte excusatiùs sit (verba sunt *Seneca, Epist. 95.*) voluntate peccare, quàm casu ; in prudentia, maxima culpa sit sponte delinquere. *lib. 6. Eth. cap. 5.*

14 Officium prudentiæ est *καλῶς βεβαιεῖν περὶ τὰ αὐτῷ ἀγαθὰ καὶ συμφέροντα, καὶ μὴ περὶ τὰ τοῖς ἄλλοις ἀγαθὰ καὶ ὡφελήματα.* Id est, *benè consulere in iis, quæ sibi bona & utilia sunt, non singulatim, quænam, verbi gratiâ ad bonam voluntatem, aut robur; sed universè, quæ ad benè beatèque vivendum conducant.* *L. 6. Eth. c. 5.*

15 Consilium vir prudens init, non tam de universis, quàm de singulis. Universalia enim vivendi præcepta, & leges, magis certæ sunt, ac definitæ, quàm ut consultationem requirant. Quomodo autem singulæ actiones ad normam virtutis componendæ sint, longè obscurissimum est propter maximam circumstantiarum varietatem, à quibus actionis rectitudo, aut pravitas dependet. Hic igitur consilio opus est.

16 Capto consilio, decernit prudentia, vel bonum præ malo, vel majus bonum præ minore, vel minus malum præ majore eligendum. Minus enim
malum

malum habet rationem boni. Hæc electio solum habet locum in malo tristi : malum turpe nunquam prudens eligit, ne quidem si minus sit : quia suæ potestatis est utrumque malum evitare, nullamque turpitudinem, ne minimam quidem admittere.

27 Prudentia dividi potest, in Ethicam (*Aristoteles* eam vocat τὴν πρὸς αὐτὸν καὶ ἑνὰ, id est, *qua versatur circa se solum.*) Oeconomicam & Politicam. Ethica prudentia dicitur, quâ quisque sibi privatim benè consulit ; Oeconomica, quâ benè consulit familiæ ; Politica, quâ benè consulit universæ civitati, καὶ τὸ ἀεὶς τῆς ἀρετῆς σεχάζεται, id est, *collineat ad id, quod factum optimum est.* lib. 6. Eth. cap. 8. Tres hæ prudentiæ species, non subjecto sive re, sed πρὸς εἶναι, id est, *essentiâ ac ratione* discernuntur. 16. Unus enim habitus est, quo singulis & familiæ, & civitati consulitur; quia idem bonum est ἐνὶ καὶ πάλιν, id est, *uni & urbi:* lib. 1. Eth. cap. 1.

18 Prudentia politica dividitur in archi-

architectonicam, & practicam: illa generales leges condit, ac canones, quibus civitas regenda est; unde & νομοθετικὴ, id est, *legislatoria* dicitur: hæc civitatem regit secundum conditas leges, & ψηφίσματα, id est, *decreta* facit ἐν τοῖς καθ' ἕνα, id est, *de singulis factis*. Unde & πολιτικά καὶ ἐξοχὴν dicitur, servato nomine communis generis. *lib. 6. Eth. cap. 8.* Politica subdividitur in διοικητικὴν & βουλευτικὴν: quarum hæc in rebus gerendis; illa, in præmiis, ac pœnis decernendis, & litibus dijudicandis, occupata est. *lib. 6. Eth. cap. 8.*

19 Prudentia cum virtute morali necessario conjuncta est. Hinc duo sequuntur: Primò, Neminem posse esse virum bonum ac verè probum, sine prudentia. Οὐ γὰρ μόνον ἡ μὴ ὁρθὸν λόγον, ἀλλὰ καὶ ἡ μὴ τῷ ὁρθῷ λόγῳ ἔξῃς, ἀρετὴ ὄν. Id est, *Virtus enim non solum recte rationi consentaneus sed etiam cum rectâ ratione conjunctus habitus est: lib. 4. Eth. cap. 3.* Quinimò prudentia est veluti ἀρχαίτων ceterarum virtutum: ὥς γὰρ αὐτὴ

σευαῖς

προαίρει, ὅπως αἱ ἀρεταὶ, καὶ οἱ κατ' αὐτὰς
 προέλθῃσι, Id est, ut enim ipsa praescrip-
 serit, ita virtutes, & qui iis praediti
 sunt, agunt. *lib. 1. Mag. Moral. cap. 35.*
 Etenim vis virtutis consistit in recta
 προαίρεσι. Atqui προαίρεσις non potest esse
 recta sine prudentia. *lib. 6. Eth. cap. 13.*
 Est enim ὁραξις βελδτική. Id est, appeti-
 tio cum deliberatione. *lib. 6. Eth. cap. 2.*
 Et καλῶς βελδίδειν, id est, rectè deliberare,
 est munus prudentiae. *lib. 6. Eth. cap. 5.*
 Secundò sequitur, neminem posse esse
 prudentem sine virtute morali. Prudens
 enim debet ad optimum finem vitam
 suam, omnesque actiones dirigere. At
 unusquisque finem sibi proponit studiis
 suis ac moribus consentaneum; bonus,
 bonum: malus, malum. *lib. 3. Eth. c. 5.*
 Vitiositas enim pervertit iudicium ra-
 tionis, καὶ διατρίβειν ποιεῖ πρὸς τὰς προαί-
 ρεις ἀρχὰς, i. e. efficit ut de principiis acti-
 onum (hoc est, de fine) falsum iudicet.
lib. 6. Eth. cap. 12. Ex quibus liquet,
 κατὰ τὴν πρῶτην φέρνουν, καὶ πρὸς ἡδονὴν ἀρετῶν
 διατελεῖσθαι τὸ ἔργον: id est, prudentiā &
 morali

moralis virtute opus virtutis absolvi.

Virtus enim τὸν σκοπὸν ποιεῖ ὀρθόν, id est, scopum (agenti propositum) rectum facit; prudentia, τὰ μετὰ τούτων, id est, media ad hunc ducentia. lib. 6. Eth. c. 12.

20 Vulgò quatuor recensentur comites prudentiæ, συνέσις, δεινότης, εὐβουλία, καὶ γνῶσις, id est, perspicacitas, solertia, rectitudo consilii, & sententia: sed videntur συνέσις & δεινότης inter causas potius prudentiæ, εὐβουλία & γνῶσις inter effecta numerandæ.

21 Perspicacitas est naturalis facultas judicandi de mediis. Differt ergò à prudentia non hoc solum nomine, quòd à natura fit, prudentia usu acquisita: sed etiam, quòd judicet tantum de iis, eaque approbet, quæ prudentia excogitavit, ac præcepit agenda aut omitterenda. lib. 6. Eth. c. 10. Perspicacitati opponitur ἀσυνεσία, id est, stoliditas, quæ & ipsa à natura est. Solertia est facultas naturalis, media celeriter consequendi, & ad scopum applicandi. lib. 6. Eth. cap. 13.

22 Hæ duæ causæ remotæ sunt : causa proxima prudentiæ sunt præcepta, & experientia. Præcepta suppeditant cognitionem universalium ; experientia, singularium : *lib. 6. Eth. cap. 8.* Ultraque in prudente requiritur, sed experientia præcipuè : *lib. 6. Ete. cap. 7. & lib. 1. Met. cap. 1.* Hæc causa est cur juvenes fieri nequeant aut difficulter fiant prudentes : *lib. 1. Eth. c. 3. & l. 6. c. 8.* Experientia ex memoria gignitur : multæ enim ejusdem rei memoriæ, unius experientiæ vim efficiunt : *lib. 1. Met. cap. 1.* Sub experientia comprehenduntur exempla, quorum observatio vel imprimis facit ad prudentiam.

23 Ut consilium rectum sit, (hoc enim sonat εὐβουλία) requiritur, ut & finis bonus sit, & media legitima : tum etiam, ut nec præcepta sit, nec nimis lentum : *lib. 6. Eth. cap. 9.* Γνώμη definitur τὸ ἐπεικὲς καὶ τὸ ὀρθόν, id est, *rectum æquum & boni viri* (de aliorum dictis aut factis) *judicium.* Vir bonus & æquus hîc dicitur, qui σωφρονικὸς est, hoc est, *faci-*

lis ad ignoscendum, quod per ignorantiam & infirmitatem commissum est.

lib. 6. Eth. cap. 11.

24 Cùm prudentia pugnat : I. imprudentia ; II. *ἡ ἀνὴρ ὁ ἀνὴρ* : III. *παρρησία*. Imprudens vocatur, qui, vel occasiones rerum gerendarum negligit, vel nimiam affectuum vehementiam, ac festinatione arripit, sine debita deliberatione: *ἡ ἀνὴρ ὁ ἀνὴρ* dicitur, qui sollicitam, & anxiam deliberationem instituit de rebus nihili : *παρρησία* sive versutus appellatur, qui pravam finem sibi propositum habet, vel pravis mediis aspirat, etiam ad finem bonum.

C A P. XI.

*De natura moralis virtutis
in genere.*

§ 1.

EXPLICATA virtute intellectus, quantum quidem instituto nostro sufficit, de virtute morali porro agendum est ; idque vel

vel secundum essentiam absolutam, vel secundum gradus perfectionis, aut imperfectionis. De virtute absolutè agendum est prius in genere; deinde de singulis virtutibus in specie.

213 Virtus moralis definitur ἔστιν ἀρετικὴ ἐν μέσότητι ὅσα τῇ πρὸς ἡμᾶς, αἰσθητικῇ λόγῳ, καὶ ὡς ἂν ὁ φρόνιμος δεῖται, id est, *habitus cum consilio conjunctus, inq; mediocritate consistens, quæ penes nos, ac judicio viri prudentis definita est: lib. 2. Eth c. 6.* vel plenius hoc modo. Virtus moralis est habitus appetitus sensitivi cum consilio conjunctus, inq; eâ mediocritate affectuum, & actionum, nec non voluptatis atque doloris consistens, quæ ad nos relata, & viri prudentis judicio definita est.

3 Genus virtutis est habitus ἀρετικὸς. Τεῖς ταῦτα περὶ τὴν ψυχὴν εἰσέρχεται, δυνάμεις πάθος καὶ ἔστι. Ἡ μὲν δυνάμεις ἀρετὴ καὶ ὕλη τῆς πάθος· τὸ δὲ πάθος, κίνησις τις τῆς δυνάμεως· ἢ δὲ ἔστι ἡγυὶς καὶ καταστροφὴ τῆς δυνάμεως ἐξ ἑθὺς ἐκινουμένη. Id est, *Tria sunt in animo, facultas, affectus, & habitus.*

bitus. *Facultas est principium & materia affectus; affectus, motio quedam facultatis; habitus robur & conformitas facultatis consuetudine parata. Plat. de virt. Mor. Ad horum unum virtutes & vitia referenda sunt. Non referuntur autem ad affectus, aut facultates. Nam à virtutibus boni denominantur, qui iis præditi sunt, à vitiis mali; ob illas laudantur, ob hæc vituperantur: at à facultatibus, aut affectibus, nec bonus quispiam, nec malus nominatur. Facultates enim à natura sunt, & indifferenti modo se habent ad probitatem & improbitatem. Et affectibus commovemur; non sumus, neque dicimur tales. Relinquitur ergo, virtutem esse habitum. lib. 2. Eth. cap. 5. l. 1. Magn. Mor. c. 7. lib. 2. End. cap. 2.*

4 Additur *πρᾶξις*: non quia virtus ejusve propria functio in nuda *πρᾶξι* consistit; sed quia non potest exerceri sine praviâ *πρᾶξι*.

5 Differentia virtutis moralis petita est à materia & forma. Materiæ nomine

mine intelligitur subiectum & obiectum. Nulla enim alia materia tribui potest accidentibus.

6 Subiectum virtutis haud dubiè est appetitus : verùm cum appetitus sit geminus, alter rationalis, alter αλογος, (ille voluntas, hic appetitus sensitivus dicitur) in utro duorum virtus moralis sita sit, satis ancipiti controversiâ disputatur. Rationes enim pro utraque parte adferri possunt admodum speciosæ. Urgentiores tamen eæ videntur esse, quibus appetitui sensitivo virtutes morales asseruntur : quarum hæ sunt præcipuæ.

7 Primò virtus versatur in edomandis affectibus, ut postea videbimus. Est enim habitus quo πρὸς τὰ πάθη εἰ ἔχοντες, id est, *benè sumus in perturbationibus affecti. lib. 2. Eth. cap. 5.* sive, quod eodem redit, quo affectus nostri rationi obediunt. *lib. 2. End. cap. 1.* At affectus in appetitu sensitivo sunt, non in voluntate ; ut docuimus *cap. 7. parag. 9.* Ergo & virtutes morales. Hoc argumento

mento demonstrat *Aristoteles* contra *Platonem*, virtutes non esse scientias: si enim virtutes essent scientiæ, inquit, essent ἐν τῷ διανοητικῷ τῷ ψυχῆς μορίῳ, id est, in rationali anima parte: atque ita tolleretur, καὶ τὸ ἄλογον ψυχῆς μέρος, καὶ πάθος καὶ ἡθός. Id est, pars anima ratione carens, & affectus & mores: 1. *Mag. Moral. cap. 1.* Secundò, virtus debet in ea animi parte collocari, quæ potest à ratione dissidere: at voluntas semper sequitur rationem: unde appetitus rationalis appellatur: nec ab ea unquam dissidet, nisi cùm ratio dissidet à seipsa, ut ostendimus *cap. 6. §. 10.* Tertiò, igniculi & semina virtutum sunt in appetitu sensitivo. Nam etiam in pueris sese exerunt ante usum rationis. At virtutes, & eorum rudimenta, in diversis subiectis collocare, absolum planè atque absurdum est.

8 Quòd autem *Scotus lib. 3. sent. dist. 33. quest. 1.* colligat virtutem non esse in appetitu sensitivo, quia est habitus προαιρετικός, qui versatur circa bonum

bonum honestum, cuius actus sit laudabilis, & homini peculiaris; non satis solidum est. Nam appetitus sensitivus dupliciter considerari debet; nempe, vel quatenus à ratione separatus est; ut fit in brutis: vel quatenus cum ratione conjunctus est, ab eâque regi potest; ut fit in homine. Si priorî modo consideretur, fatendum est, ei neque *προαίρεσις*, neque honestatem, neque laudem convenire, neque ejus actum homini proprium ac peculiarem esse. At si consideretur idem, quatenus ratione dirigitur, jam & *προαίρεσις* illi convenit & honestas, ejusque actio laudabilis, & homini ita propria ac peculiaris esse potest, ut in bruta non cadat. Quoties enim appetitus sensitivus rationis consilio paret, causa non est, cur illius actio minus dicatur *προαιρετική*, quam actio ipsius voluntatis. Imò actio appetitus sensitivi ab actione voluntatis non discrepat, cum appetitus sensitivus sequitur consilium rationis.

9 *Thomas* à communi virtutum conditione

ditione excipit justitiam, eamque tribuit voluntati: sed repugnante ratione. Etenim justitia nihil aliud est, quam universa virtus moralis, licet τὸ εἶναι non sit idem. Nam absolutè considerata, virtus dicitur; in ordine ad alium, justitia. *lib. 5. Eth. cap. 1.* Hæc distinctio in ratione, quam in re consistit. Quare fieri non potest, ut cum in appetitu sensitivo sint ceteræ virtutes, justitia ponatur in voluntate. *Aristoteles* tantum duo genera virtutum facit, intellectuales & morales: illas ponit ἐν πᾶσι λογιστικῶν, has ἐν πᾶσι ἀλόγων. *lib. 1. Mag. Mor. cap. 1. & 5. lib. 2. Eud. cap. 1.* Tertiam sedem non agnoscit. Aut ergo justitia sita erit ἐν πᾶσι ἀλόγων, aut erit inter virtutes intellectuales numeranda. Falsum autem est, quod à *Thoma* adfertur, bonum alienum excedere proportionem appetitus sensitivi; ac proinde justitiam, quæ versatur circa bonum alienum, ad voluntatem, non ad appetitum sensitivum pertinere. Nam certè, si spectetur appetitus sensitivus,

quatenus

quatenus in homine rationis imperio
 subiectus est, ac sedes ceterarum vir-
 tutum constituitur, vel ab ipso *Thoma*,
 non minus ad alienum bonum à ratio-
 ne, quàm ducitur, excitari, atque impelli
 potest, quàm ad proprium. Quod autem
 definitionem iustitiæ ad suæ sententiæ
 stabilitamentum adducit, non admodum
 firmum est. Nam cum à I. C^{is} iustitia
 definitur, constans & perpetua *volun-
 tas* suum cuique tribuendi, ff. de *Instit.*
 & 1. lib. 10. aut ab *Aristotele* habitus
 quo homines propensi sunt ad res iustas
 gerendas, quoque res iustas gerunt, &
 gerere volunt lib. 5. *Eth. cap. 1.* voluntas
 non opponitur appetitui sensitivo, sed
 designat solummodò, iustitiam non
 posse sine voluntate, aut renitente vo-
 luntate exerceri. Atque hoc non est iu-
 stitiæ peculiare, sed omnibus virtutibus
 moralibus commune.

10 Quum in appetitu sensitivo vir-
 tutes morales ponimus, civiles, atque
 Ethicas, non Theologicas virtutes in-
 telligimus. Aliam enim harum rationem
 esse,

esse, facile agnoscimus. Charitas enim manet in altera vita, 1. *Cor. cap. 13.* in qua non erit locus appetitui sensitivo, saltem non ante resurrectionem.

II Præterea concedimus, in voluntate esse quosdam habitus virtutibus moralibus analogos, qui ex prudentia, ut effecta ex suis causis, immediate profluunt; quique sic se habent ad prudentiam, sicut actiones voluntatis se habent ad actiones intellectus practici. Hi habitus voluntatem quidem perficiunt ut subjectum, non dirigunt, aut determinant ut objectum. Voluntatem enim ab intellectu practico determinari, alibi dictum est. At virtutes morales non solum appetitum sensitivum perficiunt ut subjectum, sed dirigunt etiam, ac determinant ut objectum; eumque rationi subijciunt, ac reddunt morigerum, tametsi naturam suam sequatur dictamen phantasie. Morales ergo virtutes insunt appetitui sensitivo ut sequatur rationem: at habitus illi virtutibus ἀνάλογον, insunt voluntati,

G

quia

quia sequitur rationem.

12 Sic de subjecto: Objectum virtutis sunt affectus, quos in appetitu sensitivo residere demonstravimus *cap. 7. parag. 10.* & *περὶ ἡδονῆς*, quæ ex affectibus oriuntur, *lib. 1. Eth. c. 6.* Item voluptas & dolor, quæ *πῦρ τὸ πάθος, καὶ πᾶσι περὶ ἡδονῆς, καὶ πᾶσι τοῖς ὑπὸ τὴν αἰσθησὶν περιλαμβανόμενοι*, id est, *omnem affectum, omnem actionem, imò omnia, quæ sub electionem veniunt, comitatur: lib. 2. Eth. cap. 3.*

13 Hæc est materia virtutis moralis, jam de forma dicendum est. Forma virtutis est mediocritas, hoc est, medium inter nimium & parum, sive inter excessum & defectum. Nam si artes inter nimium & parum, medium servant; si opera quæ scitè affabréq; facta sunt, hoc nomine commendantur, ὅτι ἔτι ἀφελεῖν δεῖν, ἔτι προσθεῖναι, ὥς τῆς μὲν ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως φεικόμενοι τὸ δὲ, τὸ μὲν πλεονέκτημα καὶ τὸ ἐλάττωμα, Id est, *quòd nihil illi detrabi aut addi possit, excessu & defectu operis perfectionem corrumpente, idemq; mediocritate conservante: quid-*

ni virtus moralis, quæ omni arte ἀρεστέ-
στερ καὶ ὁμεινόν ὄντι, τὰ μέτρα αὐτὴ εἰν σοφισμῆ. Id
est, quæ omni arte limatior & melior
est, sagittarii more medium seu scopum
petat ac feriat. lib. 2. Eth. cap. 6.

14 Mediocritas hæc præcipuè ser-
vanda est in affectibus, & actionibus :
lib. 2. Eth. cap. 6. Si enim in his nihil
fuerit peccatum, non peccabitur in vo-
luptate aut dolore. Qui enim appetit,
& averfatur ; agit, & omittit quod de-
bet, & quomodo debet, is voluptatem,
aut dolorē non percipit, nisi ex quibus
rebus, & quomodo percipere debet.

15 Primum ergo servanda est me-
diocritas in affectibus. Etenim ἐν παντί
συναρξὴ καὶ διαρεπὴς ὄντι λαβεῖν, τὸ μὲν πλεόν
τὸ δ' ἑλάττω· τὸ δ' ἴσον. Id est, in omni re
continua ac divisibili, & plus, & mi-
nus, & æquale sumere possumus. Atqui
affectuum divisibilis quædam latitudo
est. Ergo in affectibus excessus locum
habet, defectus, & mediocritas : lib. 2.
Eth. cap. 6. Affectus non esse toto ge-
nere malos, cap. 7. 5. 22. contra Stoicos

probavimus. Quare non debet virtus affectus abolere, sed moderari & regere, ut inter excessum, & defectum consistent. Non est ergo virtus ἀπάθεια ἢ ἡσυχία, id est, vacuitas à perturbatione, aut animi quies, ut Stoïci voluerunt, sed *ὑμετέρεια* potius affectuum, ac mediocritas; *lib. 2. Ethic. cap. 3.*

16 In actionibus etiam latitudo quædam est, atque extensio, aut potius in rebus, circa quas actiones humanæ sunt occupatæ, veluti in pecunia, honore, periculis, nutrimento, &c. In his ergo excessus etiam est, defectus, & mediocritas: quorum illum, & istum virtus fugere debet, hanc servare. Hæc igitur est mediocritas, servare modum, tum affectu in animo, tum eventu, & actionibus in rebus externis. Verbi gratiâ, modestia ita regit animum, ut nec immoderatos honores affectet, nec admittat.

17 Omne medium est inter duo extrema. Ergo & virtus erit inter duo extrema vitia, quorum utrumque quidem,

dem virtuti contrarium est, alterum in excessu, alterum in defectu: *lib. 2. Eth. cap. 6.* Sed tamen πλείων ἐναντιότης ὅτι τοῖς ἀκροῖς πρὸς ἀλλήλας, ἢ πρὸς τὸ μέσον: Id est, *major extremorum inter se pugna est, quam cum medio. lib. 2. Ethic. cap. 8.* Pugna autem extremorum cum medio inæqualis est. Interdum enim excessus, interdum defectus magis cum medio pugnat: *lib. 2. Eth. c. 8.*

18 Verum enimverò non omnis affectus aut actio medium admittit. Quædam enim οὐδὲς ὀνόμαται Σωελημ-
μῶς αὖ φαυλότητος, id est, *quorum no-
minibus statim vitium est implicatum,*
ut invidia, impudentia, adulterium, fur-
tum, &c. Alia ipsa statim appellatione
bona sunt, ut nemesis, pudor, zelus, je-
junium, eleēmosyna. Atq; hujus quidem
rei hæc est ratio, quòd hæc vocabula
non nudos affectus, aut nudas actiones
significant: sed affectus & actiones cum
circumstantiis conjunctas, in quibus
bonitas aut malitia moralis posita est.
Itaque sicut in extremis non est medi-

um, & in medio non est extremum ; ita etiam in illis quæ per se mala sunt, non potest servari modus, neque in aliis, quæ per se bona sunt, modus transiri : *lib. 2. Eth. cap. 6.*

19 Virtus bifariam spectari potest : nempe vel $\chi\tau\iota$ τὴν οὐσίαν καὶ τὸν λόγον τὸν τι ᾧ ἐστὶν αἰθέριον, id est, *secundum essentiam ac definitionem*, vel $\chi\tau\iota$ τὸ εὖ καὶ τὸ ἀεὶ εἶναι, id est, *secundum præstantiam ac perfectionem*. Si virtus spectetur secundum essentiam, medium est inter extrema vitia, quæ sibi invicem opponuntur, ut extremum extremo, virtuti, ut extrema medio : si verò spectetur secundum perfectionem, extremum est, & duo vitia alterius extremi rationem habent : *lib. 2. Eth. cap. 6.*

20 Præterea, virtus considerari potest, vel $\chi\tau\iota$ τὸ πῶς vel $\chi\tau\iota$ τὸ πόσον : Id est, *vel ratione qualitatis, vel ratione quantitatis*. Ratione qualitatis divisibilis est, & sensim crescit, prout altius in animo hominis defigitur, eumque magis firmat in proposito benè agendi. Quare
non

non sunt audiendi Stoïci, quibus μήτε ἀρετὴς ἀρετὴ ἔσθ' ἔχει, μήτε κατ' ὁρῶσιν κατ' ὁρῶσιν: Id est, ne virtus virtute major est, neq; rectè factum rectè facto. *Plut. de Stoic. cont.* Ratione quantitatis consistit in indivisibili medio, à quò quicquid recedit, peccatum est. Τὸ μὲν γὰρ κατ' ὁρῶν, μοναχῶς ἐστὶ τὸ δ' ἀμαρτάνειν, πολλὰ ἄλλως. Id est, rectè facere uno tantummodo contingit; peccare, multis modis: *lib. 3. Eth. cap. 6.* Nam τὸ μὲν ἀγαθὸν μονοειδές τὸ δὲ κακὸν πολυειδές: Id est, bonum uniforme, malum multiforme: *1. Mag. Moral. cap. 25.* Hæc tamen indivisibilitas, non mathematicè, sed Ethicè considerari debet: hoc est, cum aliqua qualicunq; latitudine. Nam ὁ μικρὸν ἢ ὅσον παρεκβαίνων ἢ ὑστερεται, ἀλλ' ὁ πλεον, id est, non reprehenditur qui paululum defleat à perfectione, sed qui longè: *lib. 2. Eth. cap. 9.*

21 Ab indivisibili virtutis medio interdum longius receditur, interdum minùs longè. Quare iterum errare Stoïcos necesse est, cum peccata volunt esse

paria. Peccatorum inæqualitas pendet à diversitate circumstantiarum : ab his enim actionum qualitatem, ac discrimen morale pendere, dictum est *cap. 5. §. 11.* Nam gravius haud dubiè peccatum est, patrem deliberato consilio, & studio nocendi, quàm justo dolore stimulum, peregrinum interficere.

22 Medium virtutis ἢ γὰρ αὐτὸ τὸ μέγιστον, ἢ τὸ ἐλάχιστον, id est, *vel ex ipsa re, vel ex relatione ad nos*, dijudicandum est. Illud vocatur medium rei, hoc medium personæ, sive medium rationis. Medium rei est, quod æqualiter distat ab extremis : sic sex dicimus esse medium inter duo, & decem. Medium rationis est quod unicuique convenit; quodque neque nimium, neque parum est. Medium rei unum est, & omnibus idem : medium rationis varium & mutabile. Utrumq; medium pendet à proportionem. Medium rei pendet à proportionem Arithmetica; medium rationis à proportionem Geometrica. In proportionem Arithmetica servatur æqualitas

qualitas excessus ; ut inter 2.4.6. In proportionē Geometricā servatur similitudo rationum ; ut inter 2.4.8. Illic enim quaternarius numerus tot unitatibus superat binarium, quot à senario superatur ; hic, quaternarius toties continet binarium, quoties ab octonario continetur.

24 Virtutes morales positæ sunt in medio rationis, non in medio rei : idq; propter duas causas. Prima est, quia virtus inæquali intervallo distat ab extremis, ita ut cum altero majorem, cum altero minorem affinitatem habeat. Verbi gratiâ, liberalitas propiùs accedit ad prodigalitatem, quàm ad avaritiam ; & sic de cæteris. Secunda causa est, quia virtus se debet ad varias circumstantias accommodare, & nunc ad unum, nunc ad alterum extremum propiùs accedere. Ab hac communi lege excipienda est justitia ; ea enim non in simplici, sed in analogico sive proportionali medio consistit. Medium enim justitiæ non pendet à proportionē, sed

ipsum est proportio quædam, ut suo loco dicemus.

24 Medium virtutis in qualibet actione, viri prudentis consilio definiendum est. Quod sic non est intelligendum, ac si in qualibet actione viri prudentis consilium foret expectandum: sed hoc eo spectat, ut indicetur, modum cujuslibet actionis, rectæ rationis dictamine, quam prudentes semper sequuntur, definiendum esse.

C A P. XII.

De Causa efficiente virtutis moralis.

§. I.

Explicata est definitio virtutis moralis: agendum est porro de causa efficiente; idque eo magis, quia de eâ non uno modo sentiunt Philosophi. Tum etiam utilis est hæc doctrina ad naturam, & vim virtutis accuratè, ut debet fieri, intelligendam. Quare expensis primùm dissentientium

tientium Philosophorum sententiis, quid de ortu ac causa virtutis sentiendum sit, ex *Aristotele* docebimus.

2 *Galenus* virtutum & vitiorum causari videtur constituere corporis temperamentum; quia nimirum, animi mores temperamentum corporis sequuntur. Stoici videntur existimasse, virtutes esse à natura, easque hominum animis innasce; vitia esse contra naturam, easque parari pravâ consuetudine, ad quam alii aliorum exemplo seducuntur. *Socrates* volebat virtutes ἐνσυνετας esse: lib. 1. *Mag. Moral. cap. 1.* aut ἐγγύης: lib. 6. *Eth. cap. 13.* aut etiam λεγας. lib. 1. *Mag. Mor. cap. 35.* Quibus loquendi modis significare voluit, virtutes ad mentem pertinere, ac proinde doctrinâ & institutione parari.

3 Hæ sententiæ habent quidem aliquid veri, ut postea videbimus, sed nulla earum τὴν κρείσσαν αἰτίαν, id est, proximam ac præcipuam causam, quæ hîc queritur, assignat.

4 Temperamentum proxima virtutis

tis

tis, & vitiorum causa esse non potest: Nam etsi vitiosum & morbidum temperamentum hominum mores secum ferè trahat, (copiosa enim & accensibilis, furorem; & nimia pituita, fatuitatem adfert:) temperamentum tamen sanum, homines ad hos aut illos animi motus ac mores disponit tantum ac inclinat, non trahit necessario. Sæpè enim consuetudine mutantur mores, non mutato temperamento; & sæpè mutatur temperamentum, non mutatis moribus. Tum temperamentum in nostra non est potestate; at mores in nostro sunt positi arbitrio, ut docuimus *cap. 6.*

5 Sed neq; à natura virtus est. Nam primò, quicquid à natura est, immutabile est: at mores, assuefactione mutantur. Nam qui bonus erat & probus, improbus sæpè fit consuetudine vivendi, & contrà. Secundo, quæcunque à natura nobis obveniunt, τὰς δυνάμεις τὰς τῶν θεότητων καὶ ὁμοῦ, ὡς ἐστὶν ὃ τὰς ἐνεργείας ἀποδίδωκε. Id est, horum prius facultates accipimus, deinde functiones obimus.

obimus. Neque enim ex iteratâ sapē-
 fensione sensum accipimus, ἀλλ' ἀνάπα-
 λιν ἔχοντες ἐχνοπαύμεθα, ὃ χροαίωκει ἔχουμε.
 Id est, *sed contra, cū sensum habere-*
mus, eo usi sumus; non adepti sumus
eum, quia usi sumus. At virtutes con-
 sequimur, ἐνεργήσας πρὸς τὸν, id est,
 postquam exercuimus prius, qua virtu-
 tis sunt. Tertiò, legislatores solent ho-
 mines præmiis ad virtutes incitare, pœ-
 nis à vitiis detertere; frustra, si virtutes,
 & vitia à natura proficiscuntur, non ab
 arbitrio nostro: *lib. 2. Eth. cap. 1.*

6 Sed nec institutioni aut doctrinæ
 virtus in solidum tribuenda est. Etenim
 πρὸς ἀρετὰς τὸ εἰδέναι μικρὸν, ἢ ὅτι ἐν ἰσχύει.
 Id est, *ad virtutes comparandas scien-*
tia sive doctrina parū aut nihil va-
let: lib. 2. Eth. cap. 4. Non flectit enim
 voluntatem, nec subigit affectus. Etsi
 enim intellectus de rebus appetendis
 & fugiendis edoctus, verè quidem ju-
 dicet, cū eas absolutè considerat,
 hallucinatur tamen sapē, cū easdem
 cum omnibus circumstantiis confert, &
 ad

ad actionem destinat. Atque hic error ab affectu est. Nam qui affectibus ducitur, non audit dehortantes à vitiis ; nec rationes, aut præceptorum momenta intelligit. Non prius ergo prodest doctrina, quàm animus auditoris ita excultus est moribus, ut possit rectè gaudere, & dolere. *lib. 10. Eth. c. 9.*

7 Hic affectus non nisi consuetudine subigitur : ex quo sequitur, consuetudinem *ἡμετέραν αἰτίαν εἶναι τῆς πόλεως ἡμετέρας τῆς ἔξω.* Id est, *præcipuam ac proximam causam esse morum* : sicut *Aristoteles* docet, *lib. 2. Eth. c. 1. & 2.*

8 Consuetudo, quam *Græci* ἔθος vocant, nihil aliud est, quàm crebra moralium actionum repetitio. Actionibus virtutes effici, vel ipsa docet experientia. Ut enim fabricando, fabri ; ita τὰ δίκαια καὶ σώφρονα πράττειν τις, id est, *justas ac temperatas actiones exercendo*, *justi ac temperantes fiunt. lib. 2. Eth. cap. 1.* Idem evincit vocis etymon : virtus enim ἡδίκη dicta est κατὰ τὴν ἔθους, à consuetudine, voce in uno tantum elemento

mento mutata *lib. 2. Eth. cap. 1.*

9 Numerus actionum, quibus virtus generatur, non potest definiri. Plures enim vel pauciores requiruntur, prout animus ad virtutem magis est aut minus dispositus; prout etiam actiones validiores sunt aut minus validæ: Actionum enim paucitatem, valor & attentio facile compensat.

10 Actiones, quibus virtus comparatur, debent constare certâ quâdam mediocritate inter excessum & defectum: quæ à mediocritate recedunt, virtutem corrumpunt potius, & vitium generant: *lib. 2. Eth. cap. 2.*

11 Medium in actionibus & affectibus consequi, summæ difficultatis est. Facile est irasci, & pecuniam erogare: at difficile est irasci, & pecuniam erogare, cui, quantum, quando, quam obrem, & quomodo oportet: *lib. 2. Eth. cap. 9.*

12 Quare hæc tria præcepta studiosè servanda sunt. Primò, quandoquidem ἡ δὲ ἀρετὴ, τὸ μὴ εἶναι ἀμάρτυλον, τὸ

3 ἥττον. Id est, *extremorum alterum majus peccatum est, alterum minus* : si quis medium accuratè non possit assequi, τὰ ἐλάττω ἀναισθητον ἢ κακῶν, id est, *minima malorum eligenda sunt, & maximè declinandum ab eo vitio, quod virtuti maximè adversatur* : lib. 2. Eth. cap. 9. sic tamen hæc regula servanda est, ut non accadat illud, *Incidit in Scyllam cupiens vitare Charybdin.*

13 Secundò, longissimè recedendum est ab eo vitio, ad quod naturâ sumus procliviores, atque ex quo plus voluptatis percipimus. Πολὺ γὰρ ἀπαρτίζοντες τῇ ἀναισθησίᾳ, εἰς τὸ μέσον ἤξουσιν. Id est, *cùm longissimè à peccato recedimus, ad id quod medium est venimus* : eo nempe modo quo ligna distorta flexione recta fiunt. lib. 2. Eth. cap. 9.

14 Tertiò, in omni negotio voluptas, & quicquid jucundum est, nobis debet esse suspectum. Οὐ γὰρ ἀδύνατον κεῖνοῖς αὐτῶν. Id est, *in ea judicanda nimium nobis tribuimus* : lib. 2. Eth. cap. 9.

Non

Non est ergò committendum, ut nostras actiones voluptate aut dolore metiamur, & licitum putemus omne id, quod jucundum nobis est; & illicitum, quod injucundum.

15 Actiones non tantum causæ sunt, sed & effecta virtutum. Nam ex τῆς ἀπὸ χεῖρας τοῦ ἡδονῶν, γυγνώμεθα σώφρονες, καὶ γυγνώμεθα, μάλιστα σωφρονεῖν ἀπὸ χεῖρας αὐτῆς. Id est, abstinendo à voluptatibus, temperantes efficiuntur: & temperantes effecti, voluptates maximè possumus aspernari. Eodem modo se res habet in aliis virtutibus.

16 Inter actiones quæ virtutem efficiunt, ac formant; & eas, quæ virtutem formatam consequuntur, non exiguum discrimen est. Nam quæ virtutem antecedunt, eventu quidem bonæ sunt, non animo: at quæ virtutem consequuntur, & eventu & animo bonæ sunt. Qui enim virtute præditus est, & sciens agit, & προαίρεσις, hoc est, capto consilio, & voluntate firmâ, ac con-

constanti : qui virtute nondum est præditus, eadem quidem agit, sed non eodem modo, & animo: *lib. 2. Eth. cap. 4.*

18 Utrum habitum virtutis quis adeptus sit, necne, ex voluptate & dolore, quæ nostras actiones sequuntur, judicari potest. Si quis enim ex virtutis actionibus capit voluptatem, certum est, cum hominem virtute præditum esse: at si quis ob honestas actiones contristetur, is habitum sibi nondum peperit: *lib. 2. Ethic. cap. 3.* Sunt alia multa signa vel crescentis, vel perfectæ virtutis, quæ accuratè recensentur à *Plur. libr. de suo in virtute profectu cognoscendo.*

18 Consuetudo, quam præcipuam virtutis causam esse diximus, naturam præsupponit, & doctrinâ atque institutione dirigitur. Tribus ergo rebus boni fiunt. Hæc tria sunt φύσις, ἔθος, καὶ λόγος, id est, *natura, consuetudo, & ratio sive institutio & doctrina*: *lib. 7. Pol. cap. 13.* Natura incipit, doctrina dirigit, consuetudo absolvit.

19 Per naturam non tam ipsæ facultates naturales intelligendæ sunt, quàm naturæ quædam prærogativa, quam *Εὐφύα* Philosophus: *lib. 3. Eth. cap. 5.* & virtutem naturalem, *lib. 6. Eth. cap. 13.* appellat. Hanc naturæ prærogativam respiciens, docet virtutes *μὴ παρὰ φύσιν, ἀλλὰ παρὰ φύσιν ἡμῶν δεῖξαι αὐτὰς ἐκ φύσεως*. Id est, non præter naturam; sed sic affectis inesse, ut ad eas suscipiendas apti simus naturâ: *lib. 3. Eth. cap. 1.* & *τὰ ἥθη*, id est, virtutes morales, id est, dispositiones quasdam ad virtutem, naturâ nobis inesse: *lib. 9. Eth. cap. 13.*

20 *Εὐφύα* comprehendit corpus benè temperatum; item sagax ingenium, acre ac solidum iudicium, fidelem memoriam, bonam indolem, aliâsq; dotes naturales, quæ ex benè temperato corpore ferè consequuntur, item semina virtutum, hoc est, generalium propositionum ad discrimen honesti atque inhonesti spectantium notiones.

21 Institutio alia est practica, alia spe-

speculativa. Institutio practica primò in pueris, deinde in adultis adhibenda est. Pueri inde à tenebris ad honestatem & virtutem educandi sunt. Bona enim educatio magnam habet ad virtutem generandam momentum. Nam etsi pueri non sint virtutum, aut vitiorum capaces, quamdiu pueri sunt: utile tamen est ac necessarium, ut iis rebus assuescant, in quibus virtus consistit. Nam

Quo semel est imbuta recens servabit odorem Testa diu.

22 Utile est etiam in pueris excitare laudabiles quosdam affectus, pudorem, zelum, gloriæ cupiditatem, & id genus alios; quibus ceu frænis ac stimulis quibusdam ad officium faciendum adigitur. Etsi enim virtute præditi, his adminiculis non indigeant, ut qui solo virtutis amore virtuti student: in juvenibus tamen, aliisque qui ad virtutem formandi sunt, valdè commendantur
lib. 4. Eth. cap. 9.

23 Adulti præceptis instituendi sunt,

sunt & exemplis. Præcepta sunt exemplaria, & normæ formandæ vitæ: exempla non solum sunt normæ vivendi, sed & stimuli, quibus animus impellitur ad studium virtutis, & à peccatis deterretur.

24 Institutio speculativa spectat Philosophiam theoreticam: quæ licet toto genere diversa sit à Philosophia practica, utilissima tamen est ad virtutis studium. Primò, quia de multis agit, quorum cognitio in practica Philosophia est necessaria, ut de fine, de anima, ejusque facultatibus. Secundò, quia judicium format, & magna magni, parva parvi æstimare facit. Tertiò, quia animum abducit à rebus corporeis. Quartò denique quia multa supeditat argumenta, quæ nos ad virtutem invitant.

CAP. XIII.

De Pietate.

§ I

Explicata est virtus moralis in genere: sequitur species. Neque enim unica tantum virtus est, ut ex *Stoicis* antiquioribus quidam existimârunt, sed plures, eæque specie differentes. Differentia virtutis petenda est ab objecto: objectum vel internum est, vel externum: internum sunt affectus: externum, personæ, erga quas, & res, in quibus virtus exercetur.

2 Ex objecto externo dividitur virtus in pietatem & probitatem: pietas erga Deum est, probitas erga homines. Neque enim hîc pietas pro *φιλία* sumitur, sed pro *εὐνοία*. Atque hoc sensu inter virtutes morales censetur, & ad civilem beatitudinem dirigitur: quia & ipsa in affectu posita est, quæ virtutum est materia, & mirificè

ficè conducit ad reliquos affectus moderandos. Probitas iterum in varias species subdividitur, ut *cap. seq. dicemus.*

3 Virtutes dupliciter considerari possunt: nempe, vel quatenus inchoatæ, vel quatenus absolutæ atque perfectæ sunt. Si virtutes inchoatæ sunt atque imperfectæ, unaquæque potest sine aliis consiliter: at perfecta virtus in nullo reperiri potest, qui non sit omnium virtutum coronâ stipatus. Adeo necessario virtutes omnes, si perfectæ sint, inter se connexæ sunt. Idque vinculo prudentiæ. Nam neque virtus esse perfecta potest, sine prudentia; neque prudentia sine virtute. Ex quo sequitur, ut ipsæ quoque virtutes, cum perfectæ sunt, necessario copulatæ sint.

4 Pietas est virtus Deum religiosè, ritèque colendi. Quid autem sit Deum ritè colere, non ex *Aristotelis*, qui admodum parcè pietatem interpreta-
tus fuit, sed ex *Pythagoricorum*, *Pla-*

tonicorum, aliorumque humanæ sapientie consultorum scriptis, qui plura de pietate tradiderunt, delineandum est, quantum id allucente rationis nostræ face, ac naturali lumine fieri potest.

5 Pietatem, aut saltem religionem qualemcunque ipsa natura hominum animis inserit. Hæc enim communis notio, Deum esse, ubivis gentium se exerit, & religionis studium tam vehemens producit, ut homo, quamvis ægerrimè se aliis submittit, lapidem potius colat aut lignum, quàm ut prorsus sit sine religione.

6 Pietas, religioque nascitur ex numinis præviâ notitiâ: & prout hæc notitia, vel vera est, vel falsa, ita quoque religio vel pietas est, vel superstitio, atque idololatria. Quare cum Apostolus gentiles reos agit temeratæ pietatis, iisque justam damnationem denunciat, hæc duo conjungit, τὸ γινώσκον τὸ θεόν, id est, quod de Deo cognosci potest, inter ipsos manifestum est; &, ἐκτονίζον, id est, obtenebratum est, desipiens con-

rum cor: ut innuat, & Deum non posse rite coli sine vera notitia, & ideò non fuisse ritè cultum à gentibus, quia animi pravitas notitiam de Deo corrumperat.

7 Tria sunt potissimùm in Deo agnoscenda, ex quibus intelligi potest, illi jus competere exigendæ ab hominibus pietatis, & religionis; *ἀρετῆς*, id est, *eminentia*, bonitas, & justitia.

8 Quod Deo pietatem deberi dicimus ob eminentiam, ex iis, quæ in natura & ordine mundi, in homine, atque in societate humanâ conspiciuntur, firmo argumento comprobatur. Primum enim videmus in hac visibili naturâ imperfectiora perfectioribus inservire; elementa, mistis corporibus; mista corpora, plantis; plantas, animantibus; animantia, & cetera omnia, homini. Deinde *ἡ φύσις τῆς ψυχῆς ὡς ἀρχὴ τοῦ σώματος ἀρχὴ τοῦ ὅς ἐστι τὸ ὄψις, πολιτικὸν καὶ βασιλικόν*. Id est, *Animus in corpus herile imperium obtinet: mens in appetitum, politicum ac regium. Præ-*

terea mas naturâ suâ præstantior est
 fœminâ: idèoque ille, imperare; hæc,
 parere debet. Postremò, qui cæteris ho-
 minibus tantò inferiores atque deteri-
 ores sunt, quantò bestię deteriores
 sunt homine, corpus animo, appetitus
 mente, aut fœmina mare; hi naturâ sunt
 eorum servi, iisque melius est aliorum
 imperio subesse. *lib. 1. Polit. c. 5.* Quæ
 cum ita sint, an non homines fateri de-
 bent, necesse esse, sibi que utilissimum,
 ut sapientissimo & optimo Deo ser-
 viant, hoc est, eum piè ac religiosè
 colant? Ipse Epicurus, qui, quamvis
 doceret Deum *ἔστι μέγιστα ἔχει, ἔστι
 παρῆκεν*, id est, *neq. ipsum habere negotii
 quicquam, neque aliis exhibere*, judi-
 cavit tamen, ut *Cicero* retulit *lib. 1. de
 Nat. Deor.* tam eximiam esse, ac præ-
 stantem Deorum naturam, ut ea debeat
 ipsa per se ad se colendam allicere sa-
 pientem.

9 Bonitas Dei ac beneficentia, quàm
 multas & urgentes causas suppeditat
 religionis? Deus nos fecit, nos conser-
 vat

vat, nos fovet ac gubernat; & omnia fecit, conservat, fovet, ac gubernat in nostrum usum. Summa erit ingratitude, horum beneficiorum magnitudinem non agnoscere.

10 Consideratio divinæ justitiæ hoc modo pietatem excitat. Pietas justitia quædam est (*ut ait Cicero l. 1. de nat. Deor.*) adversus Deos: dicamus nos, adversus Deum. Ex quo sequitur, injustum esse eum, ac proinde justas pœnas expectare à justo Deo, qui pietatis debitum, hoc est, religiosum cultum ei non persolvit.

11 Cultus Dei aut internus est, & in animo consistit; aut externus, atque etiam corpore exercetur.

12 Cultus internus constat amore, & timore sive reverentiâ. Amandus est Deus quia ipse optimus est, ipsûmque summum bonum, & omnia bona nobis largitur: timendus, quia omnia novit, omnia pervidet, providet, ac regit.

13 Timere ac revereri Deum, nihil est aliud, quàm omni studio cavere, ne

peccatis nostris eum offendamur, ejusque iram in nos provocemus. Pertimescite Deos. ô filii (inquit *Cyrus* apud *Xenophontem lib. 8. Cyrop.*) ut nihil impii, nihil nefarii committatis, vel deliberetis.

14 Cultus externus est precatio: de qua *Cicero, lib. 2. de nat. deor.* Cultus deorum optimus est, idemque castissimus, & sanctissimus, plenissimisque pietatis, ut eos semper purâ, integrâ, incorruptâ, & mente & voce veneremur. In quibus verbis, si pro *Deorum*, Dei scripsisset, quid posset Christianus desiderare?

15 Precationis species sunt, petitio & gratiarum actio. Petendum est à Deo non solum, ut nobis necessaria largiatur, sed etiam, ut delinquentibus nobis ignoscat, & mala, quæ ob peccata nobis imminet, avertat. Hæc deprecatio dicitur.

16 Non quælibet à Deo petenda sunt, sed ea, quæ & ἀγαθὰ bona sunt, & nequeunt nobis malè cedere: *lib. 5. Eth.*

Eth. cap. i. Verum quia ipsi ferè ignoramus, quid nobis utile sit, aut inutile; aut generalis formula instituenda est; qualis est illa veteris poëtae apud *Platonem Alcib. 2.* Ζὸν βασιλεῦ, τὰ μὲν εὐδαίμονι καὶ εὐχεταῖσι καὶ ἀρεταῖσι ἄνθρωποι δίδου. τὰ δὲ δεινὰ καὶ εὐχεταῖσι ἀπαλεξόν. Id est, *Jupiter rex, optima quidem & voventibus & non voventibus nobis tribue, mala etiam à voventibus averte.* Neq; aliter Deos precabatur *Socrates*, quàm ut bona largirentur, quòd illi optimè scirent, cujusmodi res essent bonæ: *Xenoph. lib. 1. Sympos.* Aut petendum, ut eas sentiamus, loquamur, & agamus, quæ & ipsi Deo grata sunt; nobis, amicis, ac Reip. salutaria, & honorifica. *Xenoph. in παρχ.*

17 Gratias esse Deo agendas pro acceptis beneficiis, & ratio facilè dicat, & *Ethnici* crediderunt. Si luscinia essem, inquit *Epictetus*, facerem quod luscinia: cùm autem homo sim, quid faciam? laudabo Deum, nec cessabo unquam. In *Rom. Rep.* frequentissi-

num erat Diis supplicationem decerni, quoties res feliciter cessissent, aut urbs esset ab imminente calamitate liberata.

18 In deprecatione ab Ethnicis adhibita ferè fuere sacrificia quædam, aut lustrationes, quibus iratum numen censebant placari. Hæc enim opinio omnium hominum animis infixæ est, delictis offendi, & irasci numen: ex hac ira sequi calamitates, tum publicas, tum privatas: Deum victimis placari, & calamitatem averti, si rectè instituantur. Quæ quidem arguunt, rectè illos exultimasse, non posse solis precibus, sine ulla satisfactione placari numen: sed veram rationem satisfaciendi, & usum sacrificiorum ignorarunt.

19 Pietas non prima tantum virtutum est, sed & dux cæterarum & fundamentum. Maxima enim illius vis est ad homines in officio continendos: nam qui ratione moveri non possunt, religione tamen moventur. Pietate autem sublata, inquit Cicero, fides etiam, societas humani generis, & unà excellentissima

lentiſſima virtus juſtitia (imò omnis probitas) tollitur : *lib. 1. &c. Nat. Deor.*

20 Pietati in exceſſu opponitur *σεβασμολατρία* ſive ſuperſtitio : in defectu, impietas.

21 Superſtitioſi dicuntur, qui nimis anxiam curam omnia à numine, imò omnia pro numine, metuunt, & quidlibet comminiſcuntur ad placandum numen, quod ſemper ſibi iratum eſſe exiſtimant : quare ſemper idololatria, & *ιδωλολατρεία*, cum ſuperſtitione conjuncta eſt. *vid. Plut. de ſei ſεισιδουμ.*

22 Impii contra dicuntur, qui nullo pietatis ac religionis ſenſu tanguntur, quia cenſent, vel non eſſe Deum, vel non affici curam rerum humanarum.

23 Hæc ferè ex Philoſophis hauriri poſſunt de pietate præcepta : quæ, quàm mutila ſint, præ iis quæ in S. Li-
teris de pietate præcipiuntur, cuius Chriſtianorum facile eſt intelligere. Qui enim potuerint illi pietatem rectè docere, quorum alii plures Deos habu-
erunt,

erunt, alii unum quidem Deum professi sunt, sed qualis ille sit, non noverunt, ne quidem quantum satis est ad pietatem. Omnes ergo patrias religiones præ cæteris commendantes à vero modo colendi Deum, quàm longissimè aberrarunt. Quidni? nam animalis homo non capit ea quæ sunt Spiritûs Dei. 1. Cor. 2, 14.

24 Est tamen aliquod operæ-premium in Philosophorum libris annotare, & excerpere, quæ illi de pietate ac religione præceperunt, ut intelligamus, quàm longè, imò quàm non longè possit homo in pietatis ac religionis doctrinâ progredi, sine supernaturali lumine. Si in maximis illis hominibus scintillæ fuerunt, imò umbra tantum pietatis, quid statuendum erit de nobis, quàm, ipso Deo doctore opus esse, & illius Spiritu, qui nos ducat in omnem veritatem?

CAP. XIV.

De Fortitudine.

§ I

Fuit pietas; sequitur probitas, quæ complectitur omnes virtutes, quibus hominis officia, vel erga seipsum, vel erga alios homines continentur, atque gubernantur.

3. Cicero quatuor facit virtutum familias, Prudentiam, Justitiam, Fortitudinem, & Temperantiam. Ex harum enim partium aliqua oritur, quicquid inter homines honestum est. *lib. 1. off.* Vulgò virtutes hæ vocantur Cardinales. Ex his prudentia præest dirigendæ rationi, versaturq; in veri perspicientia solertiâque. Reliquæ præsumt appetitui. Appetitus, vel circa nostra versatur, vel circa aliena. Cùm circa nostra versatur, dirigitur à Fortitudine vel Temperantia: ab illa, in rebus adversis, & ingratis; ab hac, in rebus secundis & jucundis:

jucundis : cùm versatur circa aliena, dirigitur à Justitia.

3 Hæc divisio non est quidem contemnenda ; sed tamen qui non satis liquet, quâ ratione reliquæ virtutes ad has familias referri debeant ; quia etiam prudentia cum virtutibus moralibus confunditur, tutius erit *Aristotelem*, sequi, qui singulas virtutes recenset, & suo ordine explicat.

4 Etsi non magnoperè laborandum sit de ratione ordinis, quem *Aristoteles* servavit in virtutibus enumerandis, videtur tamen aliqua illius ratio reddi posse non incommoda. Virtus enim vel nos dirigit in ordine ad nos ipsos, vel in ordine ad alios, hoc est, efficit ut nihil faciamus, quod sit nobis ipsis inconveniens, vel aliis noxium. Virtus, quæ nos dirigit in ordine ad nosmetipsos, vel circa affectus versatur, vel circa conversationem. Affectus virtute dirigendi præcipuè tres sunt, metus, cupiditas, & ira. Circa metum versatur fortitudo. Cupiditas vel in voluptati-
bus

bus cernitur, vel in divitiis, vel in honore. Circa cupiditatem voluptatum versatur temperantia: circa divitias & sumptus mediocres, liberalitas; circa magnos, magnificentia: circa honores magnos, magnanimitas: circa mediocres, modestia. Circa iram versatur mansuetudo. In conversatione vel veritas spectatur, vel jucunditas; veritatem spectat veracitas: jucunditatem, in seriis ac totâ vitâ, comitas; in jocos, urbanitas. In ordine ad alios nos dirigit justitia: atque ea vel universalis, vel particularis: illa nos dirigit ad bonum publicum totius civitatis; hæc, ad bonum privatum singulorum civium.

5 Fortitudo hoc loco non est virtus corporis, quam robur Latine nuncupamus, sed animi. Græci *ἀνδρία* vocant *ἀνδρῶν τὴν ἀρετήν*, id est, *à viro*. Hæc enim virtus viro ferè peculiaris est, & rarò cadit in foeminas. Pendet enim à temperamento sicco, & calido, & corde compacto, solido, ac spirituofo, quæ
rara

rara sunt in sceminis.

6 Fortitudo est virtus servans mediocritatem in metu & fiducia.

7 Differentiæ specificæ virtutum, ab objecto, ut dictum est, petendæ sunt, vel interno, vel externo. In hac definitione objectum internum expressum est, metus & fiducia. Objectum externum est τὸ φοβερὸν καὶ τὸ παρρησίαν, i.e. *quod metum incutere; aut confidentiam adferre solet.* Circa utramque versatur fortitudo: sed præcipuè circa metum. Metus enim versatur circa mala: fiducia, circa bona. Atqui difficilius est, idcircoq; fortitudini magis consentaneum, τὰ λυπηρὰ παύειν, ἢ τὰ χαλῶν ἀπὶ χερός. Id est, *res molestas ferre; quam à secundis abstinere.* lib. 3. *Ethic. cap. 9.*

8 Quicquid metum incutit, malum esse debet. Et quamvis omne malum ita comparatum sit, ut metum incutere possit, fortitudo tamen in omni malorum genere non conspicitur, l. 3. Et. c. 6.

9 Mala sunt duorum generum: quædam inhonesta, quædam tristia. Mala inhono-

inhonesta dicuntur peccata, & quæcun-
que ex peccatis nascuntur, nostræve
culpâ contrahuntur. Hæc vir bonus
haud dubiè metuere debet. Qui enim
ea contemnit, tantùm abest ut fortis
sit, ut improbus potiùs, atque impudens
debeat appellari. *lib. 1. Eth. cap. 6.* Hæc
causa videtur fuisse quibusdam ex anti-
quis, ut fortitudinem φόβον φόγυ, καὶ δέος
αἰδέσθαι, definirent; id est, *metum repre-*
hensionis & timorem infamiae. Nam qui
timidi sunt adversus leges, confidentes
sunt adversus hostes: καὶ τὸ παθεῖν ἡμισυ
διδιόσιν, οἱ μάλιστα φοβούμενοι τὸ κακῶς ἀκού-
σαι. Id est, *minimè metunt mala pati,*
qui maximè metunt malè audire.
Plut in Agid.

10 Malorum tristium quædam sunt
κατὰ ἀνθρώπων, quædam κατ' ἀνθρώπων.
κατὰ ἀνθρώπων dicuntur, quæ humanam
conditionem ac vires superant, ut pro-
digia, terræ-motus, inundationes, & id
genus alia. Sed neque in his est occu-
pata fortitudo: nam quia neque sibi
gloriam pariunt, neque cuiquam uti-
litatem

licitatem adferunt, qui horum malorum mole opprimuntur, necesse est ab omnibus ea metui, qui sanæ mentis sunt; & infani, imò etiam athei sunt, qui hisce malis intrepidè se objiciunt. *lib. 3. Eth. cap. 7.*

¶ I I Mala tristitia κατ' ἀνδραγαθον dicuntur, quæ, etsi hominem terrere possunt, humanas tamen vires non superant: atque hæc iterum vel leviora sunt, ut jactura pecuniæ, morbus, exilium; vel graviora, ut pericula, mors. Hæc omnia quidem viro forti intrepidè ferenda sunt, si suâ sibi culpâ non obveniant: qui tamen in levioribus illis ἀπολογον se præstat, si nihil aliud accedat, non fortitudinis, sed aliarum potius virtutum, puta liberalitatis, modestiæ aut mansuetudinis, laudem hoc nomine meretur: sicut ex adverso avari, ambitiosi, aut iracundi sunt, qui ea supra modum metiunt. Vera enim fortitudo in maximis tantùm malis conspicitur: *li. 3 Eth. cap. 7.* Non tamen in omnibus: sunt enim quædam, etiam ἐν τοῖς κατ' ἀνδραγαθον, quæ

quæ sine improbitate, atque impietate non possunt contemni; ut ignominia, ac contumelia, quæ nobis ac nostris immerentibus infertur: item calamitas aut excidium patriæ, everasio religionis, & id genus alia.

12 Malorum omnium maximum, ac terribilissimum est mors: nempe si ea in se consideretur: si verò consideretur in ordine ad vitam futuram, cujus respectu hæc nostra vita mera mors est, ne in malis quidem numeranda est. Mors in se terribilis est, quia *τὸ μέγιστον* est, id est, *extremum*, atque ultima linea rerum ad civilem vitam pertinentium. Nam *τὸ μετὰ τὴν θάνατον οὐδὲν ἔστι ἀγαθόν, ἔστι κακὸν τίνα*. Id est, *mortuo nihil reliquum videtur esse* (ex iis scilicet quæ civilem felicitatem spectant) *neq. bonum, neque malum. l. 3. Eth. c. 6.* Fortitudo igitur præcipue consistit in mortis periculis adeundis, ac sustinendis.

13 Sed cum mors multis modis obvenire possit, ut in bello, ex naufragio, ex morbo, ex supplicio, aut alio aliquo

aliquo modo ; fortitudo maximè relucet in periculis ac morte bellicâ : quæ quia pro religionis, pro libertatis, pro patriæ, parentum, ac liberorum defensione appetitur, pulcherrima est, atque honestissima. *lib. 3. Eth. cap. 6.* Huc referri debet mors earum qui injultè damnati ob professionem veræ religionis, magno animo mortem ferunt, ut Martyres.

14 In cæteris mortis, ac periculorum generibus, ut in tempestate, in morbis, vir fortis *ἀδύς* quidem, i.e. *sine metu* est, etiam tum, cum de salute suâ desperat : veruntamen ἡ θάνατον τοιούτων *δυσχερὶς*, id est, *aggrè fert, talem sibi mortem appetendam esse, quæ nec aliis utilitatem adfert, nec sibi gloriam.* *lib. 3. Eth. cap. 6.*

15 Officium viri fortis est, intrepidè adire, & constanter sustinere pericula : sed ea solùm, quæ honesta sunt, hoc est, quæ Reip. vel factò, vel exemplo sunt profutura, & ipsi laudem ac gloriam paritura qui ea adit ; idq; prudenter, hoc est, ubi, quando, & quomodo,

do, decet; atque honestatis tantum causâ. *lib. 3. Eth. cap. 7.*

16 Ex hoc theoremate multa consequuntur: At primò, non esse fortes, qui sibi ipsis desperatione quâdam ac vitæ tædio violentas manus inferunt. Non enim fortium virorum est, ut ait *Curtius*, odisse vitam, sed contemnere mortem. Quin potius timidi sunt, qui magnitudine mali imminentis deterriti, in voluntariâ morte mali quærunt aut remedium aut compendium. Præterea injurii sunt in Remp. quam aliquo membro defraudant, quum se inutili ac non necessariæ morti dedunt. *l. 3. Eth. cap. 7.* Sed quid si magistratus aliquem damnet ad *αὐτοχθείαν*? legi naturæ potius parendum est, quàm magistratui, id quod naturæ contrarium est, præcipienti.

17 Inter *αὐτοφόνους* damnandi non videntur nautæ, qui igne in pulverem tormentarium coniecto, se ipsos simul cum hostibus occidunt, si publicâ auctoritate muniti sint, nullâq; appareat spes victoriæ,

victoriæ, & patriæ, cui militant, bonum potius spectent, quod in ruina hostium consistit, quàm malum, quod in hostium potestatem venientibus perferendum foret.

18 Secundò sequitur, non esse fortes qui duello congregiuntur ; neque ignavos, qui provocati, duello sese non sistent : in quo, vincere non est utile Reip. vinci etiam damnosum. In hoc numero non sunt censenda duella, quæ ex publicò pacto ad bellorum compendium indicuntur. Nam etsi non satis videatur tutum, belli fortunam uni alterive committere; si tamen ita consultum videatur iis, penes quos est summa potestas. non sunt fortitudinis laude fraudandi, qui ejusmodi duella aggrediuntur, & pro viribus sustinent.

19 Tertiò sequitur, non esse verè fortes, sed tantùm *et* *duobus*, qui nullâ habitâ, aut etiam posthabitâ ratione honestatis, pericula subeunt, ac sustinent, aut gloriæ studio, probrive, ac pœnæ metu, quæ fortitudo civica dicitur ;

tur; aut irā, libidine, aliōve affectu concitati, quæ fortitudo *δὴ δυνάμει* aut *δὴ παύσει* appellatur. Multo minus eos, quos vel rei militaris peritia, vel certa spes victoriæ, vel ignorantia periculi in aggressu facit confidentiores. Hi enim omnes pericula contemnunt, non quia honesta sunt, sed quia existimant, ea sibi parum aut nihil nocitura. Ideoque si fortè intelligunt pericula esse opinionione suā majora, animum despondent, & fugiunt, nisi necessitate quādam adigantur ad pugnandum, aut spe destituantur sibi per fugam consulendi, *lib. 3. Eth. cap. 8.*

20 Quartò sequitur, non esse fortes qui stipendii præcipuè causā aut spe prædæ militant, causā belli sūsq; deq; habitā. Etenim causa bellum licitum facit, & honestum: quare qui lucrum præcipuè spectant, iis finis non potest esse honestus, ideoque ne ipsi fortes sunt. Ejusmodi tamen milites utilissimi in bello sunt; quia prompti paratique sunt ad pericula subeunda, *καὶ τὸν βίον*

βίον πρὸς μικρὰ κέρδη καταλλάττονται. Id est
vitam exiguo quaestu permittant. lib. 3.
Eth. cap. 9.

¶ In adeundis ac sustinendis mor-
 tis periculis, vir fortis non vacat omni
 metu, instar furiosorum, & mente ca-
 ptorum, qui pericula contemnunt, quia
 non cognoscunt : sed ἀνέκπληκτος ὄσιν
 ὡς ἄνθρωπος. Id est, *imperterritus est*
sic homo. lib. 3. Eth. cap. 7. Pericula enim
 illi, ἢ μὴ ἄνθρωπος, φοβέται. ἢ δ' ἀνδρῆς,
 ἢ φοβέται, ἀλλ' ἥρεα, ἢ ὑπερῷος. Id est,
quā homo est, terribilia sunt; quā fortis,
aut parū terribilia sunt, aut nullo
modo. lib. 3. End. cap. 1. Etenim mors
 & vulnera viro forti per se quidem
 molesta sunt, invitoq; accidunt; imò
 mors tantò magis invito accidit, quan-
 tò melior est, ac beatior, eoque vitā
 dignior : nam μεγίστων ἀγαθῶν ἀποστερηθεὶς.
 Id est, *maximis bonis novit se spo-*
liari. Quia tamen finis fortitudinis ipsā
 honestate jucundus est, non tantū illa
 constanter fert, sed etiam lætatur con-
 scientiā suorum factorum, & gloriæ
 factis

factis suis debita. *lib. 3. Eth. cap. 9.* Et in hoc elucet excelsus animus, quod cum molestum ducat tot bonis spoliari, non detrectet tamen pericula aut mortem ipsam boni publici causâ adire.

23 Pericula vel subita sunt, vel prævisa: utrobique quidem fortitudine est opus: attamen ἀνδρειότερον εἶναι δοκεῖ τὸ ἐν τοῖς ἀπρόσδοκῶν ἀφοβόν, καὶ ἀτίετον εἶναι, ἢ ἐν τοῖς προσδοκῶν. Id est, fortitudinis laudem magis mereri videtur is, qui in repentinis metu vacuum atq; imperterritum se præstat, quàm qui in prævisis. Ea enim animi constantia, quæ minus habet præparationis, magis est ab habitu. *lib. 3. Eth. cap. 8.*

23 Fortitudini duplex excessus opponitur, & duplex defectus; alter in metu, alter in fiducia. Defectus in metu proprio nomine caret, docendi causâ vocari potest ἀναλγυσία, id est, indolentia: excessus in metu appellatur δουλία: eodémq; nomine significatur defectus in fiducia; Latinè *timiditas* dicitur, & *ignavia*: excessus in fiducia vocatur
 θεάσθ,

θεροθ, id est, *audacia*: lib. 3. *Ethic.*
 cap. 7. Quinquam cum de affectibus
 agitur, audacia non vitiosum habitum,
 sed speciem affectus denotat, ut suo
 loco diximus.

24 Ignavi ac meticulosi, aut metu-
 unt quæ metuenda non sunt, aut nimis
 metiunt, quæ metuenda sunt medio-
 criter. Ideoque vel detrectant omne
 periculorum genus; vel, si quæ subeunt,
 non ferunt satis constanter; sed fugi-
 unt, ac deserunt officium. *Ανέλκυντοι*
 planè nihil metuunt, ne illa quidem,
 quæ metuere, vel non est turpe, vel
 etiam honestum. Audaces temerè sese
 in pericula conjiciunt, idque ut fortes
 esse videantur, cum non sint. Quare
 etiam arrogantes sunt: & quia in omni-
 bus non possunt imitari virum fortem,
 sæpè inceptum deserunt: unde &
ἄσπονδοι vocantur, hoc est, *audaces*
simul & ignavi: lib. 3. *Eth.c. 7.*

CAP. XV.

De Temperantia.

§. I.

Temperantia, Grecis *Σοφροσύνη* dicitur, quasi *Σώζουσα τὴν φρόνησιν*, id est, *conservans prudentiam*. Voluptas enim & dolor corrumpunt τὰς αἰσθητικὰς κρίσεις, id est, *opiniones, quæ spectant id, quod sub actionem cadit*. Nam cum animus voluptate, aut dolore correptus est, non cernit finem, cujus gratia αἰρεῖται πάντα δὲ καὶ ἀπορρίπτει. Id est, *omnia eligenda & agenda sunt*. lib. 6. Eth. cap. 5. quod certè insigne argumentum est imprudentiæ. Quare cum temperantia voluptatem, doloremque moderetur, ne possit mentis judicium pervertere, meritò *custos prudentiæ* nuncupatur.

2. Temperantia est virtus servans mediocritatem in expetendis, & fruendis iis rebus, quæ gustum tactum-

ve aliquā voluptate afficiunt

3 Differentia temperantiæ petita est, partim ab objecto interno, partim ab externo : objectum internum est cupiditas ; externum, voluptas, aut potius ea quæ voluptatem adferunt. Temperantia enim non eo tantum modo, quo reliquæ virtutes, voluptatem spectat, nempe quatenus comes est affectuum, & operationum nostrarum ; sed etiam, quatenus animo proposita, sui consequendi, ac fruendi cupiditatem in illo excitat.

4 Temperantia non solum circa voluptatem, sed etiam circa dolorem occupata est, hoc est, circa ea quæ dolorem adferunt. Nec tamen hæc in parte cum fortitudine convenit. Nam fortitudo versatur circa dolorem ἐπὶ τῇ παρυσίᾳ τῆς λυπηρῶν, id est, *quum ingruunt molesta* : temperantia, ἐπὶ τῇ ἀπουσίᾳ τῆς ἡδύων, id est, *quum non obtingunt res jucundæ* : lib. 3. Eth. cap. 11.

5 Temperantia non versatur circa omnes voluptates promiscuè : nam

ταῖς ἡδοναῖς ψυχικαῖς, ὅτε σώφρονες, ὅτε ἀκόλαστοι
λέγονται. Id est, qui animi voluptatibus
dediti sunt, neq; temperantes, neq; in-
temperantes appellantur. lib. 3. Eth. cap.
10. Nimirum, quia hæ voluptates non
sunt excessu vitiosæ, sed quò majores
eò meliores, ut 9. cap. dictum est. Quod
si cui interdum noxiæ sunt (veluti si
quis præ nimio ardore discendi res ma-
thematicas, alia quædam negligat ma-
gis necessaria) fit id haud dubiè per ac-
cidens.

6 Non versatur etiam temperantia
per se circa voluptates, quæ ex visu,
auditu, atque odoratu percipiuntur.
Nam ne ii quidem, qui hisce dediti
sunt, per se temperantes dicuntur aut
intemperantes. l. 3. Eth. c. 10. Neq; eti-
am excessus hic cavendus est, quasi per
se vitiosus sit; sed hæcenus tantum, ne
impediat actiones eas, quæ per se bonæ
sunt, & sine culpa non possunt omitti.

7 Relinquitur ergo, temperanti-
am solum versari circa voluptates eas,
ὧν καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα κοινωνοῦν. Id est, quæ

nobis cum reliquis animantibus communes sunt. Nimirum quæ ex gustu, & tactu percipiuntur. *lib. 3. Eth. cap. 10.* Hæ enim, quia serviles sunt, ac belluine, ipso excessu per se vitiosæ sunt, ideoque virtute moderandæ.

8 Circa voluptates ex visu, auditu, ac tactu, temperantia versatur per accidens, quatenus scilicet memoriam refricant, aut spem faciunt earum voluptatum, quæ ad gustum aut tactum directè spectant. *lib. 3. End. c. 2.* Nam etiam belluæ voluptatem ex hisce sensibus hoc modo percipiunt: per se non item *lib. 3. Eth. cap. 10.*

9 Gustus sapores judicat, tactus percipit ac fruitur. Quare videtur temperantia circa tactum magis, quàm circa gustum versari. *lib. 3. Eth. cap. 13.* Imò videtur τὸ μὲν δοῦν καὶ δοῦν τῷ αἰσθητῷ, καὶ τὸ γὰρ δὲν, καὶ τὸ ἀπὸ τῷ δ' αἰσθητῷ, καὶ τὸ ἀπὸ τῷ δ' αἰσθητῷ. Id est, opinione quidem esse circa objecta duorum sensuum, gustus & tactus, sed reverà, circa objectum tactus. *lib. 3. End. c. 2.* Intemperantes enim

enim ἔπειν χάρει τῇ κρείττει τῇ χαλῶν, ἢ
 ἔχ'· ἀλλὰ τῇ ἀπολαύσει, ἢ ζίνεται πᾶσα δι
 αίσις. Id est, non admodum delectantur
 saporum iudicio, aut planè non; sed frui-
 tione, qua tota in tactu efficitur. Ideoq;
 Philoxenus quidam sibi optabat collum
 haud minùs longum, quàm collum
 gruis, ὡς ἡδύνατο τῇ αἴσῃ, id est, quia de-
 lectabatur tactu. lib. 3. Eth. cap. 10.

10 Sed & in voluptatibus ad tactum
 pertinentibus discrimen constituen-
 dum est. Sunt enim aliæ liberales, aliæ
 serviles ac belluinæ: liberales sunt, quæ
 ex frictione, aut calefactione percipi-
 untur, quæq; per totum corpus sparsæ
 sunt, quæ hinc exceptæ debent intel-
 ligi. Quare efficitur proprium tempe-
 rantia objectum esse voluptates servi-
 les, quæ tactu in determinatis corporis
 partibus, ex cibo, potu, aut venere per-
 cipiuntur. lib. 3. Eth. cap. 10.

11 Officium viri temperantis est, il-
 licitas, & inhonestas voluptates aver-
 sari, licitas moderatè appetere, ac frui
 eo, quo oportet, modo; & non immo-

deratè dolere, si fortè ne licitis quidem voluptatibus frui licet. Licita voluptates sunt, quæ conducunt ad sanitatem, ὡς ἐν ἐξίᾳ, id est, ad bonam corporis habitudinem, quæque non sunt ὑπὲρ τὴν ὁρίαν, ἢ πλεονάζον τὸ καλόν, id est, supra modum rei familiaris, aut præter decorum. l. 3. Eth. cap. 11. Adeoq; quæ neq; divinâ, neque civili lege prohibita sunt.

12 Temperantiæ in excessu opponitur ἀκολασία, id est, intemperantia: defectus proprio caret nomine, διὰ τὸ μὴ παύειν εἶναι. Id est, quia pauci reperiuntur qui in defectu peccant. Si cui enim nihil fuerit jucundum, nihilq; differre alterum ab altero videatur, ἀναιδὴς ὁ αὐτοῦ, καὶ πόρρω τῆ ἀνθρώπου εἶναι. Id est, is profectò stupidus fuerit, & ab humanitate remotissimus. lib. 3. Eth. cap. 11.

13 Vocabulum ἀκόλαστος à pueris aptissimâ similitudine translatus est ad intemperantes. Nam quemadmodum puer ὁ μὴ καλεῖται, id est, qui non castigatur, cupiditatem potius, quàm pedagogum sequitur ducem; ita quoque,

nisi

nisi τὸ ἐνδυνάμειν αὐτὸν à ratione caltigetur ac coërceatur, sensim vires acquirit, & primò contra rationem insurgit, eamq; tandem elidit, atque evertit, suòque vivit arbitrato, ut fieri solet in intemperante. *lib. 3. Eth. cap. 12.*

14 Intemperans, & in voluptate peccat, & in dolore; ἀναιδὴς, in voluptate tantùm. Intemperans enim voluptatibus invitus caret; ἀναιδὴς, suapte sponte. Ideòque intemperans peccat, & quia omnes voluptates promiscuè expetit, iisq; nimis cupidè fruitur, & quia nimis dolet, si desideratis voluptatibus non potest frui. At αἰδὴς solummodò peccat, quia omnes voluptates aspernatur. Non potest autem peccare in dolore, quem fortè capiat ex usu voluptatis; quia voluptas nemini invito obvenire, ac proinde, neque dolorem adferre potest.

15 Voluptas in unoquoque desiderium sui, & cupiditatem excitat. Id enim quisque expetit quod sibi jucundum est. Cupiditates, vel naturales sunt,

& toti speciei communes, ut cupiditas cibi, potûs, & Veneris: aliæ adventitiæ & unicuique peculiare, ut cùm quis hunc vel illum cibum, potum, aut venerem expetit. Non enim omnes eodem cibo aut potu capiuntur, sed alius alio. *l. 3. Eth. c. 11.* Hinc sequitur, voluptates alias communes esse, alias proprias ac peculiare, ut *cap. 9.* dictum est.

16 In cupiditatibus, ac voluptatibus naturalibus ὀλίγοι ἀναρτάνεσι, καὶ ἐφ' ἑ, ἐπὶ τὸ πλεον. Id est, *pauci peccant, atque id uno modo, nempe in excessu.* Non enim peccant, qui cibi & potûs tantum sumunt, quantum satis ad sedandam famem, aut sitim: at edere aut bibere quæcunque offeruntur, ἕως αὖ ὑπερπλησθῆς, id est, *donec plenior sis, quàm natura necessitas postulat, nihil aliud est, quàm ὑπερβαλεῖν τὸ κατὰ φύσιν τὸ πλεον.* Id est, *modum nature convenientem copiam superare. lib. 3. Eth. c. 11.* Hujusmodi homines appellantur γαστρίῳροι, id est, *beluones, glutones, comedones, ventres.*

17 In cupiditatibus ac voluptatibus propriis,

propriis, πολλοὶ καὶ πολλαχῶς ἀνείκασται. Id est, *multi peccant & multis modis*. Intemperantes enim ὑπερβάλλουσι ἢ τῷ χαίρειν οἷ; μὴ δεῖ; ἢ τῷ μᾶλλον, ἢ ὡς οἱ πολλοὶ, ἢ μὴ ὡς δεῖ, ἢ μὴ ὅ δεῖ, id est, *modum superant, vel quòd iis rebus delectentur quibus non oportet, vel quòd nimium delectentur, vel quòd ita ut vulgus, vel quòd non ita ut oportet, vel quòd non quā parte oportet, & si quæ aliæ circumstantiæ in fruendis voluptatibus observandæ sunt. lib. 3. Eth. cap. 11.*

18 Intemperans omnia, quæ jucunda sunt, aut certè quæ jucundissima sunt, ita avidè concupiscit, itaq; à suā cupiditate trahitur, ut illa omnibus rebus habeat potiora. Διὸ καὶ λυπῆται, καὶ ἀποπυγχαίεται, καὶ ἐπιθυμῶν ὡς λύπῃς γὰρ ἢ ἐπιθυμῶν. Id est, *Ideò dolore angitur, & cum voluptatibus potiri non potest, & cum eas concupiscit: semper enim cupiditas cum dolore conjuncta est. lib. 3. Eth. cap. 11.* Atque hæc etiam in parte modum excedit.

19 Intemperantia deterior est ig.

naviâ, & timiditate. Primò, quia actiones singulares, quibus comparatur temperantia, magis sunt voluntariæ, quàm quibus comparatur fortitudo: illæ enim circa voluptates versantur, hæ circa dolores: quorum illæ optabiles sunt, hæ verò fugiendæ. Deinde, quia facilius est, voluptatibus moderatè expetendis & perfruendis, quàm periculis intrepidè adeundis, ac sustinendis assuefieri: illud enim crebras habet occasiones, & sine periculo; hoc raras, & cum periculo conjunctas. *lib. 3. Eth. cap 12.*

20 Temperantia dividitur in frugalitatem & castitatem. Frugalitas est temperantia in cibo aut potu: quæ in cibo est, abstinencia; quæ in potu, sobrietas dici consuevit. Quanquam hæc vocabula sæpè confunduntur.

21 Frugalitati in excessu opponitur voracitas, & ebrietas; illa in cibo, hæc in potu: in defectu, nimia à cibo, vel potu abstinencia. Voraces, aut ebrii sunt, qui quantitate cibi, aut potûs, corpus onerant, & mentem impediunt,
ma-

majorémque suavitatis, quàm sanitatis, aut facultatum suarum rationem habent: abstinentia non est vitiosa, nisi cum est noxia.

22 Castitas est temperantia in venere, & rebus ad venerem spectantibus: ut sunt colloquia, gestus, basia, & id genus alia.

23 Castitas vel in conjugio servanda est, vel extra conjugium: in conjugio modus est adhibendus in venere: extra conjugium omnis venus illicita est.

24 Castitati in excessu opponitur libido, & impudicitia; in defectu, nimia à venere abstinentia. Libido in animo est; impudicitia in verbis, gestibus, & actionibus. Utraque locum habet, tum inter conjugatos, tum inter cœlibes. Conjuges non solum libidinosi aut impudici sunt, cum violant leges communis tori; sed etiam cum petulanter inter se consuecunt. Abstinentia à venere in conjugatis tantum, non in cœlibe, potest esse vitiosa.

CAP. XVI.

De Liberalitate, & Magnificencia.

§ 1.

Liberalitas à libero dicta, (non quia liberis debetur, sed quia à libero animo proficiscitur) definitur virtus servans mediocritatem in appetendis, dandis, & accipiendis pecuniis.

2 In hac definitione externum, & internum liberalitatis objectum expressum est. Objectum externum sunt *χρήματα*, id est, *pecunia*. *χρήματα* vocantur ea omnia, *ὅτων ἡ ἀξία νομίσματι μετρεῖται*. Id est, *quorum estimationem nummus metitur. lib. 4. Eth. cap. 1.* Objectum internum est *pecuniæ cupiditas*.

3 Officium liberalitatis in dando, & in accipiendo positum est; præcipuè tamen in dando. Primo, quia liberalitas in usu magis quàm in possessione posita est:

est : atqui dare ad usum, accipere ad possessionem spectare videtur. Secundo, quia virtutis magis est τὸ δὲ ποιεῖν, ἢ τὸ δὲ πάσχειν, id est, *benè de altero mereri, quàm beneficio affici* ; (illud enim honestum est, hoc utile. *lib. 8. Ethic. cap. 13.*) Et, τὰ καλὰ ποιεῖν, ἢ τὰ αἰσχρὰ μὴ ποιεῖν, id est, *agere quod honestum est, quàm non admittere turpitudinem*. Atqui dare est δὲ ποιεῖν, accipere δὲ πάσχειν : & qui rectè dat, honestè agit ; qui accipit, sibi cavet à turpitudine, dum non accipit, nisi quomodo oportet. Tertiò, quia gratia, & laus danti potius, quàm accipienti tribuitur. Quarto, quia difficilius est sua dare, quàm accipere, imò etiam, quàm non accipere aliena . Quintò, quia liberalis magis dando, quàm accipiendo amorem sibi conciliat. *lib. 4. Eth. cap. 1.* Hisce adde dictum Servatoris nostri, Beatius est dare, quàm accipere. *Actor. 20. 35.*

4 Quod etiam in accipiendo sit posita liberalitas, hinc colligendum est. Primò, quia usque dare non potest, qui
nihil

nihil unquam recipit. Deinde, quia, qui nihil ab aliis accipere vult, damnare videtur eos, qui accipiunt.

5 In dando spectari debent, finis, personæ, quantitas & qualitas beneficiorum, tempus, locus, & animus. Finis liberalitatis idem est, qui omnium virtutum, nempe τὸ καλόν. Quare qui beneficia, vel lucri, vel honoris, vel voluptatis causâ largiuntur, avari, ambitiosi, intemperantes, & quidvis potius sunt, quàm liberales. Non enim beneficium est, quod in quæstum mittitur. *Sen. lib. 4. de ben. c. 14.* Nam à beneficio abesse debet negotiatio. *Idem lib. de ben. cap. 12.*

6 In personis considerata est dignitas. Nam sicuti beneficia malè locata, ne beneficia quidem sunt; ita beneficium dando accepit (ut ait *Seneca*) qui digno dedit. Quare non sunt quibusvis danda beneficia, ὥς ἐχὴν δίδωαι, οἷς δεῖ, id est, ut suppetat, quod possit dari dignis. *lib. 4. Eth. cap. 1.* Indigni omnes sunt, quos novimus esse improbos. Inter

ter probos ii digni cenferi debent, quorum vel egestas, vel benevolentia, vel merita nobis sunt abundè perspecta. Hâc in parte bifariâ peccatur : vel cùm datur indignis, vel cùm non datur dignis, utrumque cavet liberalis quantum potest: ægrius tamen fert, *εἴ τι δέον οὐκ ἀνάλωται, ἢ εἰ μὴ δέοντι*, id est, *se, cùm res postularet, non fecisse sumptus, quàm fecisse, cùm non postularet lib. 4. Eth. cap. 1.*

7 In quantitate beneficiorum primum habenda est ratio sui ipsius, deinde accipientis. In seipso considerandæ sunt facultates & decorum. Non debent ergò beneficia exhaurire nostras facultates, ut non suppetat, quod deinceps detur. Non debent etiam esse sordida, aut infra dignitatem nostram. In accipiente consideranda sunt egestas, benevolentia, & merita. Egestatis & benevolentie causâ dantur beneficia; meritorum causâ, redduntur. Quæ egenis tribuuntur, sat magna sunt, si satis profunt: Beneficium enim unus in fame

fame panis, & ardentibus siti, vixque spiritum per siccas fauces trahentibus monstrare fontem. *Sen. lib. 3. de ben. cap. 8.* In benevolentia aliorum erga nos illud in officio est, ut ei plurimum tribuamus, à quo plurimum diligimur. *Cic. lib. 1. offic.* Si referenda sunt beneficia benè de nobis meritis, majore mensurâ reddenda sunt, si angustia non obstat rei familiaris.

8 In qualitate beneficiorum spectanda est utilitas, & justitia. Eâ liberalitate utendum est quæ profit amicis, noceat nemini. *Cicero lib. 1. offic.* Quæ accipientibus nocitura sunt, ea vel petentibus negare beneficium est. Sic frigidam ægris negamus, & lugentibus ac sibi iratis, ferrum; aut amentibus, quicquid contra se usus ardor petit. *Sen. lib. 2. de ben. cap. 14.* Injusta sunt beneficia quæ aliis eripiuntur. Non enim minùs injusti sunt, qui aliis eripiunt, quæ aliis largiantur, quàm si ista in rem suam converterent. Liberalitas ergò debet de suo largiri. *lib. 4. Eth. cap. 1.*

Nihil

Nihil enim est liberale quod non sit idem iustum. *Cic. lib. 1. off.*

9 In tempore spectatur celeritas. Nam bis dat, qui citò dat. Minuit enim beneficii magnitudinem cunctatio. Nam cum in beneficio jucundissima sit tribuentis voluntas, multum detrahit beneficio, qui nolentem tribuisse se, ipsam cunctatione testatus est, ac non tam dedisse, quam non retinuisse. *Sen. lib. 2. de ben. cap. 1.* Citò dare, est petitionem indigentis dando antevertere. Nihil enim carius constat, quam quod precibus emitur. Itaque cum molestum sit verbum Rogo, huius facienda est gratia amico, & cuicumque, quem amicum sis promerendo factururus. *Sen. ibid. cap. 2.* Atque hoc sanè in liberalitate est optimum: si tamen alterius indigentia non est per se perspecta, optimo proximum est, plura rogantis verba interciderere, ne rogati videamur. *Senec. Ibid.*

10 De loco sic statuendum: beneficia quæ honoris causâ tribuuntur, vel bene-

benevolis, aut benemeritis, aperte & publicè tribui possunt: ita tamen ut absit ostentatio. Quæ tribuuntur egestatis sublevandæ causâ, privatim & clam danda sunt; Ea enim vulgare, nihil est aliud, quàm accipientis inopiam exprobrare. Interdum etiam vel inscipienti atque ignaro beneficium tribuendum est; cùm scilicet egestatem ejus sublevare volumus, cui ægrè est aliorum opibus indigere.

II In animo dantis requiritur ἀλυσία, id est, *hilaritas*. Qui enim dando contristatur, pecuniam honestis actionibus anteponit. *lib. 4. Eth. cap. 1.* Hilaritas animi in vultu & verbis apparere debet: ne silentium, aut loquendi tarditas tristitiam imitata, corrumpat beneficia vultu negantium promissa. Quanto melius adjicere bona verba bonis rebus, atque etiam familiarem querelam; *Irascor tibi, quòd cùm aliquid desiderasses, non olim scire me voluisti. Ego verò mihi gratulor, quòd experiri animum meum libuit. Postea quicquid desi-*

desiderabis, tuo jure exiges. Sen. ibid. cap. 3.

12 In accipiendo, viro liberali observandum est : Primò, ut non sit petax. Rarò enim petendum est beneficium, & non nisi in urgente necessitate; nunquam repetendum, quasi debitum. Equissima quidem vox est, est & ius gentium præ se ferens, *Redde quod debet*; sed in beneficio turpissima. Quamquam non potest reddi beneficium petenti; Interit enim beneficii natura, si transit in mercedem. Secundò, ut oblata beneficia accipiat quidem, sed verecundè, ὡς γὰρ ἐστὶ τὸ ἀπολαύειν τὴν χάριν, id est, non est hominis beneficii, promptè beneficium accipere. lib. 4. *Eth. cap. 1.* Tertiò, non debet accipere ab iis, quibus nollet dedisse: veluti ab improbis, aut tyrannis. Grave enim est debere cui nolis. Quartò, non etiam quidvis accipiendum est, sed id tantum quod rectè datur: hoc est, quod neq; danti, neq; accipienti ignominiosum est, aut noxium. Inprimis cavenda

da sunt beneficia vilcata.

13 Liberalitati opponuntur ἀσωτία, id est, *prodigalitas*, & avaritia. Ἀσωτός dicitur, quasi ὁ δὲ αὐτὸν ἀπολλύειν. Id est, *qui ipse se perdit*. Nam perditio quædam sui ipsius videtur esse ἢ τὴν ἐστίαν φθορὰ, id est, *facultatum interitus*; præsertim τὸ ζῆν διὰ τέτων ὄντων, Id est, *cum hisce vitam tueamur*. lib.4. Eth. cap. 1.

14 Prodigalitas & avaritia diversâ ratione, & excessus est, & defectus. Prodigalitas est excessus in dando, defectus in accipiendo: contrâ, avaritia est defectus in dando, & excessus in accipiendo. Quod si prodigi interdum etiam accipiendo peccent in excessu, illud per accidens contingit. Quia enim volunt usque largiri; cum sua prodegerunt, coguntur aliunde rapere, quod aliis largiantur. lib.4. Eth. cap. 1.

15 Avaritiæ tria sunt genera. Primum genus est eorum qui in dando tantum peccant, in accipiendo modum servant; idque vel διὰ τινὰ ἐπιείκειαν καὶ εὐλάβειαν

ἐυλάβειαν τῇ αἰχρῶν, id est, probitate quādam adducti, aut studio fugienda turpitudinis: vel διὰ φόβον, id est, praemetu, ne scilicet si accipiant, cogantur majora reddere. Hujusmodi homines vocantur πειδωτοὶ, γλίχρι, κίμβικαι, κυμνοπεῖσαι. Id est, preparati, tenaces, sordidi, cumini sectores. Secundum genus eorum est, qui in accipiendo peccant, ut lenones, perductores, meretrices, fures, sceneratores, atque adeò universum genus αἰχροκιδῶν. Tertium, genus eorum est, qui & in dando simul & in accipiendo peccant, atque hi haud dubiè sunt deterrimi. *Ibid.*

16 Avaritia multò deterior est prodigalitate. Primò, quia prodigus ἐυίαπὶς ὅτι καὶ ὑπὸ τῇ ηλικίᾳ, καὶ ὑπὸ τῇ ἀπειῳᾳ: id est, facile sanari potest, aut aetatis maturitate, aut inopiā. Nam cum eadem illi convenient, quæ liberali, dare scilicet, & non accipere, facile potest ad medium pervenire, & dare atque accipere ut oportet. At avaritia senio augetur simul & inopiā. Secundò, quia prodigus

digus multis prodest ; at avarus ne sibi quidem ipsi. *lib. 4. Eth. cap. 1.*

17 Magnificencia est virtus servans mediocritatem & decorum in magnis sumptibus. Differt enim gradu potius, quàm specie à liberalitate. Versatur enim circa actiones pecuniarias ut liberalitas ; non quidem circa omnes promiscuè, sed solum περὶ τὰς δαπανήσας, id est, *circa sumptuosas*, sive quod eodem redit, occupata est solummodò in faciendis sumptibus. Atque in his ἐξέρχεται ἢ ἰσὺς δεινότητι & μεγέθει. id est, *liberalitatem superat magnitudine*. Quod vel ipsum nomen indicat. Nam μεγαλοπρεπεία nihil aliud sonat, quàm ἐν μεγέθει πρέσβυτα δαπάνη, id est, *in magnitudine decorius sumptus*. *lib. 4. Eth. cap. 2.* Ex quo sequitur virum magnificum etiam liberalem esse, sed liberalem non esse continuo magnificum.

18 Decorum, quod magnificus observat, in eo positum est, ut sumptus operibus, & opera sumptibus, & ambo facultatibus respondeant. Atque huiusmodi

modi sumptus facit non ostentationis, sed honestatis causâ, idque ἡδύως καὶ ὀρεπκῶς, id est, *hilariter & prolixè*, magisque spectat πῶς καλλίστην καὶ προπρεπιδέσμετον, ἢ πῶς, καὶ πῶς ἐλαχίστη. Id est, *quomodo opus quam pulcherrimum & quam maximè decorum, quam, quanti, & quam minimo efficiatur sumptu. Ibid.*

19 Opera quæ molitur, vel publica sunt: ut, templa & quæ ad templa spectant, nosocomia, xenodochia, Academia, collegia, & reditus eo pertinentes, curiæ, palatia, fora, porticus, pontes, fontes, & id genus alia: vel privata; ut, ædes, horti, prædia, supellex, vestes, &c. In operibus publicis præcipuè quidem magnificentia consistit, sed & in privatis rebus elucet aliquo modo.

20 In publicis operibus non solum splendor, sed etiam utilitas publica spectanda est, & diuturnitas. Nam facilis est in luxum lapsus, si quis ingentes sumptus & sæpè facit in res momentaneas, ut in ludos, spectacula, & id genus alia. Et, si opus diuturnum
quidem

quidem sit, sed nullam præbet utilitatem civibus, minimè videtur id tantum virtutis opus esse commendandum. Quo in genere meritò quis posuerit Regum Ægyptiorum pyramides, non sine profusâ opum ostentatione in usum sepulchrorum conditas.

21 Magnificencia non cadit in privatos ac plebeios; sed tantum in magistratus, & viros illustres, ac principes. Plebeiis enim aut opes non suppetunt, ad faciendos sumptus, aut operibus decorum detrahit obscuritas. In iis tamen, quæ semel in vita fiunt, aut rarò, ut in nuptiis, & similibus rebus, privati possunt aliquam qualemcunque magnificenciam exercere.

22 Magnificentia in excessu opponitur βαρυσία, id est, *luxus*; & ἀπειροχλία, id est, *imperitia decori*; in defectu μικροπρέπεια, id est, *sordes*.

23 Βάναντοι & ἀπειροχάλοι dicuntur, qui obscuritatis suæ immemores illustrium virorum mores imitantes, vel facultates suas exhauriunt, vel splendorem

rem quarunt sibi indecorum: veluti si
 futor aut sartor sibi principe dignum
 ædificet palatium, aut curet fieri mar-
 moreum tumulum: tum qui magnos
 sumptus faciunt, in opera vel non satis
 splendida, vel nullam utilitatem, neque
 publicè, neque privatim habitura.

24 *Μεγαλοψυχία* dicuntur, qui nimis
 anxie & parcè sumptus præbentes, o-
 peribus detrahunt splendorem.

CAP. XVII.

*De Magnanimitate & Mo-
destia.*

§ I.

Magnanimitas, (Græcè *μεγαλο-
 ψυχία* dicitur) hoc loco non
 significat fortitudinem, ut sæ-
 pe, sed virtutem, quæ servat mediocri-
 tatem in cupiditate & studio magno-
 rum bonorum.

1 Objectum magnanimitatis exter-
 num, est honor; internum, honoris cu-
 piditas.

piditas. Magnanimitas enim in magnis est, ut ipsum nomen indicat. Μεγαλόψυχος enim dicitur ὁ μεγάλων αὐτὸν ἀξίων ἀξιόων. Id est, qui, cū sit magnus, magna se mereri existimat. At inter bona externa nihil majus est honore, ut qui ipsi Deo tribuitur, καὶ ἐμάλιστι ἐφίενται οἱ ἐν ἀξιώματι, καὶ τὸ ἐπὶ τοῖς καλλίστοις ἀθλοῖν, id est, & quem ii, qui in magistratu sunt, maximè expetunt, quodq; rerum pulcherrimarum premium est. lib. 4. Eth. cap. 3.

3 Officium magnanimi est, magnos honores decenter expetere, oblatos modestè admittere, diligenter tueri ac conservare. Est ergò magnanimus πρὸς μέγεθος, ἀρετὴ πρὸς ὅς ὡς εἶναι, μέσος, id est, magnitudine summus; at quatenus ita ut oportet, honoribus studet, medius. Ibidem.

4 Fundamentum quo studium magnorum honorum nititur, est ipsa virtus. Magnanimus vir optimus est, habetque in unaquaque virtute magnum aliquid atque excellens, ipsaque magnanimi-

tas

tas κόμπος τις ὅτι τῶν ἀρετῶν. Id est, *virtutum quoddam ornamentum est*. Nam majores eas efficit, atque ampliores. *Ibid.* Quare, cum honores sint præmia, & veluti merces quædam virtutis, justum est, ut virtuti ac meritis eorum, quibus tribuuntur, respondeant, & magnis ac magnâ virtute præditis, cedant magni; & mediocres iis, in quibus mediocres virtutes sunt.

5 Magnanimus ergo non ambit nisi magnos honores, & a bonis ac claris tantum viris deferri solitos; idque non nimis cupidè aut sollicitè, ne rem novam sibi, ac insolitam, sed ut mercedem virtutis sibi debitam, petere videri possit. Quam etiam ob causam non effusè gaudet, si fortè magnis honoribus à bonis viris afficiatur, sed moderatè, ὥς τῶν οἰκείων πυχάνων, ἢ καὶ ἐλαττώσεων. Id est, *quasi scilicet sua, vel etiam virtute suâ minora consecutus*. Interim eos æqui boniq; consulit: quia novit, sibi nihil posse majus honore tribui. Honores, qui sibi à vulgo, vel ob res

K

parvas,

parvas, tribuuntur, non aliter negligit, quàm ignominiam ; existimans, neque illos, neque hanc ad se jure pertinere. *Ibid.*

6 Porro magnanimus non in honore solùm, sed etiam in divitiis ac principatu, in omni denique fortunâ moderatum sese præbebit, καὶ ὅτε εὐτυχῶν περὶ χαρῆς ἔσται, ὅτε ἀτυχῶν περὶ λύπης. Id est, neque in secundis rebus efferetur letitiâ, neque in adversis superabitur mœrore. Nam cui ne honor quidem magnus est, ei principatus aut divitiæ non poterunt esse tanti, ut eos immoderatè appetat, aut nimis cupidè possideat. Novit quidem, τὰ εὐτυχήματα συμβάλλειν πρὸς μεγαλοψυχίαν, id est, res secundas ad magnanimitatem conducere : sed tum demum, cum bonis viris obtingunt. Est quidem solus vir bonus πῦνός, id est, honore dignus : si cui tamen virtus obtingit cum fortunâ, μάλλον ἀξιοῦται τιμῆς, id est, honore dignior habetur. Quibus verò sine virtute talia bona obtingunt, hi non magnanimi, sed ὑπερβόητοι καὶ ὑβρίζοντες.

ὄβριτοι, contemptores & contumeliosi
 evadunt, quia alios fastidiosè, & cum
 injuria deprimunt. Qua in re et si similes
 magnanimo videri possint, plurimùm
 tamen ab iis distant. Nam cùm magna-
 nimus *ἢ ἄλλον κατασενεῖ*, id est, alios
 despicit, justè illud facit. *ὁ δὲ ἄλλος*
δὲς. Id est, rectè enim de unoquoque ju-
 dicat, & magnos magni, parvos parvi
 æstimat: & illos sibi pares, hos inferi-
 ores se esse judicat. *Ibidem.*

7 Hæc magnanimi in utraque for-
 tunâ moderatio, non est Stoica qua-
 dam ἀπάθεια. Nam certè gravioribus
 casibus afficitur, ut hominem decet,
 saltem cùm sine arbitris est. Et hos ta-
 men ipsos ita fert, ut nihil faciat præter
 dignitatem suam. Inprimis cavet, ne
 sit *ὀλοθυρτικός ἢ δεινικός*, id est, *querulus*
aut supplex. Id enim hominis est ni-
 miam curam in res humanas conferen-
 tis. *Ibid.*

8 Magnanimus neminem metuit.
 Hinc fit ut sit *παρρησιαστος* & *παρρησιαστος*,
 id est, ut aperte se vel inimicum, vel

amicum profiteatur; utque veritatem potius curet, quàm opinionem, omnia, que agat & dicat aperte, nihil dissimulet, nisi fortè apud vulgus. Ex quo sequitur, nihil difficilius magnanimo esse, quàm alterius nutu atque arbitrato vivere: est enim hoc servile. Ibid.

9 Magnanimo nihil est magnum præ se ac virtute suâ. Quare non est θαυμασιός: Id est, *non facile quippiam admiratur*. Non est etiam μνηστικός, id est, *memor injuriarum*. Nullas enim injurias tanti aestimat, ut non negligendas eas putet, ac pro nihilo ducendas potius, quàm vindicandas. Præterea non est ἀνδραπολόγος. Neque enim de se, neque de aliis libenter loquitur: nam neq; ut ipse laudetur, magnoperè curat, neque ut alii reprehendantur. Quare non est ἐπαινετικός, id est, *laudator sui scilicet ipsius*; ὁ δὲ κακολόγος, id est, *neq; maledicus*, ne quidem in inimicos. *Ibid.* Quod additur, εἰ μὴ δι' ὕβρις, id est, *nisi illatâ contumeliâ provocatus*, directè pugnat cum Servatoris nostri

stri præcepto, *Mat. cap. 5. vers. 44.*

10 Magnanimus omnia metitur virtutis ac dignitatis suæ splendore, nihil enim iudicat virtutē aut honore majus. Quare non patitur voluptate, aut dolore, aut quæstu, aut damno, aut injuriis, aut ullā aliā re virtutis suæ cursum interrumpi: quin ipsam vitam virtuti & honori postponit. Non est quidem φιλοκίνδυνος, aut μικροκίνδυνος, sed μεγαλοκίνδυνος. hoc est, non temerè se, aut parvis periculis objicit, sed magnis, & magnā necessitate urgente: atque in iis ἀφ' ἑδῆς ὅτι τὸ βίει, id est, non parcit vitæ suæ; sed statuit gloriōsè potius moriendum, quàm vivendum periculis turpiter declinatis. Si tamen interdum fugiendum est, existimat non esse fugiendum sibi παρὰ τοῖς αὐτοῖς, id est, manibus demissis, aut manuum demissarum jactatione, ceu remigio quodam, cursum acceleranti. *Ibid.*

11 Magnanimus paucas res aggreditur, sed magnas & celebres: atque in his ipsis cunctator est, nisi ubi mag-

nus honor proponitur. *Ibid.*

12 Beneficia libenter dat : non accipit, (nedum ut petat) nisi cum verecundia : illud enim præstantioris, hoc inferioris hominis est Si quæ tamen accipit, ea statim maiore mensurâ compensat ; & benè de se meritum novo beneficio devincit. Hinc fit, ut datorum citiùs, quàm acceptorum beneficiorum, memoriam deponat : libentiusque audiat commemorari quos ipse beneficiis affecit, quàm à quibus beneficiis affectus est. Præterea ita comparatus est, ut res pulchras ac splendidas, easque steriles malit possidere, quàm fructuosas, & utiles. *Ibid.*

13 Magnanimus aliis se prudenter accommodat : inter magnos ac graves, magnum se ac gravem præbet ; inter mediocres & humiles , gravitatem comitate temperat. Generosum enim est, inter magnos *αμύνεσθαι*, id est, gravitatem præ se ferre : inter humiles, ridiculum est. Ulrumque enim magni animi est, & locum inter æquales tueri,

tueri, & inferiores non contemnere.
Ibid.

14 Loca honorata rarò frequentat: ne aut petere honorem videatur, aut cogatur aliis sese submittere. Incessu utitur tardo, voce gravi, & oratione sedatâ: neque enim festinare solet, quia multis negotiis se non implicat, *ἐδὲ σμῶτον*, id est, neque vehementer contendit, quia nihil ei videtur esse magnum. *Ibid.*

15 Magnanimitati in excessu opponitur *χαυνότης*, id est, *fastus*, in defectu *μικροψυχία*, id est, *pusillanimitas*.

16 *Χαῦνοι* propriè dicuntur fungosi: & quia, quæ fungosa sunt, vento repleti solent, factum est, ut *χαῦνοι* dicantur hoc loco, qui virtute vacui, solâ virtutis opinione tumeant, virtutésque sibi inesse existimant, aut quæ non insunt, aut majores quàm insunt, honoresque sibi arrogent indebitos, & munera quibus gerendis omninò sunt inepti. Præterea *ἐδῆτι κοτμήνται καὶ ἡμίαι*, id est, *ornatum sibi querunt ex vestitu*

atque habitu corporis, & similibus aliis: divitias jactant, quasi ex his honorem consecuturi: & quod caput rei est, alios prae se contemnunt. *Ibid.*

18 Pusillanimes sunt animo adeo dejecto, ut omnes honores promiscue negligant, etiam eos qui sibi jure merito debentur.

18 Neutri duorum videntur esse κακοί, id est, *mali*. & ὅτι κακοποιοί εἰσι, id est, *aliis enim non sunt auctores mali*. Utrique tamen peccant: nam fastuosi, sunt ἡλίδιοι, id est, *stulti*; pusillanimes, ὀκνηροί, id est, *tardi segnes*. Quare utrique reprehendendi, illi, quia se iis honoribus, ac muneribus ingerentes, quibus gerendis sunt impares, Reip. non parum nocent: hi, tum quia suis se bonis spoliant, quibus digni sunt, malamque de se opinionem apud alios concitant; tum quia Reip. sese subducunt, cui poterant utilem operam navare; tum denique hanc ipsam de sese opinionem deteriores evadunt. *Ibid.*

19 Modestia hoc loco non sumitur
pro

pro continentia, aut moderatione cupiditatum, ut sumitur à Cicerone. lib. 3. ad Heren. non pro ἐνμέτρίᾳ, ut lib. 1. Off. non etiam pro temperantiâ, ut lib. 3. Tusc. Sed pro ea virtute, quæ servat mediocritatem in cupiditate, & studio mediocrium, & parvorum honorum. Modestia enim ita se habet ad magnanimitatem, ut liberalitas se habet ad magnificentiam. Utrobique non obsectorum diversitas, sed ejusdem obiecti diversa quantitas duas virtutes facit, gradu potius, quàm specie differentes. Quare ut in magnis honoribus magnanimus, ita in parvis & mediocribus se debet gerere modestus.

20 Modestus eos solum honores ambit, qui suæ virtuti ac meritis debentur, quosque præsentis status Reip. & occasio temporum sine difficultate indulget.

21 Cum modestiâ conjuncta est animi æquabilitas & humilitas: neque enim effusè gaudet vir modestus ob honores concessos, nec immodicè do-

let ob negatos aut ereptos, neque se supra alios, æquè aut etiam aliquantò minus honoratos, insolenter ac cum contemptu effert; sed tantùm locum suum sic tuetur, ut nihil aliis detrahat.

22 Modestix in excessu opponitur φιλοτιμία, id est, *ambitio*: in defectu, ἀφιλοτιμία, id est, *nimia animi demissio*: nisi quod sæpè fiat, ut virtus ipsa his nominibus significetur; quia nullum illi proprium nomen à *Græcis* tributum est. *lib. 4. Eth. cap. 4.*

23 Ambitiosus majores honores ambit, quàm vel sua virtus exigit, vel equitas ac præsens temporum conditio permittit; vel æquales ac meritis suis convenientes ambit nimis cupidè. Cum ambitione fere conjuncta est præsumptio, & superbia. Ambitiosus enim, & ea sibi arrogat quæ non habet, aut saltem majora quàm habet; & alios superciliosè præ se contemnit.

24 Αφιλότιμος dicitur, qui nullâ honorum cupiditate ducitur: adeò ut ne deditos quidem sibi honores ambiat, ultro

ultrò delatos vel repudiet, vel agrè admittat, indiligenter gerat, ac nullā planè curā custodiat.

I

CAP. XVIII.

De Mansuetudine.

§ I

Mansuetudo primitus videtur bestiis tributa; quæ essent curata, & manibus tractari assuetæ; postea verò adhibita ad significandum animum tractabilem, & iræ suæ moderantem. *Græcè* dicitur *πραότης*: quanquam non satis propriè: nam qui propriè vocatur *πραῖος*, nonnihil declinat à medio ad defectum, cò quòd non *τιμωρητικὸς*, sed tantum *συγγραμικὸς* esse videatur, id est, non ad ulciscendum sed tantum ad ignoscendum pronus: cùm tamen mediocritati utrumq; adesse oporteat. *lib. 4. Eth. cap. 5.* Nam non minùs irascendum est, & ulciscendum, quando oportet, quàm non irascendum

cendum & ignoscendum, cum non oportet.

2 Mansuetudo est virtus servans mediocritatem in irascendo & vindicando. In Principe, aut Magistratu dicitur clementia.

3 Objectum mansuetudinis internum est ira: objectum externum sunt ea omnia quæ iram provocare solent, ut offensio, damnum, injuria, ignominia, *ὀλίσωεια*, id est, *contemptus* sui & suorum, & id genus alia.

4 Quid ira sit, cap. octavo dictum est. Hoc loco solum observandum est, iram esse omnium affectuum vehementissimum, turpissimum, pariter ac perniciosissimum. Etenim rationem violentissimo quodam impulsu sede suâ deturbat, & vultum, totumque corpus turpissimo habitu sic deformat, ut iratus à furente solo tempore differre videri possit, nisi quod ille sit ingeniosior nocendi. Præterea, cum animus flagrare cœpit dirâ illâ cupiditate vindictæ, fit impotens sui, & non decori tantum,

tantum, sed etiam arctissimarum sæpè necessitudinum obliviscitur, ac ruit in omne genus funestissimorum flagitiorum, hoc unum ingeniosus, ut illis noceat, à quibus se offensum esse existimat: cæterum rationis omnis & consilii expertus.

5 Quare si alibi, hinc certè omni studio, curaque enitendum est, ut animus statim cicuretur, & ratione se tractari ac duci permittat. Ubi enim mens iræ servit, ibi nihil rectè, nihil consideratè fieri potest.

6 Ad quam rem non id videtur esse necessarium, ut omnis planè vitetur ira, sed ut modus in irâ, atque vindictâ, & mediocritas servetur. Non enim omnis ira vitiosa est, sed ea tantum, quæ cum recte rationis judicio pugnat. Nam ut ira immoderata, atq; intempestiva, & ipsa mala est, & multorum, & maximorum malorum causa; ita moderata & opportuna ira laudabilis censeri debet, & utilis ad alias virtutes, fortitudinem imprimis, & illam justitiæ partem, quæ delinquentibus poenas irrogat, melius

melius exercendam. Apostolus certè iram non damnat, sed iræ vehementiam, & diuturnitatem : mediocrem iram aut imperat, aut permittit, cùm inquit: *Οργίζεσθε καὶ μὴ ἀδικεῖτε* . ὁ ἡλίος μὴ ἐπιδύεσθαι ἐπὶ τοῖς παρορρησμοῦ ὑμῶν : id est, *Ira- scimini, & nolite peccare : ne occidat sol super iram vestram. Eph. 4. ver. 26.*

7 Quod *Seneca* profert adversus *Aristotelem*, prorsus falsum est. Si ira, inquit, rationem exaudit, & sequitur quā ducitur, jam non est ira, cujus proprium est contumacia, sed alio nomine appellanda est. *lib. 1. de ira.* Nam & irati quidam constant sibi, seseque continent, cùm incolumes intactosque dimittunt, quibus irascuntur, & à nocendo abstinēt, etiam tunc, cùm ira nondum decessit. Notum enim est illud *Platonis* ; vapulares, si iratus non essem. Deinde, quoties ratio justam & necessariam vindictam decrevit delinquenti irrogandam, ira decretum illud firmat, atque efficit, ne ab injusta misericordia subvertatur.

8 Mediocritas in irascendo servabitur, si irascamur ἐπὶ οἷς δεῖ, καὶ οἷς δεῖ, ἐν ᾧ καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε, καὶ ὅσον χρόνον δεῖ, id est, *quas ob res, & quibus oportet, praterea quemadmodum, quando, & quamdiu oportet. l. 4. Eth. c. 5.*

9 Primum ergo considerandæ sunt causæ, & irritamenta iræ. Nam non levi de causa irascendum est; sed tum demum, cum aut gloria Dei violatur, aut tranquillitas Reip. turbatur, aut nostra vel nostrorum salus periclitatur, aut existimatio laeditur, aut injuria nobis ac nostris petulanter infertur.

10 Secundò habenda est ratio personarum: Neque enim omnibus à quibus causas iræ nobis præberi judicamus, promiscuè irascendum est, aut sine discrimine. Sunt enim qui suâ sponte, vel etiam per ludibrium causas iræ obijciunt: in hos iusta potest esse ira, atque indignatio nostra. Sunt etiam qui per imprudentiam offendunt: his, si cum pœnitentia delicti veniam petunt, irasci inhumanum est; modo imprudentia affectata

affectata non sit, & dolo careat. Preterea non eodem modo, neque æquè facile irasci debemus magistratui & subditis, parentibus & liberis. Nam quibus major debetur reverentia, in eos non tam facilis debet esse iræ locus.

11 Tertiò, modus iræ faciendus est. Turpissimum enim est, & belluâ magis, quàm homine dignum, sic irâ commoveri, ut furore potius, quàm consilio, aut ratione egisse videaris, ad quod te ira impellit. Et cum primi iræ motus vehementissimi sint, iis statim ratio se debet opponere: aut si quando rationem minùs attentam ira oppressit, proximum est illud Poëtæ.

— *Ne frana animo permitte calenti.*

Da spatium, tenuemq; moram:

Aut consilium Athenodori Philosophi, quod Augusto dabat, ne scilicet iratus, aut diceret, aut faceret quicquam, priusquam omnes literas Alphabeti ordine recensuisset.

12 Quartò, tempus considerandum est, & cum eo locus. Atque hic observandum

vandum est, ne in gravioribus & apertis delictis nimis tardè, aut in levioribus, & non satis liquidis, nimis citò irascamur. Inprimis irā abstinendum est in feriis consultationibus, aut in conviviiis, aliisque locis gaudio destinatis. Quod si fortè aliquid irā digrum hic objicitur, de ea re alio loco ac tempore agendum, idque adhibitis arbitris, ut res componatur potius, quàm in illicitam vindictam erumpat.

13 Quintò observandum est, ut ira non sit diuturna. Quæ enim diu fovetur, tandem in odium degenerat. Quia autem iræ causa offensa est, ea vel gratis delinquenti condonanda est, vel qualicunque satisfactione præeunte remittenda, atque ipsa adeò memoria, si fieri potest, deponenda, ne postea ira recrudescat.

14 Ex ira vindicta proficiscitur, cæque vel defensiva vel offensiva: vindictam defensivam docendi causâ vocamus, quâ malum impulsamus; offensivam, quâ malum irritanti, aut delinquenti

linquenti inferimus. Defensivam vindictam omnibus modis esse licitam, omnes homines facile confitebuntur. Nihil enim naturæ, nihil rationi magis consentaneum, quam malum amoliri.

15 Vindicta offensiva vel publica est, vel privata: quarum illa à magistratu, quæ magistratus est; hæc à privatis, aut à magistratu ex privata causa aut effectu exercetur. Vindicta publica, vel in hostes exercetur, vel in subditos: illa bellum, hæc pœna nominatur.

16 Bella incertum semper eventum habent, & maximis calamitatibus referta sunt: quare temerè non sunt suscipienda. Quoties tamen in pace non licet sine injuria vivere: quoties de religione agitur, de libertatis, de patriæ, parentum, ac liberorum defensione, tam justum quam necessarium est, bello se finesque suos tueri; & hostium etiam fines invadere, si priores lacessiverunt. Sed cum duo sint genera decertandi (ut inquit *Cicero*) quibus homines jus suum solent inter se tueri, unum per discep-

disceptationem, alterum per vim; tum demum ad posterius confugiendum est, si uti non licet superiore. *lib. 1. de Offic.*

17 Pœna, quæ à magistratu delinquentibus infligitur, non solum licita est, sed etiam necessaria. Nimia enim licentia (ut inquit *Seneca*) adversus malos, crudelitas est adversus bonos. Nam cum mali solâ pœnæ formidine à peccatis deterreantur, pœnâ sublatâ, quicquid libet, sibi licere existimabunt, omniâq; jura societatis evertent, & qui potentiores sunt, cæteros habebunt arbitrio suo obnoxios. Quare ita probanda est mansuetudo (verba sunt *Ciceronis*) ut adhibeatur Reip. causâ severitas, sine qua administrari civitas non potest. Interim autem omnis animadversio contumeliâ vacare debet, & non ad ejus qui punit, sed ad Reip. utilitatem referri. Cavendum etiam, ne major pœna quàm culpa sit; & ne iisdem de causis alii plectantur, alii ne appellentur quidem. *Lib. 1. offic.* Imò legum præsidem, civitatîsq; rectorem decet,

deceret, ut rectè præcipit *Seneca*, quamdiu potest, verbis, & his mollioribus, curare ingenia, ut facienda suadeat, cupiditatēque honesti & æqui conciliet animis, faciātque vitiorum odium, præteritium virtutum : transeat deinde ad tristiores orationem, quā moneat adhuc & exprobet : novissimè ad pœnas, & has adhuc leves & revocabiles : ultima supplicia sceleribus ultimis ponat, & nemo pereat, nisi quem perire etiam pereuntis intersit. *lib. 2. de Ira cap. 5.*

18 Tria sunt pœnarum genera, (ut rectè *Gellius*) causis suis ac finibus distincta, Unum est, quod κόλασις vel ποινή, vel πεινίσις vocatur, quum pœna adhibetur emendandi gratiā Alterum, vocatur τιμωρία, quæ tum adhibetur, cum dignitas, auctoritasque ejus, in quem est peccatum, tuenda est, ne prætermissa animadversio, contemptum ejus pariat, & honorem levet. Tertium genus πεινίστησις à *Græcis* nominatur, cum punitio propter exemplum est necessaria, ut cæteri à similibus peccatis,

tis, quæ prohiberi publicitus interest,
metu cognitæ pœnæ prohibeantur *lib.*
6. cap. 14.

19 Vindicta privata nemini licita
est, nisi cui necessaria est. Nam cum
Magistratus sit minister Dei, *καὶ ἐκ δυνά-*
μεις ὁργλῶ τῶ τὸ κακὸν ἀφαιρῶντι, id est. *U-*
ltor ad iram, sive pœnam facienti
quod malum est. Roman. cap. 13. ver. 43.
in Magistratus munus injustè involat,
qui privatam vindictam aggreditur.
His adde, quòd vindicta privata illos,
in quos exercetur, deteriores efficiat,
eòsque vel ignavos reddat, vel ad iram
denuò, atque odium concitet. Vindi-
ctam necessariam appello, cum malum
non potest nisi malo propulsari, veluti
cum quis alteri noxam infert, ut vitam
suam inculpatâ tutelâ defendat, omni-
bus aliis evadendi modis ademptis. In
hoc certè casu valet illa naturæ lex;
Vim vi repellere licet.

20 Mansuetudini in excessu oppo-
nitur ὀργιλότης, id est, *iracundia*; item
crudelitas: in defectu ἀοργησία, id est, *ira*

vacuitas

vacuitas quadam, atque lentitudo. Iracundia modum excedit in ira; crudelitas in exigendâ poenâ aut vindictâ. Nam qui ignotos homines & obvios non in compendium, sed occidendi causâ occidunt, non tam crudeles, quàm feri nominandi sunt. Crudeles enim propriè dici videntur, qui puniendi causam habent, modum non habent. Sicuti Phalaris, quem aiunt, non quidem in homines innocentes, sed supra humanum ac probabilem modum sævisse. Sen. de Clem. lib. 2. cap. 4.

21 Iracundi dicuntur, qui qualibet ex causa, & quibuslibet, & ubivis & quovis tempore irascuntur, idque & citiùs, & vehementiùs, & diutiùs, quàm oportet. Quanquam hæc omnia non reperiuntur in eodem, sed in aliis alia. Si quis enim his omnibus esset obnoxius, neque secum ipse, neque cum aliis vivere posset. Nam τὸ κακὸν καὶ αὐτὸ ἀπολλυσι καὶ ὁλόκληρον ἢ ἀφόρητον γίνεται. Id est, cum per se malum perdat, tamen si integrum sit, intolerabile efficitur. lib. 4. cap. 5.

22 Ira-

22 Iracundiæ tres sunt species, ἀκροχελία, quæ etiam ὀργιλότης, generis nomine vocatur, πικρότης, & χαλεπότης, quæ & βαρυθυμία dicitur: Latine, *excandescencia, amaritudo, & savitia* dici poterint. Excandescentes aut ut Seneca eos vocat, stomachosi dicuntur, qui facile, & citò, & vehementer irascuntur. Sed quia φανεροί εἰσι διὰ τὴν ὀξύτητα, id est, *ob animi concitati celeritatem aperti sunt*, iram citò deponunt. Amari sive amarulenti vocantur, qui diu irascuntur, iram enim premunt, ut nullius suasionem possit mitigari: παῦλα ἢ γίνεται ὅταν ἀνταποσίδῳσι, id est, *tum demum quiescit, cùm injuriam est ulta*. Quod si hoc non contingit, iram in seipsis decoquunt: ad quam rem tempore opus est. Sævi, aut ad verbum, difficiles, appellantur, qui omnibus modis modum excedunt, & non patiuntur se placari sine vindictâ, aut castigatione. *lib. 4. Eth. cap. 5.*

23 Lenti nuncupantur, qui ne ob iustas quidem causas irascuntur quibus, quan-

quantum, ubi & quando oportet. Hoc vitium omnibus quidem cavendum est (nam ignavi & servilis ingenii est, nullâ prorsus re ad iram concitari) sed iis præsertim, qui aliis præsumunt. Nam omnem disciplinam labefactat, & latissimam sceleribus fenestram aperit, impunitas peccandi.

24 Ex duobus tamen vitiis iracundia lentitudine deterior est, magisque mansuetudini adversa. Nam & frequentior est, & ad convictum vitæque societatem minis accommodata. *lib. 4. Eth. cap. 5.*

C A P. XIX.

De Veracitate.

§ 1.

Res virtutes, quæ restant, ver-
santur περὶ τὸν λόγον, καὶ πράξεις,
ταὺς ἐν ταῖς ὁμιλίαις, καὶ ἐν τῇ συζήσει.
Id est, circa sermones, & actiones, quæ
in hominum congressu, & vitæ quotidi-
ana

ana consuetudine solent adhiberi. In his enim vel veritas spectatur, ac falsitas; vel jucunditas, & molestia: atque hæc vel ἐν ταῖς ὁμιλίαις, καὶ ἐν παντί τοῖς καὶ βίον, id est, in conversatione, atque adeo in omnibus, quæ in vita quotidiana solent usu venire; vel ἐν ταῖς παύσαις, id est, in jociis. l. 2. Eth. c. 7. & 4. Eth. c. 8.

2 Hinc nascuntur tres virtutes ὁμιλετήναι: quarum una, quæ in conversatione spectat veritatem & falsitatem, ἀλήθεια, id est, veritas, aut potius veracitas, ab Aristotele vocatur, Latine, candor, integritas, sinceritas: altera, quæ jucunditatem & molestiam spectat in universa conversatione, φιλία nominatur, non quod sit idem, quod amicitia, sed quod illi sit admodum affinis, Latine, comitas, & affabilitas: tertia, quæ spectat jucunditatem in jociis, εὐπαιγνία dicitur, Latine urbanitas. lib. 2. Eth. cap. 7.

3 Veracitas est virtus, sermone, gestu, vestitu, atque adeo totâ vitâ, veritatem profitendi.

L

4 Objec-

4 Objectum veracitatis non solum sermo est, sed etiam gestus, vestitus, atq; adeo quicquid in vitâ quotidianâ solet esse signum, quo mentis nostræ sententiam, affectus, & quicquid in animo est, aliis prodimus. In his enim omnibus excessus & defectus, ac proinde mediocritas, habere locum possunt. Possumus enim aliis vel hoc ipsum dicere, quod res est, vel etiam plus, aut minus.

5 Officium veracis est ἀληθύνειν, id est, *veritatem profiteri*, non quidem ἐν ταῖς ὁμολογίαις, id est, *in pactis conventis* (id enim ad iustitiam spectat) sed ἐν οἷς μὴ διαφέρει, id est, *in iis rebus, in quibus nihil refert, sive, quæ citra iniustitiam hoc vel illo modo fieri possunt, lib. 4. Eth. cap. 7.*

6 Jam verò veritas omnis in æqualitate, & convenientiâ consistit. Veritas alia Logica est, alia Ethica. illa est orationis, aut si quâ aliâ re conceptus nostros aliis prodimus, convenientia cum objecto, sive cum re significatâ: hæc est

est convenientia cum mente, & animi sententiâ. Quare cum mens nostra sæpè hallucinetur, & de propositis rebus perperam judicet, fieri potest, ut quod Logicè falsum est, sit tamen Ethicè verum, & vice versâ. Qua de re vide §. 14.

7. Hoc loco non Logica, sed Ethica veritas consideranda est; atque ea non in verbis tantum, sed in tota vita. Vir enim candidus omnia agit sine fictione, nihil dissimulat, neque verbis, neque vitâ, nisi ob justas causas: atq; id tamen ipsum sine dolo, atque mendacio.

8 Causa tam candidæ sinceritatis, hæc est, quod verax omnis sit ἀνδράς, καὶ φιλαλήτης, id est, ita veritatem amet, ut nullius gratiâ à veritate recedat. Quid enim is simulare, aut dissimulare possit, ὃ τὸ μὴ ψεῦδος καὶ αὐτὸ φαῦλον καὶ ψεκτόν τὸ ἢ ἀληθὲς καλὸν καὶ ἐπαινετὸν, id est, cui mendacium per se, ac suâ naturâ malum atque vituperandum; verum honestum est, & laudabile. lib. 4. Eth. cap. 7.

9 Hinc sequitur, veracem etiam ἐμ-
 ενῆν, id est, *equum & justum esse*, &
 fidem in promissis & pactis constanter
 servare, neminemq; ullâ re mentiendo
 intervertere. Etenim ὁ ἐν οἷς μὴ διαφέρει
 ἀληθείων, ἔτι μᾶλλον, ἀληθεύσει ἐν οἷς δια-
 φέρι· ὡς γὰρ αἰχρὸν τὸ ἴδιον ἐυλαβήσεται,
 ὅρα καὶ καὶ αὐτὸ ἐυλαβεῖτο. Id est, *qui veri-*
tatem profitetur in rebus, in quibus id
nihil refert, is multò magis profitebitur
veritatem, in quibus id magnoperè re-
fert. Mendacium enim ut rem turpem
vitabit, quod jam etiam per se, suâq;
naturâ vitabat. lib. 4. Eth. c. 7.

10 Vir candidus utitur prudentiâ in
 veritatis professione. Neque enim sem-
 per, & ubique prodit id, quod verum
 est, neque apud quosvis. Magna enim
 in veritate varietas est, & multi in eâ
 gradus necessitatis. Est enim veritas
 quædam, quam per conscientiam, &
 leges taciturnitatis non licet propalare:
 quædam, quam quidem propalare licet,
 sed tum demum, cum magistratus, aut
 is, qui nobis præest, id exigat: quæ-
 dam

dam
 tell.
 est
 qua
 ferr
 & v
 fcer
 præ
 lum
 I
 dor
 sub
 amb
 can
 int
 rita
 dec
 can
 tur
 tes
 fig
 ta,
 tas
 po
 cū

dam etiam, quæ propalari quidem potest, sed apud eos solum, quorum interest eam cognoscere : quædam denique, quæ promiscuè, & sine cautione proferri potest. Hæc omnia vir candidus, & verax pro sua prudentia debet discernere : atque hoc est; serpentem ex præscripto Christi, miscere cum columbâ. *Mat. cap. 16. vers. 16.*

II Hæc prudentiæ cautela in candore eousque sese extendit, ut liceat subinde, vel indirectâ responsione, vel ambiguis quidem, sed tamen significantibus, & usitatis loquendi formulis interrogationes eludere ; vel parte veritatis indicatâ, reliquum reticere, ad declinandam necessitatem indicandi eam veritatem, quæ & sibi aliisve nocitura, & nulli sit profutura. Ambiguitates illæ, quæ unâ tantum parte usitatæ significationis sunt, alterâ planè inusitatæ, (quales apud Anabaptistas, & Jesuitas in usu sunt) nullo colore defendi possunt. Quo in genere peccabat ille, qui cum triginta dierum essent cum hoste

9 Hinc sequitur, veracem etiam ἐμ-
 ειῆν, id est, *equum & justum esse*, &
 fidem in promissis & pactis constanter
 servare, neminemq; ullâ re mentiendo
 intervertere. Etenim ὁ ἐν οἷς μὴ διαφέρει
 ἀληθείων, ἔτι μᾶλλον, ἀληθεύσει ἐν οἷς δια-
 φέρει· ὡς γὰρ αἰγρὸν τὸ ἰατρικὸν ἐυλαβήσεται,
 ὅτι καὶ κατ' αὐτὸ ἐυλαβεῖτο. Id est, *qui veri-*
tatem profitetur in rebus, in quibus id
nihil refert, is multò magis profitebitur
veritatem, in quibus id magnoperè re-
fert. Mendacium enim ut rem turpem
vitabit, quod jam etiam per se, suâq;
naturâ vitabat. lib. 4. Eth. c. 7.

10 Vir candidus utitur prudentiâ in
 veritatis professione. Neque enim sem-
 per, & ubique prodit id, quod verum
 est, neque apud quosvis. Magna enim
 in veritate varietas est, & multi in eâ
 gradus necessitatis. Est enim veritas
 quædam, quam per conscientiam, &
 leges taciturnitatis non licet propalare:
 quædam, quam quidem propalare licet,
 sed tum demum, cùm magistratus, aut
 is, qui nobis præest, id exigat: quæ-
 dam

dam etiam, quæ propalari quidem potest, sed apud eos solum, quorum interest eam cognoscere : quædam denique, quæ promiscuè, & sine cautione proferri potest. Hæc omnia vir candidus, & verax pro sua prudentia debet discernere : atque hoc est; serpentem ex præscripto Christi, miscere cum columbâ. *Mat. cap. 16. vers. 16.*

II Hæc prudentiæ cautela in candore eousque sese extendit, ut liceat subinde, vel indirectâ responsione, vel ambiguis quidem, sed tamen significantibus, & usitatis loquendi formulis interrogationes eludere ; vel parte veritatis indicatâ, reliquum reticere, ad declinandam necessitatem indicandi eam veritatem, quæ & sibi aliisve nocitura, & nulli sit profutura. Ambiguitates illæ, quæ unâ tantum parte usitatæ significationis sunt, alterâ planè inusitatâ, (quales apud Anabaptistas, & Jesuitas in usu sunt) nullo colore defendi possunt. Quo in genere peccabat ille, qui cum triginta dierum essent cum hoste

pacta inducia, noctu populabatur agros, quòd dierum essent pacta, non noctium inducia. *Cic. lib. 1. Off.*

12 Veritati in genere opponitur mendacitas, ut ita dicam, hoc est, studium mentiendi.

13 Mendacium est fallax significatio. Vel plenius, Mendacium est, cum quis fallendi animo sciens volensque verbis aut vitâ profitetur, quod aliter se habere existimat. Duo enim ad mendacium necessaria sunt, voluntas dicendi falsum, & animus fallendi: ut autem falsum sit quod dicitur, non est necessarium. Potest enim quis mentiri, qui dicit, quod verum est, si putet nempe se falsum dicere. In mendacio enim Ethica, non Logica falsitas requiritur.

14 Porro aliud est mentiri, aliud mendacium dicere. Qui mentitur (inquit *P. Nigidius* apud *Gellium*) fallit quantum in se est; qui mendacium dicit, ipse fallitur. Vir probus præstare potest ne mentiatur, prudens ne dicat mendacium. *lib. 11. cap. 11.*

15 Men-

15 Mendacia sunt duorum generum : vel enim solâ libidine mentiendi fiunt, vel intentione alicujus effecti ex mendacio secuturi. Atque hæc iterum distribuuntur in mendacia perniciofa, jocosa, & officiosa. Mendacium perniciosum dicitur, quod ad nocendum ; jocosum, quod ad delectandum ; officiosum, quod ad juvandum vel se, vel alios comparatum est. *August. lib. de Mend. cap. 14.*

16 Omne mendacium per se ac naturâ suâ malum est : Primò, quia est abusus vocum, quæ datæ sunt ad cogitationes nostras aliis significandas. Secundo, quia auditorem deducit in errorem : error autem mentis malum est, sicut veritas illius ornamentum. Tertiò, quia minuit dicentis auctoritatem. Hoc enim lucrifaciunt mendaces (inquit *Aristoteles*) ut ne tum quidem illis credatur, cum vera dicunt. *Diog. Laër. in vitâ Arist.* Quarto, quia lædit humanam societatem, in quâ, fide sublata, nihil potest esse firmum.

17 Ex quo certè colligitur, mendacia pernicioſa, & illa, quæ ſolâ ſunt mentiendi libidine, viro bono fugienda eſſe, ſive privatus is ſit, ſive in magiſtratu conſtitutus, utpotè quæ per ſe mala ſunt, & nihil in ſe boni continent, quo malum illud compenſetur. Quid quòd mendacia pernicioſa præter propriam rationem mali, detrimentum alicui adferunt, eoque nomine injuſta ſunt? Itaque hæc haud dubiè nono præcepto, aliſſque S. Scripturæ locis prohibentur.

18 Aliorum mendaciorum alia videtur eſſe ratio. Hæc enim aliquid in ſe boni continent, quia alicui proſunt, & nulli nocent: eoque nomine ad charitatem referenda videri poſſunt, ac proinde non eſſe peccata, inprimis mendacia officioſa. Imò videri poſſet, interdum peccatum eſſe, non mentiri; veluti cum aliquis ſe, aut proximum ſuum mendacio poteſt à morte liberare, certò periturum, ſi non fuerit mentitus. Hæc ſpecioſa ſunt: attamen ab

Auguſtini

Augustini sententiâ non videtur recedendum, statuentis, omnia mendacia, etiam officiosissima, peccata esse, & nono præcepto, aliisque S. Scripturæ locis prohiberi. Nam quod per se malum est, non potest ullâ effecti ratione fieri bonum. Non enim facienda sunt mala, ut eveniant bona. *Rom. 3. vers. 8.* Et licet generales sint sententiæ, quibus in sacris literis mendacia prohibentur; nostrum tamen non est, exceptionem sine manifesto Scripturæ loco adhibere. Quare contendimus peccata officiosa esse mendacia, sed peccata tamen quæ levem habent culpam. Quod si officiosa mendacia peccata sint; tantò magis jocosa debent pro peccatis haberi, quantum majus bonum est prodesse, quam delectare. His adde, quod Scriptura condemnat omnem *ωρελογίαν*, id est, *stultiloquium*. *Ephes. 5. v. 4.* imò omne verbum, *ἄρπύριον*, id est, *otiosum*. *Matth. 12. vers. 36.* Multò magis mendacium jocosum: si nempe eo dicatur animo, ut ei auditer fidem habeat.

19 In mendaciorum censu habendæ non sunt fabulæ, apologi, parabolæ, hyperbolæ, ironiæ, & si quid præterea est Rhetorici apparatus. In his enim neque voluntas est dicendi falsum, neque animus fallendi. Imò ne falsitas quidem, sed figurata tantum orationis significatio.

20 Veritas, ut dictum est, consistit in æqualitate, & convenientia orationis, & vitæ cum mente & animi sententia: falsitas in inæqualitate. Quare sequitur, veritatem esse simplicem, mendacium verò duplex: potest enim vel plus esse in oratione, quàm in re est, vel etiam minus. Veracitati ergo duo opponuntur vitia: in excessu, ἀλαζονεία, id est, *arrogantia*; in defectu, εἰρωνεία, id est, *diffimulatio*. lib. 2. Eth. cap. 7.

21 Arrogantes dicuntur, qui simulant sibi, aut ea inesse bona, quæ non insunt, aut majora, quàm insunt. Idem dicuntur adulatores, cum aliis plus tribuunt, quàm reverà habent. Omnis enim adulator mendax est. Sed de adulatione

latione sequenti cap. Arrogantes sunt duorum generum : quidam se jactant *υπερδὲ βρεχά*, id est, *nullius gratiâ* ; alii, honoris, vel lucri gratiâ. Qui nullius gratiâ se jactant, vanitate potius peccant, quàm malitiâ : malis tamen similes sunt ; aliter enim mendacio non delectarentur. Qui se honoris aut lucri causâ jactant, deteriores sunt. Non solum enim mendacio, sed etiam ambitione peccant, aut intemperantiâ, imò etiam injustitiâ, his enim muneribus sese ingerunt, quibus gerendis non sunt pares.

22 *Εἰρωνες*, id est, *dissimulatores*, dicuntur, qui, quæ in se laudabilia sunt, dissimulant, vel etiam nimium extenuant. Atq; hi etiam duorum generum sunt : quidam enim magna dissimulant, & aliis incognita, ne videantur *ἀλάζονες* : alii etiam minima quæq; & apertissima, ut videantur modesti. Tales homines *βαυκοπαῦροι*, id est, *veteratores* vocantur. Atque hi superioribus multò deteriores sunt.

23 Ex quibus hisce vitiis *εἰρωνεία* multò

multò tolerabilior est, quàm arroganti-
tia. Majorem enim habet cum veraci-
tate convenientiam, minùs noxia est
civili societati, & minùs incommoda
conversationi.

24 Arrogans, ut dictum est, peccat
simulando, *εἰς* dissimulando: ex quo
tamen colligendum non est, omnem
simulationem, & dissimulationem pec-
catum esse, sed eam tantùm, quæ cum
mendacio conjuncta est; veluti si quis
dicat se habere quod non habet, aut
non habere quod habet. At si quis di-
cat, se minus habere quàm habet, non
peccat, quia minùs in maiore contine-
tur: peccat tamen, si dicat se illud *mi-
nus tantùm* habere, & non etiam ali-
quid majus; jam enim mentitur. Præ-
terea dissimulare dicitur, non is solùm,
qui dicit se non habere, quod habet;
sed is etiam, qui non dicit se habere,
quod habet: ille haud dubiè peccat;
hic non peccat nisi tum fortè, cùm ve-
ritas non est defugienda.

CAP. XX.

De Comitatus & Urbanitate.

§ I.

COMITAS Græcè dicitur-
 εὐπρεσσηρεία & φιλοπρεσσηρεία,
 id est, affabilitas. Aristoteles
 nullum ei proprium nomen tribuit.
 Quoties enim de comitate agit, *φιλίαν*
 eam improprie nominat: ut *lib. 2. Eth.*
cap. 7. & lib. 4. cap. 6. & passim alibi.
 Idque vel quia amicitiae perquam si-
 milis est, vel quia amicitiam facillime
 conciliat. Difficile enim dictu est, in-
 quit Cicero, quantoperè conciliet ho-
 mines comitas, affabilitasque sermonis.
lib. 2. Off. Discrimen quod inter comi-
 tatem & amicitiam intercedit, in hisce
 positum est. Primò, amicitia cum amo-
 re conjuncta est, comitas ἀνὰ πάθος ὄντι,
 καὶ τὸ σέρχεν οἷς ὁμιλεῖ. Id est, caret amo-
 ris affectu in eos, quibuscum conver-
 satur.

satur. Secundò, amicitia tantum inter notos contrahitur; comitas ομοίως οὐκ ἀγνώστους καὶ γνωσίμους, καὶ συνήδεις, καὶ ἀσυνήδεις, id est, æquè erga notos atque ignotos, æquè etiam erga eos quorum familiaritate utimur, atque erga eos, quorum familiaritate non utimur, exerceri solet. Tertiò, amicitia non distinguit personas, comitas distinguit. Οὐ γὰρ ομοίως οὐκ ὁμοίως συνήδων καὶ ἀσυνήδων προτιζέειν. Id est, non convenit, eandem habere rationem alienorum, atque eorum qui nobis familiaritate conjuncti sunt. lib. 4. *Eth. cap. 6.*

2 Comitas est virtus mediocritatem fervans in voluptate aliis in civili conversatione exhibendâ.

3 Objectum comitatis sunt sermo, gestus, actiones, atque omne illud, quo alios in civili conversatione solemus delectare, vel etiam offendere, aut molestiam creare.

4 Officium comitatis est, in omni hominum congressu σχολάζειν τὴν μὴ λυσιτελεῖν ἀσυνουδωλεῖν. Id est, hunc habere sibi
propo-

συνωφελεῖν σκοπῷ, ne quem offendar,
 rogit, potius ut deleat. lib. 4. Ethic. cap. 6.

6 Atque hac in re duo viro comi
 observanda sunt: alterum ut omnia re-
 ferat πρὸς τὸ καλόν, καὶ τὸ Σύνεργον. Id est,
 ad honestatem & utilitatem: alterum,
 ut unicuique tribuat τὸ πρέπον, id est,
 quod decens atque decorum est. lib. 4.
 Ethic. cap. 6.

6 Quare αἰρεῖται μὴ καθ' αὐτὸ τὸ Συν-
 εργεῖν, καὶ τὸ λυπεῖν ἐνλαβεῖται τοῖς ἢ ἀπο-
 βαινέσθαι, εἰάν ἢ μείζω, Συνέπται λέγω ἢ
 τὸ Συνεργόντι. Id est, delectationem per
 se sequitur, atque eligit, offensionem
 contra vitat: ceterum ad ea, quae sunt
 eventura, ad honestatem, inquam, &
 ad utilitatem, si majora sint, accommo-
 dat. Etenim τῷ ἡδονῶν δ' ὅπως αὐτῷ ὅτι μὴ
 καλόν, ἢ βλαβερόν Συνεργεῖν, δυσχεροῦς, καὶ
 περὶ αὐτὴν λυπεῖν, καὶ πῶς ποιεῖν ἢ ἀ-
 γχιωσιώω φέρει, καὶ ταῖς μὴ μικρὰν ἢ βλά-
 βην, ἢ ἢ ἐναντίως μικρὰν λυπεῖν, ἐξ ἀποδείξε-
 ται, ἀλλὰ δυσχεροῦς. Id est, si quando sine
 turpitudine, aut damno suo alios ob-
 leetare non potest, ejusmodi obsecunda-
 tionem

tionem improbabit, multoque malit
fendere. Quod si quid erit, quod ei, q
faciat, magnum dedecus, aut damnum
adferat, & aversatio parum ei molesta
futura sit, non probabit illud factum, sed
molestè feret, & reprehendet. Quà in
re prudentes medicos imitatur. Ut enim
illi modicum dolorem ægris valetudi-
nis restituendæ causâ infligunt: ita hâc
ἡδονῆς ἕνεκα τῆς αἰσῶδους μεγάλης, αἰνεῖ. λυπή-
σει, id est, magna in posterum voluptatis
causâ leviter offendet. lib. 4. Eth. cap. 6.

7 Ut servet τὰ πρέπον, διαφερόντως ὁμι-
λεῖ, τοῖς ἐν ἀξιώματι, καὶ τοῖς τυχεῖσι, καὶ
μᾶλλον ἢ ἡττοῖον γνωρίμοις, id est, aliter
communicat cum iis, qui in aliqua di-
gnitate constituti sunt, aliter cum vul-
go; aliter cum notioribus, aliter cum
minus notis. lib. 4. Eth. cap. 6. Cum
superioribus communicat modestè, &
reverenter; cum æqualibus, amicè, &
liberè: cum inferioribus blandè &
graviter: ubique vitat levitatem.

8 Comitati in excessu opponitur
ἀπροξία, id est, nimium aliis placendi
studium

studium, in defectu, ἀποκλία, id est, morositas.

9 *Ἀπεσχοί* dicuntur, qui, ut aliis placeant, nec gravitatem suam tuentur, nec curant honestatem, neque decorum: omnia aliorum facta, dictaque probant, aut probare sese simulant, & sua aliis probare quovis modo nituntur. Horum alii nihil aliud spectant, quam ut aliis grati acceptique sint, alii quæstum etiam atque emolumentum: hi *κόλακες* dicuntur, *Latine adulatores.* *lib. 4. Eth. cap. 6.*

10 Morosi dicuntur, qui vel ab hominum conversatione abhorrent, vel si fortè cum hominibus congregiuntur, ne in honestis quidem rebus verborum, aut vultus hilaritate aliis placere student, quin contra aliorum facta, dictaque vel improbant, vel etiam reprehendunt; & quod caput rei est, aculeatâ quâdam loquendi libertate, omnibus sese reddunt exosos & infestos.

11 Vtrumq; hoc vitium magnum est,

&

& malum ; alterum, quia noxium, alterum quia molestum est, & parum idoneum ad conversationem civium. Deterior tamen est assentatio, & tantò magis fugienda, quantò lædit occultius, nocentiùsque.

12 Urbanitas, *Græcis εὐπαιδεία*, est virtus servans mediocritatem in ludis & jociis.

13 Objectum urbanitatis sunt ludi & joci : officium modum servare, tum in ludis spectandis atque exercendis, tum in jociis dicendis, atque audiendis. Nam etsi in ludis atque jociis facilis sit in excessum lapsus ; potest tamen in defectu quoque peccari, etiam à viro gravi & cordato. Ex quo sequitur, aliquâ virtute opus esse, quæ in ludendo & jocando modum præscribat, ne in excessu aut defectu peccetur. Omnis enim nostra vita sic ἀνείσιν καὶ ἀπασίν διήκωνται, id est, in remissionem & occupationem divisa est. Homo enim feriis rebus occupatus sensim fatigatur ; quiete reficitur. ἢ ὅτι ἀν' ἀπασιν, ἢ πρὸς ἀν' ἀπασιν ὄρεται.

Id est, *requies enim laboris condimentum est. Plut. lib. de puer. educ.* In quiete solent homines ludis & jocis vacare, quo magis animum reficiant. Ipsa enim cessatio per se non nisi ignavis hominibus grata est : seduli tedium cessationis ludis & jocis diluunt. Neque verò putandum est omnes ludos atque jocos sacris literis prohiberi. Quin contrà, quia ludorum & jocorum mentionem sæpè faciunt, & ludentium & jocantium exempla commemorant, idque sine ullâ reprehensione, colligi posse videtur, aliquam ludendi & jocandi rationem nobis indulgeri. Videantur loca, *Gen. 26. 8. lib. 1. Sam. 18. 6. & lib. 2. c. 6. lib. 1. Reg. 18. 27. 1. 1. 5. 13. 8. Jerem. 31. 4. Zach. 8. 5.* Nec obstat, quòd Apostolus *ἐντεργμαίαι* damnet, *Eph. 5. 4.* Eo enim loco *ἐντεργμαίαι* nomine ; non omnis ludorum & jocorum usus, sed nimia licentia damnatur, quæ tum temporis inter *Ephesios* vigebat.

14 Ut autem distinctè hujus virtutis
natura

natura intelligatur prius de ludis, deinde de jocis dicemus. Ludorum tria sunt genera suis finibus distincta. Nam cum omnis ludus ad oblectationem referatur, quidam solo aspectu, aut auditu oblectat, ut spectacula & acroamata, quò etiam referri potest Musica. Alii oblectant spe victoriæ, aut potius spe honoris aut lucri, quæ victor tanquam præmia victoriæ consequi solet. Atque hi rursus sunt triplices; alii enim victoriam habent in solo casu positam; ut alea: alii in sola industria aut peritia ludendi; ut ludus pilæ, latrunculorum, &c. Alii partim in casu partim in industria, ut lusus chartarum & quem nos *verkeeren* vocamus. Postremus genus ludorum est, qui solo opere, atque exercitio delectant, ita ut in iis nulla victoria consideretur; ut, saltare, currere, &c.

15 Spectacula & acroamata non videntur esse damnanda, si nihil habeant obscenitatis aut impiæ vanitatis, nihil inhumanae feritatis, nihil denique aculeatae

de- leatæ libertatis. Quibus cautionibus
tria rejicimus primùm omnes actiones
Nam scenicas, in quibus multa impia, multa
n re- obscœna, pleraque vana, auribus oeu-
t au- lisve objiciuntur : Deinde spectacula
roa- gladiatorum, in quibus aut homines
fica. cum bestiis, aut homines cum homini-
otius bus, ad mortem usque repugnare sole-
tan- bant, tantùm ad spectatores oblectan-
olet. dos : Postremò morem veteris comœ-
nim dia, in qua Poëtæ non improbos tan-
am; tùm, sed optimos non raro,

Multâ cum libertate notabant.

veluti cùm *Aristophanes* in *Nubibus*
in- acerbissimè traducit optimum Philoso-
phorum *Socratem*. Hęc, inquam, omnia
nos damnamus, non quia urbanitati, sed quia
nus pietati, temperantiæ, comitati aliisve
ex- virtutibus contraria sunt: sed si ista quæ
vi- dixi absint à spectaculis, veluti si quis
re- tragoediam *Sophoclis* aut *Senecæ*, aut
vi- comœdiam *Terentii* aut *Plauti* agat,
nt aut agi spectet, non putem peccaturus.

16 Non damnaverim etiam ludos,
quibus corpus animusve exercetur,
sive

sive certamina sint, in quibus victoria proponitur, non in casu sed in peritia, sive mera exercitia ; modò non sint periculosa, ut hastiludia, torneamenta, &c. Sed quid si in certaminibus ludicris, victoriae præmium spectetur, an tum lusus non sit illicitus ? Si præmium victoriae sit honor, vel etiam si lucrum ex publico proponatur, non vitatur ludus : sed tum vitatur, si in pretium luditur, hoc est, si ipse victus tenetur victori pretium pendere, & quidem tantum, ut magis quisque lucrum spectet, quam victoriam aut ludendi exercitium. Nam quia modus acquirendi per ludum videtur æquitati repugnare, ad avaritiam pertinet, lucri spe ludis indulgere. Si tamen aliquod lucellum victori proponatur, tanquam præmium, idque tam exiguum ut nec victus doleat amissum, nec victor gaudeat acquisitum, non videtur id planè damnandum. Hæc enim ratione nihil aliud efficitur, quàm ut ludentes attentiores sint, ideòq; animus atq; corpus melius exerceatur.

17 Ludus aleæ, cæteriſque ludi, qui in ſolo caſſo conſiſtunt, planè ſunt improbandi; idque non ſolum, cum in pretium luditur, quod ſemper apud cordatos turpe judicatum fuit, & jure civili prohibitum. ff. *de Alentoribus*; ſed etiam cum nullum pretium in luſum deponitur. Alea enim neque ludentes exercet; neque juſtam habet cauſam delectationis. Neque enim ſenſus voluptatem capiunt ex iſta actione; neque victoria delectare debet cordatum, quàm ſolus caſus dedit.

18 Atque hæc de ludis: jocandi genus duplex eſt, alterum illiberale, alterum liberale. Illiberale jocandi genus dicitur, quod vel impium, vel profanum eſt, vel obſcænum, vel contumelioſum, vel imperitum. Liberale in quo nihil impietatis aut profanitatis, nihil obſcænitatis, nihil contumeliæ: quodque eruditionem aliquam conjunctam habet, atque elegantiam: ut ſunt *improbiyana*, hoc eſt, *facetè aut acutè dicta*, *hiſtoriæ jucundæ* & id genus

genus alia. Hoc unum jocandi genus adhibendum, prius illud studiosè vitandum.

19 Præterea diligens in ludis atque jocis circumstantiarum, & imprimis loci & temporis habenda est ratio, atque insuper servandum decorum. Est enim *πορτικώτατος* tum joculari, atque ludere, cum aut sacra peraguntur, aut luctui indulgetur, aut de rebus gravioribus seriò deliberatur, atque ut verbo dicam, cum tempus locusque seria requirunt. Ut decorum servetur, habenda est ratio personarum. Neque enim quilibet joci atque ludi quoslibet decent: neque apud quoslibet. Alii enim decent senes, alii juvenes; alii privatos, alii magistratum; alii viros, alii mulieres. Præterea, aliter inter familiares jocandum est, aliter inter ignotos: aliter cum æqualibus, aliter cum superioribus & magnatibus. Quæ omnia discrimina prudenter debent discerni.

20 Jam in audiendis etiam joci discriminem prudenter adhibendum est.

Alii

Alii enim probandi sunt, alii ferendi, alii denique reprehendendi. Probandi sunt joci liberales, tempestivi, & decori: ferendi, imperiti & inficeti, intempestivi, indecori; item illi, qui aliquid habent mordacitatis: joci impii, profani, obsceni, petulantes, contumeliosi, reprehendendi sunt.

21 Urbanitati in excessu opponitur *βαυολοχία*, id est, *scurrilitas*; in defectu, *ἀγροικία*, id est, *rusticitas*.

22 Scurræ quidem dicuntur omnes, qui in ludis atque jocis non adhibent modum, nullamque rationem habent decori aut circumstantiarum; sed illi precipue, qui ex quovis illiberali jocandi genere risum captant, nullisque parcunt, ne sibi quidem ipsis.

23 Scurrarum duo sunt genera: alii enim nihil aliud spectant, quam ut delectent, & risum moveant; alii hoc vitæ genere sibi victum quarunt. Arque hi parasiti dicuntur, genus hominum supra quam dici potest servile. Horum mores in comædiis graphicè describuntur.

24 Rustici & agrestes hoc loco dicuntur, homines ab omni ludorum & jocorum genere alieni, ut qui nec ipsi jocari, neque aliorum ludos aut jocos perferre possunt.

C A P. XXI.

De Justitia universali, & jure.

§ 1.

ATque hactenus de virtutibus moralibus, quæ nos dirigunt in ordine ad nos ipsos : sequitur justitia, quæ nos dirigit in ordine ad alios. Justitia est *ἡ ἐκ ἀφ' ἧς δεῖ ἀκτῖναι τὸ δίκαιον εἰς, καὶ ἀφ' ἧς δεῖ αὐτὸν δεχγῆσθαι, καὶ βέλονται τὰ δίκαια*, id est, *habitus, quo homines propensi sunt ad res justas gerendas, quâq; res justas gerunt, & valunt.* lib. 5. Eth. cap. 1. Ab hac definitione non differt illa, quam tradunt I. C^{us} ff. de I. & jure, l. 10. Justitia est constans & perpetua voluntas suum cuique

enique tribuendi. Nam *summi* cuique tribuere, idem est I. C^{is}, quod est *δικαιοσύνη* apud Aristotelem; & constans & perpetua voluntas apud illos est, quod apud hunc habitus. Est autem habitus remotum iustitiæ genus: pro quo vellem vocem *ὑπέρθε* posuisset, quæ proximum iustitiæ genus denotat.

2 Iustitia est cæterarum virtutum usus erga alios. Πολλοὶ γὰρ ἐν τοῖς οἰκείοις τῇ ἀρετῇ διώκται χεῖνται· ἐν δὲ τοῖς πρὸς ἑτέρον ἀδυνατοῦσι. Id est, plerique enim in suis quidem rebus virtute uti possunt in iis autem, quas habent cum alio, non possunt. At qui iustitiā præditus est, non solum erga seipsum, sed etiam erga alios potest virtutem colere lib. 5. Eth. cap. 1. Iustitia enim foras spectat (ut ait Cicero) totamque se ad alienas utilitates porrigit, atque explicat. lib. 3. de leg. Quâ de causâ videtur esse ἀγαθὸν ἀλλότριον, id est, bonum alienum. Cæterarum enim virtutum operationes habent τὸ εἰς in solâ εὐταξία affectuum, & circumstantiis ipsi operanti conveni-

M 2

entibus

entibus, & decoris; operationes justitiæ non in his solum rebus perfectionem suam habent, sed etiam in æqualitate quâdam inter damnum & lucrum aliorum. Verbi gratiâ, si quis ^ἢ χειρδαίνων ἐνεργῶν χόροι ἢ περσλαμβάνοι, id est, *quæstus gratiâ adulterium committat, indeq; mercedem ferat*, injustus potius est, quàm intemperans: quia illius actionis ἀταξία est in ordine ad alium: si verò committat adulterium περσδεῖς, ἢ ζυμικώρῳ δὲ ἐπιθυμίαν, id est, *dans aliquid de suo, jacturamq; rei suæ faciens, idq; libidine concitatus*, intemperans quidem erit, at non injustus speciali modo, sed tantummodo generali, quatenus scilicet intemperantia sub universali injustitiâ continetur: idque quia ἀταξία est in ordine ad ipsum operantem. *lib. 5. Eth. cap. 2.*

3 Justitia est virtus pulcherrima, perfectissima, & optima. Ut enim nequissimus mortalium est ὁ πρὸς αὐτὸν, ἢ πρὸς τοῦ φίλου χρώρῳ τῇ μοχθηρίᾳ, id est, *qui improbitate adversus seipsum uti-*

tur, & adversus amicos : ita optimus est, ἔχ' ὁ πρὸς αὐτὸν χεῖρον & τῷ ἀρετῇ, ἀλλ' ὁ πρὸς ἑτερον τῶτο γ' ἔργον. Id est, non qui erga se, sed qui erga alios virtutem colit : hoc enim opus, hic labor est. lib. 5. Ethic. cap. 1.

4 Justitia est ἐκ τῶ πολλὰ ὥς λεγόμενον. Id est, Ex eorum numero, quæ multis modis dicuntur. Et si autem hæc homonymia obscurior sit, propter significationum affinitatem ; deprehendi tamen potest ex homonymia injustitiæ. Nam si unum contrariorum est, ambiguum, etiam alterum est ambiguum. lib. 1. Top. cap. 15. Injustus enim dicitur, καὶ ὁ παρανομῶν, καὶ ὁ πλεονέκτης, καὶ ἀνί- στος. Id est, & is qui legem violat, & qui sibi plus vendicat quam par est, quiq; inequalis est. Quare justus dicitur, καὶ ὁ νόμιμος, καὶ ὁ ἴσος, id est, & qui leges servat, & qui equalis est : & Justitia tum ἐνομιάν, tum æqualitatem denotabit, lib. 5. Eth. cap. 1.

5 Justitia, quæ denotat ἐνομιάν, vocatur justitia universalis : quæ deno-

tat æqualitatem, vocatur particularis. Hujus divisionis hæc est ratio. Justitia, ut dictum est, ordinat homines ad se invicem, & dirigit eorum actiones ad bonum alienum. Quare, cum homo vel cum tota Repub. comparari possit, ut pars cum toto; vel cum quolibet privato, ut pars cum parte; cumque utrobique sint certa quædam officia servanda; omnino duæ species justitiæ statuendæ sunt; quarum una dirigat humanas actiones ad commune bonum & utilitatem totius Reipub. altera ad bonum & utilitatem singulorum: illa universalis, hæc particularis justitia vocari solet.

6 Justitia universalis est virtus obedientiam omnibus legibus ad publicæ societatis conservationem præstandi. Hinc colligit *Aristoteles* πάντα τὰ νόμιμα εἶναι πρὸς δίκην, id est, omnia quæ legibus consentanea sunt, esse aliquo modo justa. Dicit aliquo modo, quia fieri potest, ut lex turpia imperet: subjicit ergo illa demum esse justa, quæ definita sunt

καὶ τῆς νομοθετικῆς, quod tantundem est
ac si diceret, ab iis, qui legum fe-
rendarum periti sunt. lib. 5. Ethic.
cap. 1.

7 Justitia enim universalis nihil
aliud est, quàm ὅλη ἀρετή, id est, uni-
versa virtus moralis : quia, quemad-
modum in proverbio est :

Ἐν ᾧ διαποσώη συλλήβην πάντ' ἀρε-
τήν σι.

*Justitia una alias virtutes continet
omnes.*

Unus enim idémque habitus est : qui
tamen, quia τὸ εἶναι, hoc est, *modus exi-*
stentia non est idem, ἢ μὲν πρὸς ἕτερον, δι-
ποσώη· ἢ δὲ τοιάδε ἔστι, ἀπλῶς ἀρετή. Id
est, quatenus ad alium refertur, *justi-*
tia ; quatenus talis quidam habitus
est, absolute virtus nuncupari solet.
lib. 5. Eth. cap. 1. Etenim lex ἀγορεύει περὶ
ἀπάντων. Id est, de omnibus rebus loqui-
tur. lib. 5. Eth. cap. 1. καὶ καθ' ἑκάστω ἀρετῇ
προσάττει ζῆν, καὶ καθ' ἑκάστω μοχθηρίαν κω-
λύει. Id est, jubet unicuique virtuti con-
venienter vivere, vetatque vivere secun-

dum unumquodq. vitium. li. 5. Eth. c. 2.
 Quare cum iustitia pareat omnibus legibus, necesse est, cæteris virtutibus præditum esse, qui præditus est universali iustitiâ; & vice versâ, præditum esse iustitiâ universali, qui cæteris virtutibus præditus est, si eas referat ad communem utilitatem Reip.

8. Causa universalis iustitiæ sunt *ἡ νομιμὴν ὅτι νομοθετήται καὶ πρὸς τὸ κοινόν*, id est, ea omnia legum præcepta, quibus disciplina civium continetur, quæ Rempublicam spectat, & ad communem utilitatem dirigitur. *lib. 5. Eth. cap. 2.* Duplex enim est civium institutio, altera publica, altera privata. Institutio publica est, quâ cives inde à pueris assuefiunt formæ & legibus Reip. in quâ nati sunt, aut in quâ degunt: privata, quâ cives imbuuntur bonis moribus, qui in omni Repub. debent obtinere. Et sicuti institutio privata facit bonos viros; ita publica facit bonos cives, eâque causa est universalis iustitiæ, & fundamentum civitatis. Nam in
 animis

animis civium generat talem ac tantum
 amorem patriarum legum, ut suas quis-
 que optimas esse putet, neque eas ullo
 modo mutare velit.

9 *Justitia universalis in omnibus qui-
 dem hominibus est necessaria; sed im-
 primis requiritur in Principe, aut in su-
 premo Magistratu: idque non solum,
 quia illius curæ Resp. peculiari quâ-
 dam ratione commissa est; sed etiam,
 quia, qui in Magistratu constituti sunt,
 & legibus soluti, saltem eatenus, ut
 pœnâ coerceri non possint, majorem
 habent opportunitatem, & licentiam
 peccandi. Multos enim videas, quos
 judices, quam diu privati sunt, esse
 quantivis pretii; qui, ubi ad principa-
 tum, aut supremum Magistratum evecti
 sunt, omne genus nequitia apertè pro-
 fitentur: ut verissimum sit illud, sive Bi-
 antis, sive Solanis, ἀρχὴν ἔχει δυνάστης. Id
 est, Magistratus virum demonstra-
 bit. lib. 5. Eth. cap. 1.*

10 Ut hac Magistratûs licentia co-
 erceatur, non est imperium homini,

sed rationi permittendum. *lib. 5. Eth. cap. 6.* Magistratúsque debet non secundum voluntatem suam, sed secundum legem imperare. Magistratus enim, qualiscunque tandem sit, affectibus obnoxius est, quia homo est; ideóque corruptibilis ab intuitu personarum. At lex semper sibi similis est, & ad omnia immobilis, quibus homines solent moveri ad *μεγαλοπρεπείαν*, id est, *acceptionem personarum* : Itaque videtur Deum Reipub. præficere velle, qui jubet imperare leges; qui verò hominem præesse jubet, *μεσιότητι τὸ δειόν*, id est, *feram adjungit*. Nam cupiditas reverà fera est, & iracundia magistratús, & optimum quemque depravat. *lib. 3. Polit. cap. 16.* Ex quo sequitur interitum paratum esse illi civitati, ἐν ᾗ ἀρχαὶ καὶ αὐτὸ ἄνευ νόμου, id est, *in qua lex auctoritate suâ destituta subest imperio Magistratús* : contra incolamem servari eam, omnibúsque bonis abundare quæ Deus civitatibus largiri solet, in qua Magistratus legibus subjicitur.

Plato

Plato lib. 4. de leg. Legitimus ergo Magistratus est φύλαξ τῶ δικαίου, id est, custos juris. & ὃ νέμει πλέον ἢ ἁπλῶς ἀγαθὸ αὐτῶ, εἰ μὴ πρὸς αὐτὸν ἀναλογικόν ὅστι. Id est, non plus sibi tribuit eorum, quæ absolute bona sunt, quam aliis, nisi illud ei ex proportionem debeat. lib. 5. Eth. cap. 6. Addo neq; minus malij. Et ob hanc rem debetur illi τιμὴ καὶ γέρας, id est, honor & decus. Ὅσοις ἢ μὴ ἔχοντα ταῦτα, ὅτοι γίνονται τύραννοι, id est, qui hisce rebus non sunt contenti, ii fiunt tyranni. lib. 5. Eth. c. 6.

II Objectum universalis justitiæ, aut potius effectum, est τὸ δίκαιον, id est, jus, sive id quod iustum est. Jus (non à justitia, sed à jubendo dictum) propriè dicitur naturæ populi, ejusve qui vicem gerit populi, iustum. Impropriè sumitur, primò per metonymiam subiecti pro eo, quod juri propriè dicto, sive legibus conveniens atque consentaneum est : Secundò, per metonymiam adjuncti, vel pro juris scientiâ ; veluti, cum jus à *Celso* definitur, ars boni & æqui : vel pro loco, in quo
jus

jus dicitur; veluti cùm dicimus, aliquem in jus vocare : tertio per metonymiam causæ pro potestate jure concessâ; ut in definitione itineris, actûs, viæ, aquæductûs, ubi dicitur, iter est actus eundi, ambulandi homini ; actus est jus agendi vel jumentum vel vehiculum, &c. ff. de serv. prad. rust. leg. 1. Hoc loco jus sumitur pro eo quod juri propriè dicto consentaneum est: quod si spectetur ut præstandum, est objectum ; si ut præstitum, est effectum justitiæ.

12 Jus dividitur in politicum & œconomicum : quorum illud simpliciter ; hoc, secundum quandam similitudinem, jus appellant. Jus politicum dicitur, quòd obtinet ἐπὶ κοινωνῶν εἰς πρὸς τὸ εἶναι αὐτάρκειαν, ἐλαττέραν καὶ ἴσων, ἢ καὶ ἀγαθίαν, ἢ κατ' ἀειθμόν. Id est, inter homines liberos, numero, aut proportionè æquales, vitæq; communione junctos, ut sis omnia suppetant, quæ ad vitam sunt necessaria. lib. 5. Eth. cap. 6. Hoc est, ut verbo dicam, inter cives atque membra ejusdem civitatis.

13 Jus politicum dividitur in jus naturale & legitimum. Jus naturale dicitur, quod ubique & semper eandem vim obtinet, idque naturâ suâ, καὶ μὴ πῶς δοκεῖν ἢ μὴ, id est, *non quia ita decretum vel non decretum est.* Jus legitimum vocatur ὁ ἐξ ἀρχῆς μὲν ὅθεν διαφέρει, ὅπως ἢ ἄλλως ὅταν ᾖ θῶνται, διαφέρει. Id est, *quod ab initio, hoc an illo modo fiat, nihil refert; cū verò constitutum est, tum refert.* Iam verò jus naturale apud omnes idem atque immutabile dicitur, non quia ab omnibus & semper præstari solet, sed quia omnes homines semper & ubiq; obligat ad aliud præstandum. Hujus rei causa est, quòd recta ratio, quæ norma naturalis juris est, una sit ubique, & semper eadem, sicuti ubique una & semper eadem est humana natura. At jus legitimum nec idem est apud omnes, & sæpè, vel tacito populi consensu, vel latâ contrariâ lege mutatur. Ejus enim norma est salus Reip. & publica utilitas civium: quæ non semper & ubique una eadēque reperitur, quia non est

est una semper & ubique eadem forma Reip.

14 Jurisconsulti dividunt jus in commune & proprium. Jus proprium appellant jus civile. Jus commune rursus subdividunt in jus naturale, & jus gentium. Ita ut jus omnino tripertitum illis sit. Collectum enim est vel ex præceptis naturalibus, vel ex præceptis gentium, vel ex præceptis civilibus. Jus naturale est, inquiunt, quod natura omnia animantia docuit. Hinc descendit maris atque foeminæ conjunctio, quam nos matrimonium appellamus, hinc liberorum procreatio, eorundemque educatio. Jus gentium esse dicunt, quod naturalis ratio inter omnes homines constituit; sive, quò omnes gentes communiter utantur. Ideoque à naturali jure recedit, quia illud omnibus animalibus; hoc, solis hominibus inter se commune est. Ex hoc jure, introducta sunt bella, discretæ gentes, regna condita, dominia distincta, commercia, &c. Jus civile sive proprium, quod quisq;

quisq; populus sibi constituit. Et quamquam unaquaq; Resp. habeat jus suum, quia tamen jus *Romanum* multis in locis & Rebuspub. *Europa* receptum est, factum est, ut jus *Romanum* vel *ἐξολω* jus civile nuncupetur. Atq; hoc rursus vel scriptum est, ut lex, plebiscitum, Senatus-consultum, placita principum, edicta prætorum, responsa prudentum: vel non scriptum sed usu, & consensu utentium, comprobatum. ff. de *Just. & Jure*. Hæc I. Cⁱ, sed non videntur satis accuratè jus naturale definivisse. Nam jus naturale nullo modo competit brutis animantibus. Jus enim & injuria non habent locum, ubi locum non habet lex. Leges poni nequeunt brutis animantibus. Itaque statuendum est, tam jus naturale, quàm gentium solis hominibus convenire, sed hoc interesse, quòd jus gentium in iis rebus sit positum, quæ ad solos homines spectant; jus naturale in iis, quæ etiam in bruta cadunt, tametsi in brutis non habeant rationem juris. Itaq; jus naturale &

& jus gentium idem sunt ratione formæ (eandem enim habent normam, nempe naturalem rationem, quæ in omnibus hominibus est eadem ut antè dixi) sed differunt materiâ. Nam jus naturale positum est in iis rebus, quæ homini communes sunt cum bestiis, (quas tamen homines faciunt vi rationis naturalis, quam diximus esse formam juris ; bestix, cæco quodam instinctu, & à juris naturâ alieno,) jus gentium in rebus homini propriis. Ius civile, materiâ convenit cum jure gentium (utrumq; enim versatur circa res homini proprias) sed ab eo formâ differt. Nam forma juris gentium est convenientia cum ratione naturali ; forma juris civilis, convenientia cum ratione civili, quæ est ipsa salus Reip. A jure naturali jus civile & materiâ differt & formâ.

15 Iuris legitimi adjunctum est ἐπιείκεια, id est, *æquitas*. *Æquitas* est ἐναρμότωση νόμου ἢ ἐλλείπει διὰ τὸ κατ' οὐλόμην : id est, *correctio legis, quæ aliquid ei deest. propterea, quia generaliter loquitur. lib 5.*

Eth.

Eth. cap. 10 Iure enim constituuntur in iis, quæ ἐν τῷ παλαιοῦ, non quæ ἐν πύλαις ἀέρας accedunt; neque in iis quæ fortè uno aliquo casu accidere possunt. ff. de leg. l. 3. Itaq; lex corrigi dicitur, primò, cum quis universalem sententiam ad casus non expressos secundum rationem utilitatis & finem legislatoris accommodat. Nam etsi non possint omnes articuli sigillatim legibus comprehendi; attamen, cum in aliqua causa sententia earum manifesta est, bona occasio est, cætera, quæ tendunt ad eandem utilitatem, vel interpretatione, vel iurisdictione supplendi. ff. de leg. l. 12. & 13. Secundò dicitur lex emendari, cum quis eam benignè interpretatur, eiúsque mentem potius, quàm verba respiciat. Nam scire leges non est earum verba, sed vim ac potestatem tenere. Itaque sicuti contra legem, qui facit, quod lex prohibet, ita in fraudem legis facit, qui salvis legis verbis, sententiam eius circumvenit ff. de leg. l. 17. & 29. Itaque finis legis respiciendus est atque id,

ὁ καὶ ὁ νομοθέτης ὅπως αὐτὸς εἶποι, ὅκαὶ παρών, καὶ εἰ ἦσσι, ἐνομοθέτησεν αὐτόν. Id est, quod etiam legislator, si illic adesset, eloqueretur, & si scivisset, lege cavisset. Nec tamen ob hunc defectum culpandus est legislator. Τὸ γὰρ αἰμάρτημα ἐκ ἐν τῷ νόμῳ, ὅδ' ἐν τῷ νομοθέτῃ, ἀλλ' ἐν τῇ φύσει τῆς πραγμάτων οὐκ ἐστίν. οὐδὲς γὰρ ἢ τῶν πραγμάτων ὕλη ποιῶντι οὐκ ἐστίν. Id est, Nam culpa non in lege, neq; in legislatore, sed in ipsa rei natura est. Jam enim talis est rerum agendarum materia. lib. 5. Eth. cap. 10.

16 Aequitati opponitur : Primò, Sycophantia, hoc est, malitiosa legis interpretatio, (I. C^{us} calumniam vocant) quā verba legis in sensum detorquentur alienum à mente legislatoris. Secundò, τὸ ἀκριβοσίνχμον, quasi dicas exactum, & strictum jus. Dicitur autem strictum jus, cū leges severe retinentur, cū circumstantiis loci, temporis, aut personarum, ipsāque legislatoris mente mitigationem requirentibus. Atq; hoc sensu verum est illud ; Summum jus est summa injuria.

17 Jus œconomicum est, quod colitur inter ejusdem familiæ membra: estque vel *σταστικόν*, id est, *herile*, quod est inter dominum & servum; vel *πατρικόν*, id est, *paternum*, quod est inter patrem & liberos; vel *γαμικόν*, i.e. *nuptiale*, quod est inter conjuges. *l. 5. Eth. cap 6.*

18 Jus œconomicum non est simpliciter jus, sed jus *κατὰ μεταφορὰν καὶ κατὰ οἰκότητα*, id est, *translatione verbi ac similitudine quâdam*. Nam quia filius pars quædam patris est, *ὥς αὖν ἡ πατρὶς οὐ*, καὶ *μὴ χωριζῆναι*, id est, *usque dum adoleverit, & à patre sejunctus non fuerit*, & servus est domini *κτῆμα*, id est, *possessio*, non potest esse locus injuriæ propriè dictæ inter patrem & liberos, dominum & servos. Non enim multo magis fieri potest, ut quis sua, quàm ut seipsum injuriâ afficiat. Nam ubi non est lex, ibi non est injuria: atqui inter patrem & liberos, dominum & servos, non intercedit lex; quia inter eos non est *ἰσότης τῆς ἀρχῆς καὶ ἀρχαίου*, id est, *imperandi & parendi æqualitas*. Cum autem major sit

sit æqualitas inter maritum & uxorem, maior etiam inter eos est iuris communitas; non tamen tanta, quanta est inter cives *lib. 5. Eth. c. 6.* Atq; hæc quidem omnia intelligenda sunt de iis rebus, quæ familiam spectant, quarum omnium dominus est paterfamilias. In quibus tamen hæctenus iniuriæ locus est quatenus Reip. interest certis legibus familias administrari, & unumquemque suis rebus non abuti.

19 Iustitiæ universali opponitur universalis iniustitia, quæ nihil aliud est, quam vitium, quo non præstatur obedientia legibus, & humana societas turbatur.

20 Universalis iniustitia ita se habet ad cætera vitia, ut universalis iustitia se habet ad cæteras virtutes: quare sicut hæc idem est, quod universa virtus, cæterasque virtutes suo ambitu complectitur; ita illa idem est quod *ἡ ἀνὴρ κακία*, id est, *universum vitium*, quod cætera omnia vitia sub se continet. *lib. 5. Eth. cap. 1.*

21 Ut se habet ius ad iustitiam, ita se habet iniuria ad iniustitiam: erit ergo iniuria obiectum, aut potius effectum iniustitiæ universalis, sicut ius est effectum iustitiæ universalis. Iniuria est damnum, quod invito à volente immerito infertur. Sunt enim tria genera damnorum, quæ aliis in civili societate inferuntur. Nam quando quis alteri nocet nescius & παρὰ λόγῳ, dicitur ἀτύχημα, id est, *infortunium*: quando nescius nocet, & non παρὰ λόγῳ quidem, sed tamen sine malitiâ, & animo nocendi, dicitur ἀμάρτημα, id est, *erratum*; quando nocet sciens, atque eo animo, ut noceat, ἀδίκημα, id est, *iniuria*. lib. 6. Et cap. 8. Iurisconsulti ἀτύχημα casum fortuitum vocant; ἀμάρτημα, culpam; ἀδίκημα, iniuriam. Casum fortuitum appellant, qui humano captu prævideri nequit, aut, si prævideatur, non potest impediri. Culpam esse aiunt imprudentem actionem, aut actionis omissionem, qua alteri immerenti nocetur. Culpam dividunt in latam & levem; culpam latam

tam esse dicunt, cum quis obtendit ignorantiam in iis rebus, quas omnes homines communi sensu præditi intelligunt : aut cum non adhibet eam diligentiam in rebus alienis fidei suæ commissis, quam adhibere solet in propriis. Levem culpam vocant, cum quis peccans consuetam in suis rebus negligentiam non præstat in rebus alienis ea omni quæ diligens paterfamilias in suis rebus adhibere solet. Injuria vel dolo inferitur, vel vi : utraque à proposito, à studio nocendi proficiscitur ; utraque etiam invito inferitur : sed vis inferitur scienti ; dolus, ignorantibus. Licet autem lata culpa à dolo distinguatur definitione, dolo tamen proxima est, & effectus juris, ipse dolus. Et ideo in contractibus, perinde ut dolus, præstari debet.

22 Non quicumque aliquem à sui iure, iustitiam est, *injuria afficit*, injustus dici potest sicut nec justus, quicumque *injuria afficit* id est, *alicui jus suum tribuit* : sed non solum, injuriam facere, aut jus alteri tribuere dicendus est, qui suam sponte, &

ex deliberato animi consilio id facit, non qui ex ira, aut alio animi affectu. Etenim ἐκ ἀρχῆς ὁ θυμῷ ποιῶν, ἀλλ' ὁ ὀργί-
σας, id est, *non horum autor est, qui irā,*
aut aliā animi perturbatione commotus,
ea fecit, sed is, qui laceffit. Hujus rei
signum est, quod ii, qui injuriæ postu-
lantur, quam non intulerunt deliberato
animo, sed iustā irā provocati, ὁμολο-
γῶντες δὲ τὸ πειγματοῦ, id est, *factum*
confitentes, soleant se tueri ipso jure :
at qui deliberato animo alicui intule-
runt injuriam, non se solent jure, sed
facti negatione defendere. *l. 5. Eth. c. 8.*

23 Quemadmodum injuriam fa-
cere, semper est voluntarium ; ita inju-
riam pati, semper est involuntarium.
Volenti ergo non fit injuria : injuria
enim in malis est : non potest ergo eligi.
Si quis eligat quod sibi damnosum est,
desinit id esse injuria, quia voluntate
suā de jure suo decessit. *lib. 6. Eth. c. 9.*
Et quia privatus non potest alteri con-
cedere jus, quod in ipsum habet Resp.
fit sæpè, ut, qui volenti nocet, peccet
tamen

tamen in Rempub. veluti si quis vulne-
 ret aut occidat quempiam mori cupi-
 entem, & quidem tali modo. Præterea
 cum dicitur volenti non fit iniuria, vo-
 luntas primum debet esse plena: de-
 inde sana, hoc est, cum ratione coniun-
 cta: postremò debet eo fine damnum
 velle, quo ab autore infertur. Itaque si
 qui à viatore pecuniam accipiant, ne
 eum occidant, aut si qui noceant infano,
 aut etiam si qui in martyres sæviant,
 quanquam eorum, qui ista patiuntur, a-
 liqua voluntas intercesserit, non tamen
 eò minùs iniurii sunt. Hinc sequitur,
 neminem sibi ipsi iniuriam facere. Idem
 enim non potest agere sponte simul &
 invitus: multò minùs potest simul
 agere, & pati, simul plus habere, & mi-
 nùs quàm oportet. Qui sibi violentas
 manus inferunt, iniurii quidem sunt; sed
 in Rempub. non in seipso. Itaque &
 multat eos civitas, & ignominiâ afficit,
lib. 6. Eth. cap. 11. Sed nec is sibi facit
 iniuriam, qui πλέον ἐτέρῳ ἢ αὐτῷ νέμει, ἐ-
 δὼς καὶ ἑαὼν. Id est, qui plus alteri sciens

& volens tribuit, quàm sibi. ὁ δὲ ἀγαθὸς
 ἐλαττωπικὸς ὄντιν. Id est, vir bonus enim
 facile decedit de jure suo Præterea, ἐπεὶ
 ἀγαθὸς πλεονεκτεῖ, id est, aliud bonum lu-
 crificat, quum aliis aliquid de suo con-
 cedit. *lib. 6. Eth. cap. 9.* Nam non modò
 liberale est interdum de suo jure recē-
 dere, sed etiam fructuosum. *Cic. lib. 2.*
Off. Nam qui jure suo cedit, si nihil
 aliud, hoc saltem lucratur, ut apud om-
 nes benè audiat.

24 In distributione inæquali ini-
 quior est, qui plus æquo distribuit,
 quàm qui plus accipit: quia illud magis
 est voluntarium. *l. 5. Eth. c. 9.* Ob ean-
 dem causam deterior est, qui injuriam
 facit, quàm qui patitur injuriam: illud
 enim ἢ κακίας, ἢ τὴν πελείαν καὶ ἀσπλῶς, ἢ
 ἐγύα, id est, cum vitio conjunctum est,
 vel integro ac perfectò, quodq̃ simplici-
 ter tale est, vel cum eo, quod huic fi-
 nitimum est; hoc, ἀνδὲ κακίας καὶ ἀδικίας,
 id est, vitio & iniquitate vacat. *lib. 5.*
Eth. cap. 11.

CAP. XXII.

De iustitia particulari.

§ I

DARI iustitiam particularem, quæ diversa sit à cæteris virtutibus moralibus, quæque sub universali iustitiâ contineatur, ut pars sub toto, sic ostendi potest. Qui facit aliquid eorum, quæ ad cætera vitia pertinent, puta qui clypeum abjicit in prælio, qui irato animo aliquem verberat, qui egenti suis opibus non succurrit, ἀδίκῃ μὴ, πλεονεκτεῖ δ' ἑδόν, id est, facit quidem ille injustè, sibi tamen plus boni non dicitur sumere, quàm oportet. ὅταν πλεονεκτῇ, cùm autem sibi plus boni sumit, quàm par est, sæpè nullo alio, certè non omni alio vitio laborat. Præterea si quis quæstus causâ committat adulterium, alius δὲ ὁπιδυμία, id est, per libidinem; hic intemperans potius dicitur quàm

quim *πλεονέκτης*, id est, *plus justo sibi sumens*, sive injustus: at ille injustus dicitur, non intemperans. Ex quibus sequitur, dari injustitiam, quæ à cæteris vitiis diversa sit: ergo etiam datur justitia particularis, quæ diversa sit à cæteris virtutibus moralibus; quæq; sub universali justitiâ continetur. *l. 5. Eth. cap. 2.*

2 Justitia particularis versatur circa bona, non quidem omnia; sed circa ea tantum, *ἐν τοῖς εὐτυχίαι καὶ ἀτυχίαι*, id est, *in quibus prospera vel adversa fortuna collocari solet. lib. 5. Eth. cap. 1.* id est, circa bona fortunæ, qualia sunt honor, pecunia, salus, & alia, quæ uno nomine non possumus complecti. *lib. 5. Eth. c.*

2. Atque hæc non quovis modo in justitia spectantur, sed quatenus aliis jure debentur: eoque differt à liberalitate, quæ versatur etiam circa pecuniam, sed indebitam.

3 In hisce rebus is, qui particulari justitiâ præditus est, medium servat & æqualitatem, neque plus sibi sumens,

neque minùs, quàm par est. Qui inju-
 stus est, ἐπὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἀγαθὸν τὸ πλεον αἰ-
 ρεῖται ἐπὶ τῷ κακῷ, τὸ ἔλαττον. Id est, *in iis*
quæ simpliciter bona sunt, eligit id quod
minus est. Nimirum quia videtur τὸ
 μείον κακόν, ἀγαθὸν πῶς εἶναι, id est, *minus*
malum quodammodo bonum esse. lib. 5.
Eth. cap. 1. & 3.

4 Mediocritas, in quâ justitia po-
 sita est, non est simplex, ut in reliquis
 virtutibus, sed analogica. Analogia est
 similitudo rationum. *Eucl. lib. 5. def. 4.*
 ratio est duarum magnitudinum e jus-
 dem generis mutua quædam secundum
 quantitatem habitudo. *Ib. def. 3.* Quare
 cum quælibet proportio duas minimùm
 rationes habeat, & ratio quælibet duos
 terminos, omnis proportio habebit
 quatuor terminos, siue disjuncta ea sit,
 siue conjuncta. Nam in proportionem
 conjunctâ communis terminus bis su-
 mitur. Est enim & consequens prioris,
 & antecedens posterioris rationis. Ver-
 bi gratiâ, ut se habent 3 ad 6, ita se
 habent 6 ad 18: hîc 6 bis sumuntur.

Justitia

Iustitia non in conjuncta, sed in dis-
 iuncta proportionione consistit, & in qua-
 tuor terminis reverà diversis. *Ανάγκη*
ὅτ' τὸ δίκαιον μέσον τε καὶ ἴσον εἶναι, καὶ πρὸς τι,
καὶ τισί· καὶ ἢ μὲν μέσον, τινῶν· ταῦτα δ' ἔστι
πλεόν, καὶ ἐλάττω· ἢ ὅ ἴσον, δυῖν. ἢ ὅ δι-
καιον, ποί καὶ πρὸς τινάς. Id est, Nam ne-
 cesse est id, quod iustum est, & medium
 & aequale esse, & ad aliquid referri, &
 aliquibus tale esse. *Ac* quà quidem
 medium est, quorundam est; ea verò
 sunt plus & minus: quà autem aequale
 est, in duobus cernitur: quà deniq;
 iustum & quibusdam, & ad alios rela-
 tum. Ex quo consequitur, in iustitia
 semper duas personas considerandas
 esse, & totidem res: & iustitiam æqua-
 litatem esse οἷς καὶ ἐν οἷς, hoc est, personis
 & rebus. lib. 5. Eth. cap. 3.

5 Causa cur in iustitia mediocritas
 sit analogica, cum simplex sit in cæteris
 virtutibus moralibus, hæc est: quòd
 cæteræ virtutes versentur circa affectus,
 & actiones hominum erga seipsos; iu-
 stitia non versetur circa affectus, nisi

per accidens, sed tantum circa actiones
 & quidem quas exercemus erga alios :
 hoc est, ceteræ virtutes in propriis re-
 bus occupantur, & spectant bonum
 proprium, justitia versatur circa res
 alienas, & spectat bonum alienum.
 Quare cum ceteræ virtutes res omnes,
 in quibus versantur, absolute confide-
 rent, sequitur, ut etiam mediocritatem
 simplicem habeant, & absolutam: justitia
 verò quia plures res inter se con-
 fert, sæpè etiam personas, omnino de-
 bet habere mediocritatem analogicam,
 & comparatam.

6 Justitia particularis dividitur in
διανεμητικὴν καὶ διορθωτικὴν, id est, in *distrib-*
utivam & correctivam, vulgò com-
 mutativam. Omnis enim justitia, ut
 dictum est, spectat bonum alienum ;
 justitia universalis spectat commune
 bonum civitatis ; particularis, bonum
 singulorum. Quare sicut vel totum cum
 parte comparari potest, vel pars cum
 alia qualibet parte totius ; ita etiam vel
 Resp. cum privata persona conferri
 potest,

potest, vel persona privata cum quâlibet aliâ personâ privatâ. In utroque ordine certa quædam officia continentur: quorum, quæ à Rep. singulis privatorem præstanda sunt, à justitia distributiva: quæ singuli singulis præstare debent, à justitia commutativa præscribuntur.

7 Iustitia distributiva dicitur, quæ versatur eo ἢ δυνάμει ἢ πλεονεξίᾳ, ἢ χρηματικῶς, ἢ ἢ ἄλλων, ὅτι μετὰ τῆς κοινῶντος ἢ πολιτείας, id est, in distributione vel honoris, vel pecunie, vel aliarum rerum, quæ inter eos dividi solent, qui unius Reip. communione inter se conjuncti sunt, in iisque servat proportionem Geometricam. lib. 5. Eth. cap. 2.

8 Iustitia distributiva versatur circa res communes, atque ad universam Remp. pertinentes, ut sunt pecuniæ & redditus publici, honores, munera, & id genus alia. Cum autem communium rerum dispensatio non spectet ad privatos, sed ad Magistratum, non erit privatorum, sed Magistratûs, iustitiam

distributivam exercere: nisi fortè patientes & domini, aut si qui alii aliis imperant, similitudine quãdam dici possint Magistratus hãc in re imitari, quatenus in domo sunt, quòd Magistratus est in civitate. Officium Magistratũ est, munera Reip. dignis tribuere, benè de Reip. meritos præmiis, & in Remp. delinquentes, suppliciis afficere. Quare non in muneribus tantum & præmiis conferendis, sed etiam in pœnis & suppliciis pro merito infligendis consistit distributiva justitia.

9 In æstimanda cujusque dignitate, & magnitudine meritorum, atque delictorum, Magistratus considerare debet bonum, & salutem Reipub. & judicare tantò digniorem esse unumquemque, & ejus merita tantò majora, quantò magis juvare potest. Remp. vel reverà juvit: & tantò majora delicta, quantò magis vel operã, vel etiam exemplo Reip. nocent: quatenus autem nocent privatis, ad justitiam commutativam referenda sunt.

10 Atque in his omnibus instituen-
da est distributio secundum proporti-
onem Geometricam. De muneribus &
præmiis certa res. Justitia enim distri-
butiva dirigit ordinem totius ad par-
tem, tribuitq; singulis, quod iis ab ipsâ
Repub. præ aliis debetur: quod quidem
tantò majus est, quantò quisque mayo-
rem constituit Reip. portionem, quan-
tòque majorem in eâ habet dignita-
tem, aut majoribus eam & pluribus be-
neficiis affecit. Atque hoc est servare
proportionem Geometricam, hoc est,
proportionem rerum ad personas. Ut
enim persona se habet ad personam, sic
etiam res, quæ datur uni personæ, se
debet habere ad rem quæ datur alteri.
Ex. gr. sint *Ajax* & *Ulysses* benè de
Repub. meriti, ille ut 4, hic ut 8. Cùm
præmia distribuuntur, præmium *Ulyssis*
ita se debet habere ad præmium *Ajacis*,
ut *Ulysses* se habet ad *Ajacem*. Quare
si *Ajacis* præmium est ut 6, præmium
Ulyssis debet esse ut 12.

11 Eadem proportio servanda est,

N 5

tum

tum in publicis delictis, tum etiam in privatis, quatenus iis non privati tantum, sed ipsa etiam Resp. læditur. Nam ut gravius ille peccat, qui Magistratum pulsat, quam qui vilem aliquem ex infima plebe hominem, (gravius enim Rempub. offendit) ita gravius etiam puniendus est. Atque hæc est ipsa *Aristotelis* sententia: Εἰ ἀρχὴν ἔχων ἐπάταξεν, (inquit) ὃ δὲ ἀντεπληγῶναι καὶ εἰ ἀρχὴν ἐπάταξεν, ὃ πληγῶναι μόνον δεῖ, ἀλλὰ καὶ καταδικῶναι. Id est, si quis Magistratum gerens alium percussit, non est ille vicissim percutiendus: sed si quis Magistratum percussit, non percuti modo eum oportet, sed etiam puniri: lib. 5. *Eth. c. 5.* Hæc sententia optimâ niti ratione videtur. Si enim, qui plus Reip. profuit, majori præmio afficiendus est, cur qui magis læsit Remp. non sit majori pœnâ afficiendus, cum pœna non tantum in exemplum, sed etiam, ut offensæ satisfiat, adhiberi debeat, ut *cap. 18.* dictum est? Adde, quod nec jure divino, nec civili equalis pœna secundum proportionem

portionem Arithmeticam omnibus delictis constituta sit. Deus certè in Vet. Test. aliter puniri voluit, qui principi in populo maledixisset, aliter eum qui privato: aliter qui filiam Sacerdotis violasset, aliter qui filiam privati civis. In jure civili, quatuor delictorum genera constituuntur, facta, dicta, scripta, consilia: atque hæc omnia, septem modis considerantur, causâ, personâ, loco, tempore, quantitate, qualitate, & eventu, ff. de pœnis, l. 16. Unde plurimæ pœnarum consurgunt differentiæ, etiam in eodem genere delicti.

12 Cum rationes proportionis commutari possunt, cumq; eadem est ratio totius ad totum, quæ partis ad partem, distributio est legitima & justa. Cum rationes nequeunt commutari, cumque alia est ratio totius ad totum, & partis ad partem, iniqua distributio est, & injusta. Ἐναλλαχὲ λόγῳ, id est, *commutata sive alterna ratio* dicitur sumptio antecedentis ad antecedens, & consequentis ad consequens. *Euclid. lib. 5. def. 12.*

Ex.

Ex.gr. ut 4 se habent ad 8, ita 6 se habent ad 12: & permutatâ ratione, ut 4 se habent ad 6, ita 8 se habent ad 12: & ut pars se habet ad partem, 4 ad 8, & 6 ad 12, ita totum se habet ad totum, nempe 10 ad 20: vel ut 4 se habent ad 6, & 8 ad 12, ita 12 se habent ad 18. Ad istum modum debet examinari proportio in iustitia distributiva. Ex. gr. sit *Ajax* ut 4, *Ulysses* ut 8: arma *Nestoris*, quæ *Ajaci* cedunt in præmium, ut 6, arma *Achillis*, quæ cedunt *Vlyssi*, ut 12. Hæc distributio iusta erit. Nam ut *Ajax* se habet ad *Vlysses*, ita se habent arma *Nestoris* ad arma *Achillis*, & *Ajax* cum armis *Nestoris*, ad *Vlysses* cum armis *Achillis*: & ut *Ajax* se habet ad arma *Nestoris*, ita *Ulysses* se habet ad arma *Achillis*, & *Ajax* & *Vlysses* ad arma *Nestoris* & *Achillis*.

13 Iustitiæ distributiæ opponitur quædam species iniustitiæ, quæ pœnæ, & præmia inæqualiter, hoc est, æqualia inæqualibus, aut æqualibus inæqualia distribuuntur. Huc referenda est

est *προσωποληψία*, id est, *acceptio personarum*: *προσωπολήψης* dicitur, qui non meritorium, sed aliorum accidentium intuitu movetur ad præmia & pœnas inæqualiter distribuendas.

14 Justitia correctiva, sive commutativa dicitur, quæ ἐν τοῖς *Συναλλάγμασι*, id est, *in contractibus*, servat proportionem Arithmeticam.

15 Justitia commutativa inter privatos exercetur, versaturque circa res privatorum, aut circa contractus qui inter privatos ineuntur. I. Cⁱ vocabulum *συναλλάγμα*, strictè sumunt pro obligatione ultrò citròque factâ. ff. de verb sig. leg. 19. *Aristoteles* voce *Συναλλάγματα* quaslibet obligationes intelligit, sive ex contractu nascentur, aut ex quasi contractu; sive ex maleficio, aut ex quasi maleficio. De quâ re vid. lib. 3. *Inst. tit. 13. & seq.* Quare cum apud I. C^{ros} omnia *Συναλλάγματα* sint voluntaria, *Aristoteles* tamen ea dividit in voluntaria & invita. Voluntaria dicuntur, quæ vel re fiunt, ut mutuum (quod

(quò referenda est usura) commodatum, depositum, pignus; vel verbis, ut stipulatio, promissio, fidejussio; vel literis, ut nomina; vel deniq; consensu, ut emptio, venditio, locatio, conductio, societas, mandatum. *Lib. 3. Inst. tit. 5. & sequent.* Hæc omnia dicuntur voluntaria, quia honorum principium est in nostra potestate: nam post initum contractum ab obligatione, nisi consentiente alterâ parte non potest discedi. *C. de oblig. & act. l. 5.* Invita *Quædam* dicuntur, quæ vel per dolum, (ut furtum, adulterium, veneficium, lenocinium, servi alieni corruptio, cades dolosa, falsum testimonium) vel per vim, (ut verbera, vincula, cades, rapina, mutilatio corporis, maledictum, contumelia) nolentibus inferuntur.

16 In contractibus, id quod nimium est, vocatur lucrum; id quod parum est, damnum. Etsi autem lucri nomen contractibus invitis non sit admodum conveniens (non videtur enim lucrari, qui alium verberat) solet tamen lucrum appellari

pellari omnis perperissio, ὅταν μὲν δὴ, id est, ubi à iudice mensurata est. lib. 5.

Eth. cap. 4.

17 Contractus ineundi & corrigendi sunt secundum proportionem Arithmeticam. Nihil enim refert, utrum improbus virum bonum fraudaverit, an probus improbum: neque utrum probus an improbus adulterium commiserit. Lex enim οὐδὲν τὸ βλάβης πλὴν διαφορὰν μόνον βλάπτει, καὶ χεῖνται οἱ ἴσοις, id est, tantum differentiam intuetur, personis utitur ut equalibus. lib. 5. Eth. cap. 4.

Delicta partim ad iustitiam distributivam, partim ad commutativam pertinent; quia non solum privatis sed etiam Reip. nocent, si non ipso facto, saltem exemplo. Quare & privatis satisfaciendum est, & Reip. illis secundum proportionem Arithmeticam: his, secundum Geometricam.

18 Quum inter privatos de æqualitate non convenit in contractibus servandâ, eundum est ad iudicem. Iudex enim videtur esse velut δίκαιος ἐμφύχων, id

id est, *jus animatum*. Omnes enim judicant tum se jus suum consequi, cum medium consequuntur. Atqui judex, ubi intellexit damni & lucri differentiam, dimidium lucri damno apponit, & sic facit æqualitatem: veluti si quis lineam sex pedum velit aquare lineam quatuor pedum, quia discrimen est duorum pedum, unum pedem majori lineæ detractum, breviori debet apponere. Hinc *δικαστής* dicitur quasi *διχαστής*, id est, *in duo rem æqualiter dividens*; & *μεσότης*, id est, *intermedius sive mediator*: lib. 5. *Eth.* cap. 4.

19 Jus talionis sive τὸ ἀντιπαισόνδος, cujus hæc est sententia:

Εἴ τις πάσῃ τὰ κ' ἐπέξῃ, δίκη κ' ἰδίᾳ ᾧ οἱ τοῦ
id est:

Si quis quod fecit, patiatur, jus erit æquum;

aliquo modo spectat ad justitiam commutativam, aliquo modo ab omni prorsus justitiâ diversum est. Si spectetur secundum æqualitatem absolutam, quomodo spectatum fuit à *Pythagoreis*,

goreis, diversum est ab omni justitia. Neque enim referri potest ad distributivam; quia ibi habetur ratio personarum, quæ non habetur in jure talionis: neq; ad commutativam; nam justitia commutativa vel versatur circa contractus voluntarios, vel circa maleficia, & contractus invitos. In contractibus voluntariis talioni non est locus; quia regionum & studiorum diversitas non permittit, ut eadem reddantur pro iisdem. Non etiam in contractibus invitis, aut maleficiis: primò, quia inæqualitas personarum facit inæqualitatem in delictis ejusdem generis. Iniquissimum enim est, ut si quis Magistratum verberasset, is vicissim verberaretur tantummodò, & non graviore pœnâ afficeretur. Deinde multum interest sponte quis, an per ignorantiam alium verberaverit. Quocirca si talio hîc habeat locum, quod per imprudentiam factum est, (ut rectè *Favorinus* disputat apud *Gellium*, lib. 20.) retaliari debet per imprudentiam. Ictus quippe fortuitus

fortuitus & consultis non cadunt sub ejusdem talionis similitudinem. Quoniam igitur modo imprudentem poterit imitari, qui in exequenda talione non licentiæ jus habet, sed imprudentiæ. Præterea acerba atque inhumana talionis executio est in maleficiis, & non videtur procedere. Nam cui membrum ab alio ruptum est, si ipsi itidem rumpere per talionem velit, quæro primum, an efficere possit rumpendi pariter membri æquilibrium. Deinde si quid plus erit aliterve commissum, res fiet ridiculæ atrocitatis, ut contraria actio mutux talionis oriatur, & adolescat infinita quædam reciprocatio talionum. Hæc *Favorinus*: Quibus addo; multa esse delictorum genera, quæ sine turpitudine retaliari nequeunt, ut adulterium.

20 Quod si jus talionis consideretur secundum equalitatem analogicam, hoc est, si non idem unicuique reddatur, sed aliquid quod ei proportionem respondeat, erit ipsissima justitia commutativa;

tiva, habebitq; locum tum in maleficiis
ac contractibus invitis, tum in permu-
tatione rerum, ac contractibus volun-
tariis. Verbi gratiâ, si quis me artem
aliquam docuerit, ut paria cum illo fa-
ciam, non opus erit cum vicissim à me
doceri; sed aliquid aliud ei tritui, quo
ipsius opera compensetur. Itémque si
quis mihi colaphum impegerit, non
jubebit iudex ei vicissim à me cola-
phum impingi; sed cum tantæ fortassè
pecuniæ damnabit mihi, quanta ad il-
lam improbitatem coërcendam, & ad
factam mihi contumeliam aliquâ ratio-
ne compensandam satis esse videatur.
Quod si debitum gravius fuerit, quàm
ut in ære lui possit, pœna quàm potest
proximè, ad delicti similitudinem ac-
cedat. Atque hoc sensu præcipitur jus
talionis *Exod. 21. 24. & Levit. 24. 19.*
Et in legibus duodecim Tabularum
talio tum demum præcipitur, cum qui
alteri membrum rupit, & tamen de ta-
lione redimendâ non vult cum illo pa-
cisci. Atque hujusmodi vicissitudine

Cum pœna

Συμμείνει ἡ πόλις, id est, *continetur con-*
junctio civitatis. Nemo enim facile re-
 perietur, qui velit in ea Rep. vivere, ubi
 semper accipienda & mustitanda est
 injuria (hæc enim servitus quædam
 videtur esse) aut ubi suæ semper partes
 sunt tribuendi beneficii, nunquam re-
 cipiendi. *lib. 5. Eth. cap 5.* Contrà ni-
 hil æquius esse, vel ipsa natura docet,
 quàm ut idem in te fiat, quod tūte fe-
 ceris in alio.

21 In maleficiis talio debet à judice
 fieri, & ad æqualitatem analogicam
 reduci : in permutatione rerum ipso
 partium contrahentium consensu. Res
 quæ permutandæ sunt vel æquales
 sunt, vel inæquales : si æquales sunt, ἀ-
 πίδει per se iusta est : si sint inæquales,
 ut ferè fit, quia Respub. constat ex di-
 versis iisque inter se minimè æqualibus
 artificibus, ut ex medicis, agricolis,
 fabris, &c. exæquari eas inter se oport-
 ret. Ut autem exequari possint, πάντα
 Συμβλητὰ δὲ πῶς εἶναι, ὡς ὅτιν ἀλλαγῇ
 ἐφ' ᾧ τὸ νομίσμ' ἐλήλυθε καὶ γίνεται πῶς
 μέλει.

on- uē Sev. Id est, oportet omnes res inter se
re- comparabiles esse, quarum futura sit
ubi permutatio: atque hujus rei causā num-
est mus inventus est, ut mensura sit ad
am comparandas res inter se, & dimetien-
tes dam earum æstimationem. lib. 5. Eth. e.
re- 5. Ex. grat. si par calceorum valeat vi-
ni- ginti obolos, panis unum tantum, ju-
et, stum erit, ut pistor pro uno pari calceo-
fe- rum sutori reddat viginti panes.

ice 22 Mensura permutationis duplex
am est, altera naturalis, altera arbitraria, &
oso hominum ingenio excogitata. Na-
Res turalis mensura est indigentia; quæ,
les quò major est aut minor, eò unaquæ-
ar- que res aut pluris est, aut minoris. Ei γδ
les uνδεν δεοιντο, η̄ μὴ οὐβίως, η̄ ἐκ ἐσται ἀλ-
di- λαγὴ, η̄ ἐχ' ἡ αὐτή. Id est, si homines aut
bus nullius rei indigeant, aut non similiter
lis indigeant, futurum est, ut aut nihil in-
or- ter se permutent, aut non eodem modo,
ita quo permutarent, si indigerent. Quia
γὴν autem vix fieri potest, ut, cùm abs te
πωδ aliquid consequi volo, semper habeam,
Sev. quo tu similiter indigeas, ne ea res im-
pedimento

pedimento esset permutationibus
 ἡ ἀλλοτρίωσις τῆς χεῖρας τὸ νόμισμα γέγονε καὶ
 συνθήκη. Id est, nummus communi quorundam consensu, ac conventione suffectus est in locum indigentia. Ita ut, si mihi opus sit aliquâ re tuâ, neque ullam rem habeam, quâ tibi vicissim opus sit, non tamen idcirco oporteat contractum intermitteri, sed possim tibi dare nummum, tanquam sponsores, ut certus scias, quacunque tandem re, aut nunc aut postea egeas, te eam, vel à me, vel ab alio, eodem dato sponsores, consequiturum. *Vid. ff. de contr. empt. l. 1.* Haec est altera permutationis mensura, quam hominum ingenio excogitatam esse diximus. Atque hinc νόμισμα dicitur, ὅτι ἐστὶν ἀλλὰ νόμῳ ὅτι, καὶ ἐστὶν ἡμῶν μεταβάλλειν καὶ πρὶν αἰχίστην. Id est, quia non naturaliter sed lege valet, et in nobis situm est eum mutare, vel inutilem reddere. *lib. 5. Eth. cap. 5.*

23 Ex hisce liquet, quâ aequitate nitatur mercatura, & quâ ratione possit mercator jastè ditescere. Si enim indigentia

digentia ponat rebus pretium, & non eadem ferat omnia tellus, a quitati consentaneum est, ut ii, qui merces aliundè advehunt, tantùm lucrentur, quantò propter inopiam ibi chiariores sunt, ubi eas divendunt, quàm iis in locis, ubi fuerunt cõemptæ.

24 Iustitiæ commutativæ opponitur species injustitiæ; quæ ἐν τοῖς Συμβαλλάγμασι plus sibi sumit boni, aut aliis plus tribuit mali, quàm oportet. Huc referenda sunt omnia Συμβαλλήματα in-vita, quæ recensuimus §. 21.

C A P. XXIII.

De Continentiâ, Tolerantiâ, & virtute Heroicâ.

§ I.

CUM est de virtute absolute spectatâ: restat ut consideretur secundum gradus. Gradus virtutis sunt tres: vel enim inchoata est virtus, & imperfecta, vel perfecta, vel eximia atque excellens: illa vocatur

catur semivirtus, ista virtus absolute, hæc virtus heroica Ad considerationem absolutam pertinent, quæ hæcenus dicta sunt. Itaq; restat ut de semivirtute, & virtute heroicâ deinceps dicamus.

2 Semivirtus est, quæ mediocritatem quidem servat, sed cum aliqua difficultate & ægritudine, affectibus rationis imperio reluctantibus & ægrè parentibus. Atque in hoc à perfecta virtute distinguitur. Perfecta enim virtus dicitur, cum & ratio præscribit, quod rectum est, & affectus sine ullo renisu sequuntur rationis præscriptum.

3 Semivirtutes tot constitui possunt, quot sunt virtutes constitutæ; quia in unoquoque genere locum habet illa pugna animi inter rationem & affectus, quæ semivirtutes à virtutibus distinguit. Apud *Aristotelem* duæ tantum semivirtutes recensentur, continentia & tolerantia; & totidem semivitia, incontinentia & mollities, quæ iis opponuntur. De quibus deinceps agendum.

4 Con-

4 Continentia sæpè sumitur pro ipsa temperantia, sed hoc loco accipitur pro gradu quodam, aut dispositione ad temperantiam, aut ad alias virtutes, quæ in cupiditatibus moderandis occupatæ sunt. Continens enim aliquis vel absolutè dici potest, vel *xp̄* *μὲν* *⊕*, id est, *ex parte*. Continentia absolutè dicta versatur in voluptatibus necessariis, quæ ad corpus pertinent, & ex usu nutrimenti, & rerum venerearum percipiuntur. Continentia ex parte, versatur circa voluptates non necessarias, quæ percipiuntur ex rebus ad corpus non pertinentibus, veluti ex honore, victoriâ, divitiis, aliisque. Qui in hisce modum servant, aut transeunt, non absolutè dicuntur continentes, aut incontinentes, sed continentes lucri, honoris, iræ, &c. Qui autem in necessariis illis voluptatibus eodem modo modum servant, aut transeunt, absolutè & sine ulla adjectione continentes, aut incontinentes dicuntur. *lib. 7. Eth. cap. 4. & 6.*

5 Continentia absolute dicta est gradus ad temperamentum, sicuti continentia ex parte gradus est ad liberalitatem, modestiam, mansuetudinem, aut ad alias virtutes. De continentia & incontinentia absolute dictâ porro agemus: eâ enim intellectâ, facile erit judicare, quid sit de continentia & incontinentia in unaquaque virtute statuendum.

6 Continentia absolute, & sine adjectione dicta, est semivirtus, quæ in voluptatibus ad gustum & tactum pertinentibus, servat mediocritatem cum lucta.

7 Continentia & temperantia versantur circa idem objectum; sed dispari modo: uterque enim & continens & temperans talis est, οἷον ὡς ἐν παρὰ τὸν λόγον διὰ τὰς σωματικὰς ἡδονὰς πλεῖν, ἀλλ' ὁ μὲν ἔχων, ὁ δ' ἐκ ἔχων παύλας ἐπιθυμίας· καὶ ὁ μὲν τρέφεται, οἷον μὴ ἡδεῖσθαι παρὰ τὸν λόγον, ὁ δ' οἷον ἡδεῖσθαι, ἀλλὰ μὴ ἄγασθαι. Id est, ut nihil faciat à ratione alienum propter corporeas voluptates: sed hoc interest, quod

quod ille pravis cupiditatibus afficiatur, hic non item: & hic ejusmodi sit, ut nulla re delectetur præter rationem, ille talis sit, ut delectetur quidem, sed non trahatur. lib. 7. Eth. cap. 9.

8 Continentia in defectu opponitur incontinentia, i. e. semivitiū, quo à cupiditate ad illicitas voluptates ducimur ratione renitente. Excessus continentie spectat ad doctrinam de temperantia.

9 Ut continens se habet ad temperantem, ita se habet incontinens ad intemperantem. Intemperans enim illicitas voluptates sequitur, *περὶ τὰς ἀρετὰς*, hoc est, quia judicat eas esse bonas, & sequendas: incontinens contra voluptates pravas esse judicat, easque improbat, sed à cupiditate vincitur, easque sequitur. lib. 7. Eth. c. 3. Incontinenti enim contingit tritum illud, Video meliora, probòque, Deteriora sequor. Præterea intemperantes *ἐμμένοντες τῇ περὶ τὰς ἀρετὰς*, id est, *perstant in proposito*, & non ducuntur pœnitentiâ: at incontinentes omnes sunt *μεταμελητικοί*, id est,

5 Continentia absolute dicta est gradus ad temperamentum, sicuti continentia ex parte gradus est ad liberalitatem, modestiam, mansuetudinem, aut ad alias virtutes. De continentia & incontinentia absolute dictâ porro agemus: eâ enim intellectâ, facile erit judicare, quid sit de continentia & incontinentia in unaquaque virtute statuendum.

6 Continentia absolute, & sine adjunctione dicta, est semivirtus, quæ in voluptatibus ad gustum & tactum pertinentibus, servat mediocritatem cum lucta.

7 Continentia & temperantia versantur circa idem objectum; sed dispari modo: uterque enim & continens & temperans talis est, οἷον οὐδὲν παρὰ τὸν λόγον διὰ τὰς σωματικὰς ἡδονὰς πείνῃ, ἀλλ' ὃ μὲν ἔχον, ὃ δ' ἐκ ἔχον παύλας ἐπιθυμίας· καὶ ὃ μὲν ταῖς τούτοις, οἷον μὴ ἡδεῖσθαι παρὰ τὸν λόγον, ὃ δ' οἷον ἡδεῖσθαι, ἀλλὰ μὴ ἀγῶς. Id est, ut nihil faciat à ratione alienum propter corporeas voluptates: sed hoc interest, quòd

quod ille pravis cupiditatibus afficiatur, hic non item: & hic ejusmodi sit, ut nulla re delectetur præter rationem, ille talis sit, ut delectetur quidem, sed non trahatur. lib. 7. Eth. cap. 9.

8 Continentiæ in defectu opponitur incontinentia, i. e. semivitiū, quo à cupiditate ad illicitas voluptates ducimur ratione renitente. Excessus continentie spectat ad doctrinam de temperantia.

9 Ut continens se habet ad temperantem, ita se habet incontinens ad intemperantem. Intemperans enim illicitas voluptates sequitur, *αὐτοῦτο αἰσθάνεται*, hoc est, quia judicat eas esse bonas, & sequendas: incontinens contrā voluptates pravas esse judicat, easque improbat, sed à cupiditate vincitur, easque sequitur. lib. 7. Eth. c. 3. Incontinenti enim contingit tritum illud, Video meliora, probóque, Deteriora sequor. Præterea intemperantes *ἐμμένοντες τῇ ἀρεσμένῃ*, id est, *perstant in proposito*, & non ducuntur pœnitentiâ: at incontinentes omnes sunt *μεταμελητικοί*, id est,

pœnitentiâ dancuntur. Hinc fit ut incontinentes sanari possint, intemperantes insanabiles sint. *lib. 7. Eth. c. 7. & 8.*

10 Ex hisce intelligi potest, quid inter continentem & incontinentem intersit. Uterq; enim eodem modo de voluptatibus judicat : sed cupiditas in incontinente vehementior est, & minor rationis constantia. Continens ergo est ἐμμετρικὸς πρὸς λογισμῶν, id est, in eo permanet, quod ratio precipit, & perstat contra impetum cupiditatis; incontinens contrâ est ἐκμετρικὸς πρὸς λογισμῶν, i. e. facile desciscit à judicio rationis, & cupiditati succumbit, eiq; victas quidem, sed non vinctas porrigit manus. *lib. 7. Eth. c. 1.*

11 Ex dictis liquet, quid differant continentes ab iis, qui ἰσχυρογνώμονες dicuntur, Latine *pertinaces*. Continentes enim in bono tantum & laudabili proposito persistunt, ab eoque non patiuntur se cupiditate dimoveri; cedunt tamen meliora docentibus : pertinaces contrâ in quocunque proposito persistunt, ab eoque nullis possunt rationibus

bus abduci. cū tamen finant facillimè duci sese à cupiditatibus suis. *lib. 7.*

Eth. cap. 9.

12 Incontinens partim peccat sciens, partim ignorans. Nam absolute quidem benè judicat de voluptatibus, in quibus peccat: sed non potest illam notitiam generalem, & absolutam, applicare ad actiones præsentēs, propter cupiditatem rationi tenebras offundentem. Damnat enim voluptates, cū eas in se intuetur; easdēque probat, cū illas comparat cū omnibus circumstantiis, quæ tum temporis sese offerunt cū peccat. Præterea hæc specialis, sive comparata ignorantia tum demum habet locum in incontinente, cū actu peccat: nam ante & post peccatum fieri potest, ut non tantum in genere, sed etiam in specie benè judicet de voluptatibus. Atque hinc est quod poenitentia ducitur. *lib. 7. Eth. cap. 3.*

13 Incontinentia minus malum est, quàm intemperantia. Primò, quia intemperans peccat *περὶ πορνείας*, in-

tinens *ἡ δὲ σεμνότης*. Secundò, quia intemperans non ducitur poenitentiâ, ideòque insanabilis est; incontinens poenitentiâ ducitur, & sanari potest ut dictum est. Tertiò, quia intemperans peccat sine intermissione, incontinens per intervalla. Hinc sequitur, incontinentem non esse *πανηρόν*, ἀλλ' ἡμιπόνηρον, id est, non *improbum* sed *semi-improbum*. lib. 7. Eth. cap. 8.

14. Tantum tamen malum est incontinentia, ut non possit cum perfecta prudentia consistere. Primò, quia prudens omnis vir bonus est. Secundò, quia *ὁ τῷ εἰδέναι μόνον θερύνειτο*, ἀλλὰ καὶ τῷ πρακτικῷ. Id est, non ex eo solùm; quòd aliquis sciat, prudens est, sed etiam oportet ut agat: at incontinens, neque vir bonus est, neq; *πρακτικῷ*. l. 5. E. c. 10.

15. Incontinentiæ species duæ sunt: *πρσιπτεία* καὶ ἀδένεια, id est, precipitantia, & infirmitas. *πρσιπτεῖς* dicitur, qui διὰ τὸ μὴ βελδοῦσαι ἀγαθὸν ὑπὸ πάθους. Id est, quia non deliberavit, quovis trahitur ab affectu. Infirminus, qui βελδοῦσά μιν ἐκ ἐμ-

μὲν οἷς ἐβλῆδ' ὅσπερ. Id est, postquam deliberavit, non persistit in iis quæ deliberata sunt. lib. 7. Eth. cap. 7.

16 Infirmitas deterior est præcipientiã : qui enim infirmitate peccant ἡττῶνται τῷ ἐλάττω καὶ πάθει, id est, vincuntur à minore affectu, idq; præeunte deliberatione : qui peccant προπτιῖα, vincuntur ab affectu validiore, idq; sine deliberatione. lib. 7. Eth. cap. 8.

17 Tolerantia est semivirtus mediocritatem servans in rebus adversis & laboriosis honestatis gratiã perferendis, cum dolore, molestiã, & luctã animi.

18 Namur continentia se habet ad temperantiam, ita se habet tolerantia ad fortitudinem : utraque enim versatur circa res adversas, & laboriosas, sed non eodem modo. Nam fortis pericula non sustinet tantum, sed ultrò adit etiam, cum necesse est : at tolerans ea quidem sustinet, sed non adit, nisi cum urgetur Præterea fortis plenã sponte perfert pericula, & non capit dolorem ex suis actionibus: at tolerans non sustinet

pericula sine luctu, aut dolore.

19 Tolerantia in defectu opponitur mollities. Molles dicuntur, qui res adversas & laboriosas aut non aggrediuntur, aut non sustinent, quas tamen & aggrediundas & sustinendas esse iudicant. Mollities vel est insita, vel quæsitæ: illa est à natura loci, ætatis, aut sexûs; hæc à voluntate. Excessus tolerantia pertinet ad fortitudinem. Atque hæc de semivirtutibus, sequitur virtus heroica.

20 Virtus heroica nihil aliud est, quàm virtus cum excellentia quadam, ac splendore conjuncta. Atq; hæc non cadit in quoslibet homines, sed in heroes tantum, hoc est, in homines, quibus omnia singulari quâdam prærogativa indulta sunt, quæ requiruntur ad virtutes acquirendas. Atque hac de causâ dicitur virtus divina: quia propius ad Dei similitudinem accedunt, qui hæc virtute præditi sunt, quàm cæteri homines.

21 Excellentia virtutis heroica consistit

sistit in summâ animi magnitudine, & facultate res maximas intrepidè agrediundi, constanter sustinendi, & feliciter exequendi. Magnitudo illa animi est à peculiari quodam amore & desiderio ultimi finis, ad quem mentem suam altiùs elevant, quàm ut fieri solet ab hominibus vulgaribus.

22 Virtus heroica non differt objecto aut specie à cæteris virtutibus, sed gradu tantum: ideòq; tot possunt ejus species constitui, quot sunt species virtutum. Neq; verò in virtutibus tantum moralibus, sed etiam in virtutibus intellectualibus locum habere potest heroica excellentia. Magnanimitas & magnificentia in aliquâ quidem magnitudine sunt positæ, sed non in magnitudine heroicâ. Nam illa magnitudo planè necessaria est ad constituendam essentiam virtutis in iis personis, quibus magnanimitas aut magnificentia competit: at magnitudo heroica abesse potest à qualibet virtute, manente tamen naturâ, & essentiâ virtutis.

23 Virtuti heroicae opponitur *in morbo*, id est *feritas* : non illa quidem, quæ ex morbo, aut ex depravatis humoribus oritur; qualis est in phreneticis & furiosis, vel etiam in foeminis picâ laborantibus; non etiam illa, quæ ab educatione est, aut ab assuefactione, sive in integris populis, sive in quibusdam hominibus : sed quæ est à vitiositate; quæ nihil est aliud, quàm habitus, horrenda quælibet, & cum natura humana pugnancia patrandi, non ex infirmitate, sed ex sola libidine peccandi.

24 Feritas quæ à morbo est, horribilior est; sed quæ est à vitiositate deterior est : tum quia vitiosus agit cum ratione, tum quia callidior est nocendi : at in iis, qui ex morbo feri sunt, nec ratio viget, nec calliditas. Feritas quæ à vitiosa consuetudine est, non tantum morbosâ feritate, sed omni vitio deterior est, quia rationis usum non excludit, sed depravat. *lib. 7. Eth. cap. 6.*

CAP. XXIV.

De Amicitia.

§ 1.

ACTUM est de virtute, sequitur amicitia, quam diximus alterum esse medium vel comparandæ, vel fruendæ felicitatis. Nemo enim vitam sine amicis sibi optandam esse duceret, etiamsi ceterorum omnium bonorum copiâ esset instructissimus. Est ergo amicitia necessaria ad vitam in omni fortuna, ætate, ac conditione transigendam: Divitibus *καὶ τοῖς πλεῖστοις ἀρχαῖς καὶ δυναστείαις καὶ κλημένοις*, id est, *et iis qui in imperio, et potentiâ constituti sunt*, opus est, tum ad exercendam beneficentiam, tum ad conservandam prosperam fortunam; quæ, quantò major est, tantò minùs tuta: Pauperibus *καὶ τοῖς ἐν ταῖς λοιπαῖς δυστυχίαις, πλεῖστοις καταφυγῇ*, id est, *iis qui fortunâ adversâ ntuntur, ut sit perfugium*: Juvenibus, *πλεῖστοις ἀναμάρτητον*, id est, *ne peccent*: Senibus,

nibus, ἀεὶς διεγείναι, καὶ τὸ ἐλπίσθαι τὴν
 ἀεζέως δι' αἰδωμένα, id est, ut colantur,
 utq; quibus ipsi rebus agendis interesse
 non possunt, (propter etatis infirmita-
 tem) ea transigantur ab amicis : τοῖς
 ἀκμῇ ἀεὶς τὰς καλὰς ἀεζέας, id est, iis, qui
 sunt in vigore etatis, ad praeclaras res
 gerendas. Nec privatim tantum, sed
 etiam publicè utilis est, & necessaria
 amicitia : Nam *Κυλέχει τὰς πόλεις*, id
 est, *civitates continet*, & concordia
 firmat, seditionesque expellit. *lib. 8.*
Eth. cap. 1.

2 Quid sit amicitia, aliquantò dif-
 ficilius est explicare : quia non eodem
 semper modo amicitiae vox solet usur-
 pari, sed modò strictiùs, modò latius.
 Quocirca ea priùs colligemus, quæ in
 omni amicitia reperiuntur : deinde ad-
 hibita divisione singulas species per-
 curremus. Primùm ergò ad amicitiam
 requiritur benevolentia. Nam ex pro-
 pinquitate benevolentia tolli potest, ex
 amicitia non potest : sublata enim be-
 nevolentia tollitur ipsum nomen ami-
 citiae.

citiz. *Cic. in Lal.* Benevolentia non est quidem ipsa amicitia, sed ἀρχή, id est, principium amicitiz. *lib. 9 Eth. cap. 5.*

3 Benevolentia debet esse efficax, & cum amore, atque dilectione conjuncta. Amor enim, ex quo amicitia nominata est, princeps est ad benevolentiam conjungendam. *Cic. in Lal.* Benevolentia sine amore, qualis etiam erga ignotos concipitur, infirmior est, quam ut ad amicitiam sufficiat. Amor addit benevolentiz διδρασκὴν καὶ ἐρεξιν, id est, contentionem ac desiderium fruendi eo, erga quem benevolentia concepta est. *lib. 8. Eth. cap. 5.*

4 Præterea, amor in amicitia debet esse mutuus. Is enim qui mutuus non est, etiam erga bruta & res inanimæ est: tum etiam perturbationi similis: at ἀντιφιλίῳ, id est, redamatio, sive amor mutuus, est cum περὶ αὐτοῦ, & ab habitu proficiscitur; ideoque inter solos homines obtinet. *lib. 8. Ethic. cap. 5.* Consistit ergo amicitia ἐν τῷ φιλεῖν, καὶ ἐν τῷ φιλεῖσθαι, sed magis ἐν τῷ φιλεῖν, quia
amare

amare præstantius est, quàm amari. Quòd autem plerique malint amari quàm amare, inde est, quòd plerisq; videatur τὸ πολὺν ἕξουσιν εἶναι τὴν πρᾶξιν, id est, *non multùm differre amari, & honore affici, cuius sunt cupidissimi. lib. 8. Eth. cap. 8.*

5 Mutuus hic amor se debet mutuis beneficiis proderere. Benevolentia enim occulta non sufficit ad amicitiam, quia non potest animos conjungere & unire. Quid quòd benevolentia mutuis beneficiis augeatur: idque non solùm in eo, cui beneficit, sed etiam in eo qui benefacit; imò in hoc maximè. Nam οἱ ἐνεργῶνται τὸ ἐνεργησάντας μᾶλλον φιλοῦσι, ἢ οἱ δὲ παδόντες τὰς δρᾶμας, id est, *benefactores magis eos amant quibus benefecerunt, quàm ii qui beneficium acceperunt, benefactores suos.* Omnes enim magis amare solent opus suum, quàm ab opere suo amari. atqui τὸ δὲ πρῶτον δὲ ἐργὸν δὲ τῷ ἐνεργῶντι. Hoc est, *id quod beneficium affectum est, opus ejus est, qui beneficium dedit.* Deinde honestum
magis

magis est amabile, quàm utile: at benefacere est honestum, beneficium accipere est utile. Deniq; quia difficilius est benefacere, quàm beneficium accipere. *lib. 9. Eth. cap. 7.*

6 Ex his colligi potest talis definitio: Amicitia est mutua quorundam, efficax, & aperta benevolentia.

7 Amicitia vel ex voluntario delectu nascitur, vel ex jure communionis ac societatis: illam docendi causâ vocabimus arbitrariam, hanc necessariam. Amicitia arbitraria dividi potest in perfectam & in imperfectam: quarum illa propriè amicitia est: imperfecta, per similitudinem tantum dicitur amicitia; nam reverà nihil aliud est, quàm simulachrum veræ & perfectæ amicitia. *lib. 8. Eth. cap. 4.*

8 Objectum amicitia, sive τὸ φίλον, triplex est, honestum, jucundum, & utile: ex his honestum est objectum amicitia perfectæ; jucundum & utile, amicitia imperfectæ. Amicitia perfecta sic versatur circa honestum, ut etiam includat

includat iucundum & utile. In amicitia enim perfecta tria sunt: ἡ ἀρετὴ ὡς ἐγὼ, ἡ ἰσότης ὡς ἑαυτὸν, καὶ ἡ χρεία ὡς χεῖρ. id est, virtus ut honestum, conversatio ut iucundum, & usus ut utile. *Plut. de amicis*. Omnia ergo sunt in amicitia perfecta, quæ in amicitia requiruntur. *lib. 8. Eth. cap. 3.* Unde & perfecta amicitia dicitur.

9 Amicitia perfecta ex virtute nascitur, & tendit in virtutem, ut in finem: ideòq; non potest esse, nisi inter bonos. *lib. 8. Eth. cap. 4.* Boni enim viri est, aliquem virtutis causâ amare, & cum eo conspirare ad virtutem promptius expeditiusque exercendam.

10 Amicitia honesta per se amicitia est: amicitia imperfecta per accidens solum. Vir bonus enim bonum virum amat, quia bonus est: qui aliquem iucunditatis, aut utilitatis causâ amat, non amat eum, quia iucundus est, aut utilis, sed quia sibi iucundus est, aut utilis: ideòq; non amat diutius, quàm quousq; vel delectare vel prodesse potest. *lib. 8. Eth. c. 3.*

11 Per-

11 Perfecta amicitia *περιεχεται χρόνῳ καὶ συνήθειᾳ*, id est, *requirit tempus & vita consuetudinem*. Nullos enim fieri amicos oportet *πρὶν ἢ αὐτὸν ἐγνώσκειν*, id est, *priusquam alter alteri videatur dignus, qui ametur, & cui credatur*. Atqui tam exactè vix quemquam possumus cognoscere, nisi cum quo diu & familiarissimè fuerimus conversati. *lib. 8 Eth. cap. 3.*

12 Ubi amicitia perfecta semel inita, & firmata est, non facilè dissolvitur. Nam virtute nititur admodum stabili fundamento: & habet ea omnia, quæ amicus in amico possit desiderare. *lib. 8. Ethic. cap. 8.* Duæ tamen sunt causæ ob quas amicitia solvi debent; prima & præcipua est, si alter amicorum improbus evasit, nec spes sit emendationis: altera est, si alter virtute, honore, & rebus gestis ita excellat, ut vitæ institutum, ac studia mutanda sint, & officia inter illos & studia ob dissimilitudinem non possint exerceri. Cùm quis improbus evasit, statim relinquendus est: cùm

cum inter amicos oritur studiorum dissimilitudo, dissuenda potius, ut ait Cicero, quam dissindenda est amicitia. *lib. 9. Eth. cap. 3.* Nævi in amico tolerandi sunt. Hoc sensu rectè dicitur, *Amici vitia videris, non oderis.* Absentia non tollit amicitiam benè firmatam, sed ejus tantum *ἐνέργεια*: si absentia diuturnior oblivionem amicitiae induxerit, amicitiamve dissolverit, sine ulla alia causa. signum est, horum animos nondum benè coaluisse. *lib. 8. Eth. c. 5.*

13 Norma amicitiae est *φιλαντία*, id est, *amor sui ipsius. lib. 9. Ethic. cap. 4.* Tanta enim esse debet verorum amicorum unio, ut unusquisque amico sit velut alter idem, & nihilo plus se, quam amicum diligat: ut non sibi melius esse, quam amico velit, & non magis res suas, quam res amici ad se pertinere judicet, secundum tritum illud; Amicorum omnia sunt communia: ut in rebus secundis cum amico gaudeat, in adversis cum illo doleat, nullumque officiorum genus nolit amico gratificari. nisi quod

dis- quod inhonestum sit. Honestatis fines
 Ci- nemo debet amici causâ transilire, neq;
 tia. *de via declinare*, ut perperam suadet
 le. Cicero, ne tantillum quidem. Gratifi-
 A- candum est amicis, sed usque ad aras.

14 Hujusmodi amicitia haud dubiè
 est *ἀδελφότης*, hoc est, *caret calumniis*,
 di- suspicionibûsq; non est obnoxia. Quia
 ce- enim amici sibi intus & in cute noti
 la sunt, credunt sibi invicem facillimè;
 os aliis non ita facile, si quid sinistri de
 5. altero dicatur. Præterea beneficiis cer-
 id tant inter se, & diligentissimè cavent
 4. ne alter alterum injuriâ afficiat. *lib. 8.*
Eth. cap. 4.

15 Amicitia perfecta est admodum
 rara. Virtus enim & viri boni rari sunt;
 & est difficillimum judicare qui ad
 amicitiam sint idonei: nihil enim te-
 ctius est hominis animo. *lib. 8. Eth. a. 3.*
 Tum ipsa etiam amicitia sæpè judici-
 um præcurrit, & tollit experiendi po-
 testatem. *Cic. in Lal.*

16 Perfecta amicitia non potest
 coli cum pluribus. Nam fieri non po-
 test,

test, ut multos tam exactè cognoscamus, & tam impensè diligamus, quàm necesse est amicum; multò minùs, ut cum pluribus vivamus, eorùmq; omnium commodis simul inserviamus. Deinde cum non sit omnium eadem fortuna, sæpè necesse foret, cum his ob res secundas lætari, cum aliis dolere. Vix ergò fieri potest, ut amici sint plures duobus. *lib. 8. cap. 5. & lib. 9. cap. 10. vid. Plut. περὶ πολυφιλ.* Qui multis amici esse volunt, non tam amici sunt, quàm ἀρεσχοί.

17 Sic de amicitia perfectā. Imperfecta amicitia oritur ex defectu earum conditionum, quæ ad amicitia perfectionem requiruntur. Habet enim locum etiam inter improbos. *lib. 8. Eth. cap. 4.* & non est amicitia nisi per accidens, ideòque instabilis est, & parùm diuturna. Qui enim se mutuò diligunt utilitatis, aut jucunditatis tantum causa, non diligunt se diutius, quàm utilitatem & delectationem sibi mutuò conciliant: qui desinit alteri esse utilis, aut

aut jucundus, definit amari Necessè est ergò, cum utilitate, & jucunditate perire amicitiam, quæ harum causâ contracta fuit.

18 Amicitia jucunda viget in juvenibus, utpotè qui secundum affectus ferè vivunt, & omnes actiones voluptate & dolore metiri solent: in senibus, qui avidiores sunt, magis viget amicitia utilis. Quia autem magis ingenuum est, amicitiam voluptate, quàm quæstu metiri (nam etiam felicissimi quique amicos optant; non ad utilitatem aut ad lucrum, sed ad suavitatem conversationis) sequitur, amicitiam jucundam propius accedere ad amicitiam perfectam, quàm utilem. *lib. 8. Eth. cap. 6.*

19 Præterea, amicitia jucunda minùs est obnoxia querelis, & criminatationibus. Nam vel uterq; alterius consuetudine delectatur, & sic neuter habet quod queratur; vel, si alterutri alterius consuetudo minùs grata sit, licet consuetudinem intermittere. At in amicitia utili, uterque plùs appetit, quàm

quàm alter potest præstare.

20 Si in amicitia perfecta observetur iusta officiorum compensatio, si etiam accedat diuturna consuetudo, fieri potest, ut desinat in amicitiam perfectam. Nam qui antè se mutuò diligebant propter utilitatem, aut propter jucunditatem tantum, ubi paulò sibi magis innotescunt, & virtutem alter in altero cognoscit, incipiunt sæpè se mutuò diligere propter ipsam virtutem. *lib. 8. Eth. cap. 4.*

21 Compensatio beneficiorum vel fit in eodem genere, ut si quis pecuniam reddat pro pecunia, voluptatem pro voluptate, vel in alio genere. Utrobique debet fieri beneficiorum acceptorum æstimatio; atque ea ab ipso accipiente, non à dante, si non sint data beneficia ex pacto. Nam si ex pacto data sunt, jam beneficium æstimavit, qui dedit. Accipiens beneficium tanti æstimare debet, quanti illud æstimabat cum illo indigebat. *lib. 9. Eth. cap. 1.*

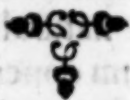
22 Sic de amicitia voluntaria sequitur

quitur necessaria. Amicitia necessaria dicitur, quæ non ex arbitrario delectu, sed ex quodam jure societatis nascitur. Inter quos enim societas, inter illos aliqua amicitia requiritur. Imò καὶ δὲ ὅσον κοινωνοῦσιν, ἐπὶ τοούτων ὅσον φιλία. Id est, *quanta communio est, tam latè patet amicitia.* lib 8. Eth. cap. 9.

23 Ut ergò societas, ita etiam amicitia dividitur in naturalem, & politicam: amicitia naturalis dicitur, quam naturæ vinculum conciliat: estque vel *συγγενική*, id est, *cognata*, vel *γαμική*, id est, *nuptialis*: illa oritur ex communi-
one sanguinis, ut inter parentes & liberos, inter fratres, & inter cognatos specialiter sic dictos: hæc ex nuptiis, idque vel inter maritum & uxorem, vel inter quoslibet affines.

24 Amicitia politica dicitur, quæ oritur ex societate civili: idq; vel inter Magistratum & subditos, vel inter ipsos subditos. Amicitia quæ inter Magistratum & subditos intercedit, dividitur in Monarchicam, Aristocraticam
&

& Democraticam. Quae inter subditos consistit, multiplex est: alia enim est inter cives, alia inter tribules, alia inter vicinos, alia inter commilitones & omnino totuplex, quotuplex est civium inter se communio ac societas. Sed de societatis naturâ in Politicis agendum est, atque Oeconomicis.

FINIS.

FRANCONIS BERGERSDICI
IDEA
PHILOSOPHIÆ
NATVRALIS.

SIVE
Methodus definitionum & con-
troversiarum Physicarum.

Editio postrema.

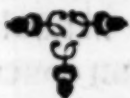

OXONII,
Excudebat GUILIELMUS TURNER;
Impensis HENRICI CURTÆSYNE:

M DC XXXVII.

& Democraticam. Quæ inter subditos consistit, multiplex est: alia enim est inter cives, alia inter tribules, alia inter vicinos, alia inter commilitones & omnino totuplex, quotuplex est civium inter se communio ac societas.

Sed de societatis naturâ in Politicis agendum est, atque
Oeconomicis.

FINIS.

FRANCONIS BURGERSDICI
IDEA
PHILOSOPHIÆ
NATVRALIS.

SIVE
Méthodus definitionum & con-
troversiarum Physicarum.

Editio postrema.

OXONII,
Excudebat GUILLIELMUS TURNER,
Impensis HENRICI CURTEYNE:

M DC XXXVII.

FRANCIS BURGESS
IDEA
PHILOSOPHIAE
NATURALIS

SIVE
Methodus definitionum & con-
structionum Physicarum

Edidit Burgess

OXONIAE
Excusum Guiljelmus Turner
Impensis Curtenae

120, 021

M. D. C. XXV

Philosophiæ Studiosis.

I Deam Philosophia Naturalis ante triennium eo fine edideram, ut sciretis, quem ordinem sequeremini in discendâ hâc nobilissimâ ac diffusissimâ parte Philosophiæ: & simul, ut ii haberent perpetuas theses, de quibus disputarent, qui privatim meâ uterentur institutione. Hac de causa Autores citavi, non antiquos illos Græcos, Arabes, & Latinos interpretes, Aphrodiseum, Ammonium, Philoponum, Simplicium, Themistium, Avicennam, Averroëm, Boëthium, Thomam, &c. qui auctoritatem habent ab antiquitate: sed Doctores Conimbricenses, Zabarelam, Pererium, Toletum, aliosq; novos Scriptores, ex quibus ducere soletis prima lineamenta, Philosophiæ. Diffusa sunt horum autorum commentaria, & fere sine methodo: ut quibus propositum est, Aristotele obiter illustrato, quidlibet ad illius textum in controversiam adducere.

ducere. Ex his selegi disputationes, quae
ad Physicam spectant, easque eâ methodo
disposui, quam sum arbitratus esse
natura huius scientiae optimè congruere
intertextis subinde definitionibus, iis
potissimum Aristotelis, ubi id ratio me-
thodi requirebat. Nec dubito, quin
Philosophiae studiosi, definitiones
controversias Physicas hâc methodo
examinaverint, magnum facturum
suorum studiorum compendium. Ut
lissima enim res in studiis est ordo, &
disciplinas accuratè discendas, &
eas fideliter retinendas. Et sicuti or-
natorum studiorum fructus est solius
eruditio; ita vix superficiei tenus er-
diri possunt, qui sine scopo ac methodo
student, quasi

Sequentur corvos testâque; lutôque.

Franco Burgersdicius.

TITUL

TITULI

ET

ORDO DISPUTATIONUM, quæ hæc Ideâ continentur.

- 1 DE Philosophia & Physices naturâ.
- 2 De Principiis corporis naturalis.
- 3 De Naturâ.
- 4 De Quantitate corporis naturalis.
- 5 De Loco, & Vacuo.
- 6 De Motu.
- 7 De Tempore.
- 8 De Mundo.
- 9 De Cælo.
- 10 De variis cæli orbibus, & stellis.
- 11 De Generatione & Corruptione.
- 12 De Elementis in genere.
- 13 De singulis elementis.
- 14 De Mixtione & temperamentis.
- 15 De Putrefactione.
- 16 De Meteoris.
- 17 De Anima, vitâ, & morte.

- 18 *De Anima vegetativa, ejusq; affectionibus.*
- 19 *De Anima sensitiva, & sensu in genere.*
- 20 *De Visu.*
- 21 *De Auditu, Odoratu, Gustu, & Tactu.*
- 22 *De Sensu interno, ejusq; affectionibus.*
- 23 *De Appetitu sensitivo, & Locomotivo.*
- 24 *De Anima intellectiva essentia & origine.*
- 25 *De Intellectu.*
- 26 *De Voluntate.*

FINIS.

IDEA

IDEA
PHILOSOPHIAE
NATURALIS.

SIVE
Methodus definitionum & con-
troversiarum Physicarum.]

DISPUTATIO I.
*De Philosophia & Physices
Naturâ.*

THESIS I.

Philosophia, si nomen spe-
ctes, nihil aliud sonat, quàm
φιλία τῆς σοφίας, hoc est, a-
mor & studium sapientiae.
Si rem ipsam consideres, nihil aliud est
Philosophia, quàm *σοφία*, sive sapientia:
ut modestè magis quàm rectè, *Pytha-
goras*, humanam sapientiam, Philoso-
phiam potius, quàm *σοφίαν* appellan-
dam censuerit.

2 Philosophia definiri potest, rerum
divinarum & humanarum cognitio
quantam homo naturali intellectus lu-
mine consequi potest.

3 Stoici Philosophiam dividunt, in
Naturalem, Moralem, & Rationalem, ut
autor est *Diogenes Laërtius* in vita
Zenonis: Verum præstat cum *Peripate-
ticis* Philosophiam in duas partes divi-
dere, in Speculativam & Practicam.
*Arist: 1. Metaph: min: cap. 1. Conimb:
proem. Phys. Perer: lib. 1. cap. 2.*

4 Etenim omnia in Philosophia
gemina sunt, subjectum, objectum, finis.
Philosophia speculativa residet in in-
tellectu speculativo, versaturque circa
res *divinas*, hoc est, necessarias, idque
soliùs veritatis gratiâ; Philosophia
practica hæret in intellectu practico,
versaturque circa res *humanas*, hoc est,
contingentes, & nostro arbitrio subje-
ctas, idque non nudæ cognitionis, sed
praxeos cognitionem sequutura gratiâ.
Perer: lib. 1. cap. 3.

5 Hinc sequitur, Logicam non esse
partem

partem Philosophiæ, ut quæ non cognitionem rerum, sed modum res cognoscendi, suppeditat.

6 Philosophia speculativa non est una scientia, sed compages trium scientiarum specie differentium. *Conim: proæm: Phys. quest. 1. Perer: lib. 1. cap. 8. Suar: tom. 1. disp. 1. sect. 2.*

7 Scientiarum unitas, & distinctio, pendet ab unitate & distinctione objecti formalis sive à modo objectum considerandi. Modus considerandi sumitur ab abstractione rei considerandæ à materiâ. Abstractio à materia fit tribus modis. Res enim abstrahitur à materia singulari, vel à materia communi, sed solâ ratione; vel à materia singulari & communi, non solâ ratione, sed etiam re ipsâ: illa Physicam, ista Mathematicam, hæc Metaphysicam constituit. *Conimb: proæm: Phys. quest. 1. art. 3. Perer. lib. 1. cap. 5. & seq.*

8 Metaphysica inter scientias speculativas ordine naturæ & dignitatis, prima est; Physica, secunda; Mathe-

tica, postrema : secundum ordinem cognitionis nostre, Mathematica prima est ; Physica, secunda ; Metaphysica, postrema. *Perer. lib. 1. cap. 17.*

9 Et si non planè absurdum sit, plures scientias sub Metaphysicâ contineri, puta scientiam entis in genere, *Theologiam naturalem, & Angelographiam*, probabilius tamen esse existimo, has partes esse unius scientiæ, quàm scientias specie diversas. *Perer. lib. 2. cap. 7. Suar. tom. 1. disp. 1. sect. 3.*

10 Mathematica continet sub se plures scientias specie diversas, Arithmeticam, Geometriam, Musicam, Opticam, Astronomiam, Geographiam, Staticam, &c. *Conimb. proæm. Phys. quest. 1. art. 4.*

11 Metaphysica reliquis quidem scientiis præest: reliquæ tamen scientiæ Metaphysicæ non subalternantur. *Suar. ibid. Perer. lib. 1. c. 13. & 14.*

12 Philosophia practica dividitur in partem communem, quæ Ethica dicitur, & partem specialem, quæ Politicam

cam & Oeconomicam sub sese continet. *Picol. introd. ad 10. grad. cap. 7, 8, & 9.*

13 Physica est scientia corporis naturalis, quatenus naturale.

14 Etsi corpora naturalia consistant in perpetuo fluxu ac mutatione, nihilominus tamen est Physica propriè dicta scientia. *Conim. proœm. Phys. quest. 2. Tol. ibid. quest. 1.*

15 Subjectum Physices, (quicquid alii disputant) rectissimè statuitur corpus naturale sive mobile. *Perer. lib 2. cap. 1. & 2. Zab. de nat. scien. const cap. 2. Dissentiunt Conimb. proœm. Phys. quest. 4. Tol. ibid. quest. 2.*

DISPUT. II.

De Principiis corporis naturalis.

THESIS I.

In unaquâque scientiâ tria spectanda sunt, Subjectum, Principia, & Affectiones: eâq; vel in genere, vel in specie.

2 Hinc factum est, ut Physica distributa

buta fit in duas partes, in partem scilicet communem, in qua agitur de corpore naturali, ejusque affectionibus in genere, & in partem propriam, in qua differtur de speciebus corporis naturalis, ejusque principiis & affectionibus.

3 Principia sunt, quæ nec ex se invicem sunt, neque ex aliis, & ex quibus sunt omnia. *Arist: lib. 1. Phys. cap. 5. Vid. Conimb. ibid. quest. 1.*

4 Principia corporis naturalis omnino tria sunt, duo contraria, forma & privatio, & commune contrariorum subjectum, materia. *Arist: lib. 1. Phys. cap. 6. & 7. Conimb: ibid quest. 1.*

5 Ex his, materia & forma sunt principia per se; privatio, principium per accidens: materia & forma sunt principia generationis & constitutionis; privatio, generationis tantum.

6 Materia est primum subjectum, ex quo insito, corpus naturale per se, & non ex accidenti generatur, & in quod ultimo resolvitur. *lib. 1. Phys. cap 9.*

7 Materia non est corpus, neque per
formam

formam aliquam corporeitatis (ut *Avicenna* loquitur) neque per simplicem suam essentiam. *Suar: tom: 1. disp: 13. sect: 3. Perer: lib. 5. cap. 16. & 17. Conimb: lib. 1. de gen: & cor. cap. 4. quest. 20. Tolet: lib: 1. Phys. quest. 13. Zabarella partem etiam priorem probat contra Avicennam. lib. 2. de mat: prim: cap. 14. Alteram improbat eodem lib. cap. 17.*

8 Imò materia est pura puta potentia in genere rerum naturalium ; hoc est, expers est & capax omnium formarum Physicarum: at in genere substantiarum actu est. Habet enim ex se essentiam & existentiam partialem & incompletam (quâ corpora naturalia conjuncta forma constituit) & non à forma. Hoc sensu rectè dixit *Scotus*, materiam ex se habere actum, ut ipse loquitur, *entitativum. Suar: Tom: 1. disp: 13. sect: 4. Tol: lib. 1. Phys: quest. 11. Perer: lib. 5. cap. 13. Contrà sentiunt Conimb: lib. 1. Phys: cap. 9. qu: 3. Zab: lib. 2. de mat: pr: cap. 1. & seq.*

9 Hinc

9 Hinc sequitur, materiam non posse esse sine forma. *Contrà Conimb. lib. 1. Phys. cap. 9. qu. 6. Suar. 1. Tom. disp. 10. sect. 9.*

10 Potentia materiae dividitur in generalem, & specialem: generalis dicitur, quâ respicit quamlibet formam indifferenter; specialis, quâ respicit hanc aut illam formam. Prior potentia materiae essentialis est, posterior accidentalis, *Zab. lib. 1. de mat. pr. cap. 10. & seq. Perer. lib. 5. cap. 21. & 22. Tol. lib. 1. Phys. quest. 12.*

11 Appetitus, qui vulgò materiae tribuitur, ab illius potentiâ, non nisi ratione discrepat. *Conimb. lib. 1. Phys. cap. 9. quest. 4. Tol. ibid quest. 4.*

12 Materiae coæva est quantitas interminata. *Perer. lib. 5. cap. 18. & seq. Zab. lib. 2. de mat. pr. cap. 6. & seq. Contrà sentit Tol. lib. 1. Phys. quest. 13.*

13 Dari formas substantiales corporum naturalium, demonstrant *Conimb. lib. 1. Phys. cap. 9. quest. 9. Perer. lib. 6. cap. 2. Suar. tom. 1. disp. 15. sect. 1.*

14 Forma est actus substantialis, unum per se cum materia constituens. *Conimb. lib. 1. Phys. cap. 9. quest. 11.*

15 Formæ substantiales non sunt ante generationem in materia, neque secundum se totas, neque secundum aliquam sui partem, aut gradum; sed educuntur ex potentia materiæ. *Conimb. 1. Phys. cap. 9. quest. 12. Tol. ibid. quest. 17. Suar. tom. 1. disp. 15. sect. 2. Contrà sentit Scalig. exerc. 6. sect. 5. & seq.*

16 Forma dicitur λόγος & ἡσ ἰσότης, & per formam dicitur corpus esse, id quod est; non quasi forma sit tota corporis essentia, sed quod sit præcipua pars essentiæ, quæ corpus constituitur in certa specie. Quod enim homo sit, aut quod sit corpus, tam materiæ debetur, quàm formæ: sed quod sit homo, debetur soli formæ: *Conimb. lib. 1. Phys. c. 9. quest. 1. Contrà sentit Perer. lib. 6. cap. 7. & sequent.*

17 Una tantum est forma specifica in quolibet composito. Huic plures formas, etiam substantiales, subordinari

in

in viventibus, saltem ut dispositiones quasdam, non est impossibile. *Zab: lib: de gen: & int: cap. 2.* Contra *Conimb: lib. 1. de gen: & cor: cap: 4. quest: 23. Suar: 1. tom: disp: 10. sect: 10.*

18 Privatio est absentia formæ, quæ debebat inesse. Cum enim privatio dicatur vel respectu formæ expellendæ, vel respectu formæ introducendæ; posteriori respectu privatio intelligenda est, cum inter principia generationis numeratur.

19 Privatio dicitur principium generationis, quia in generatione est terminus à quo. *Conimb: lib: 1. Phys: cap: 9. quest. 8. Tol. ibid. qu: 19. Perer: lib: 5. cap. 22.*

DISPUT. III

De Natura.

THESIS I.

EX materia & forma componitur corpus naturale, hoc est, corpus habens naturam.

2 Natura

2 Natura est principium & causa motus, & quietis ejus, in quo est, primò, per se, & non per accidens. *Arist: lib. 2. Phys: cap. 1. Conim: ibid: qu: 2. Tol: ib: quæst. 1: Perer. lib. 7. cap. 4. & 5.*

3 Natura est principium motus activum & passivum.

4 In quibus rebus, & quorum motuum, & natura principium activum est, in iisdem rebus, & eorundem motuum, est etiam principium passivum; sed non vice versâ. Itaque motus non solum naturalis dicitur, qui à forma rei mobilis, ut à causa efficiente, proficiscitur, sed etiam ad quem recipiendum materia aptè disposita est. Licet ergo formæ peculiari prærogativâ naturæ vocabulum tribuatur, non est tamen negandum, quin etiam materiæ tribuenda sit appellatio naturæ. *Conimb: 2. Phys: cap. 1. quæst. 3. Tol: ibid: quæst: 2. Perer. lib. 7. cap. 17.*

5 Atque ita (licet statueretur cœlum ab intelligentiis moveri) causa tamen nulla foret, cur ejus motus dici non

non possit naturalis. *Conimb. lib. 1. de cæl. cap. 2. quest. 3. Tol. lib. 2. Phys. quest. 3. Perer. lib. 7. cap. 6.*

6. Natura non est principium motûs & quietis in eodem simul corpore, sed in diversis corporibus: principium motûs, in iis quæ naturaliter moventur; quietis, in iis, quæ naturaliter quiescunt.

7. Intelligitur autem quies à motu naturali, in termino ad quem: quies in termino à quo, violenta est, & contra naturam.

8. Natura semper agit propter finem. *Conimb. lib. 2. Phys. cap. 9. qu. 1.*

9. Necessitas ergo rerum Physicarum, non soli materiæ, sed etiam fini adscribenda est.

10. Hæc finis necessitas, cum sit hypothetica, non tollit è naturâ *Casum* aut *Fortunam*. *Tol. lib. 2. Phys. quest. 9. Perer. lib. 9. cap. 1. & 2.*

11. Casus est causa per accidens eorum, quæ rarò contingunt, idque in iis omnibus, quæ alicujus gratiâ suscipiuntur.

antur. *Arist. lib. 2. Phys. cap. 5.*

12 Fortuna est species casus, in iisq;
solum locum habet, quæ agunt ex neces-
sitate naturæ, cum casus etiam sit in iis, quæ
agunt ex necessitate naturæ. *Arist.*
ibid.

13 Monstra, hoc est, effecta natura-
lia, quæ à recta & solita secundum spe-
ciem dispositione degenerant, casu fi-
unt. *Conimb. lib. 2. Phys. cap. 9. quest.*
6, Tol. ibid. quest. 13.

14 Ars semper est operis ac motio-
nis suæ causa externa, in eoque à na-
tura differt. Ideoque non potest opera
naturalia moliri: sed tantum potest na-
turam determinare, ac dirigere, causas
naturales materiæ prudenter accom-
modando. *Conimb. lib. 2. Phys. cap. 1.*
quest. 1.

DISP.

DISPUTATIO IV.

De Quantitate & qualitate corporis naturalis.

T H E S I S I.

Sic de principiis corporis ac mutationum naturalium in genere; sequuntur quædam corporis naturalis affectiones, quantitas, qualitas, locus, motus, & tempus.

2 Quantitas (continuum intelligo) est accidens, quo corpus naturale partem habet extra partem.

3 Quantitas, materiam; termini quantitatis, formam immediatè consequuntur.

4 Quàm ergò necessarium est corpus ex materia & forma constare, tam necessarium est, corpus naturale, esse quantum atque extensum.

5 Omne corpus naturale quantitate finitum est: infinitum actu nullum datur. *Conimb: lib: 3. Phys: cap: 8. quest: 1.*

Tol.

Tot: ibid. qu. 7. Perer: lib. 10. cap. 7. & seq. Nec dari potest, ne virtute quidem divinā. Conimb: dict: loc: qu: 2. Perer: lib. 10. cap. 10. & 11.

6 Actu infinitum dicitur, quod habet partes æquales uni certæ, quarum, si una post alteram sumatur, & eadem non repetatur, nunquam tot sumi possunt, quin aliquot semper sumendæ restent.

7 Quantum non componitur ex indivisibilibus, sed ex partibus in infinitum divisibilibus. *Conimb: lib. 6. Phys: cap. 2. qu: 2. Tot: ibid: qu: 1. Perer: lib. 10. cap. 13. & 14.*

8 Quantum, dicitur in infinitum divisibile, non quia secari potest in partes infinitas, sed quia non potest dividi in ea, quæ amplius non possunt dividi. Quomodo dicitur numerus in infinitum augeri posse.

9 Corpora heterogenea, qualia sunt viventia, requirunt quantitatem naturæ suæ convenientem, & certis limitibus definitam, ita ut eorum natura specifica conservari nō possit sub quâ
titate

titate quantumvis magnâ, vel quantumvis parvâ. *Conimb. lib. 1. Phys. cap. 1. quest. 1. Tol. ib. quest. 9. Perer. lib. 10 cap. 23.*

10 Corpora homogenea, qualia sunt elementa, reliquaque ferè corpora non viventia, non habent certum terminum magnitudinis à naturâ præscriptum (in quo citati autores dictis locis consentiunt.) Et licèt habeant terminum parvitatæ propter ambientium corporum repugnantiam, ex natura tamen sua determinatam parvitatem non requirunt: *Pererius cit. loc. contrà Conim. & Tol.*

11 Qualitas, quæ inter affectiones corporis naturalis recensetur, nihil aliud est, quàm corporis naturalis facultas ad agendum aut patiendum, quod suæ naturæ consentaneum est.

12 Estque vel manifesta, vel occulta: quorum illa per se incurrit in sensus; hæc, non nisi ex effectisprehenditur. Huc referendæ sunt sympathiæ & antipathiæ rerum.

DISP.

DITPVATIO V.

De Loco & Vacuo.

T H E S I S I.

Locus ab *Aristotele* definitur, superficies corporis continentis proxima & immobilis: *lib. 4. Phys. cap. 4. Conimb. ibid. quæst. 1. Tol. quæst. 3. & 4. Perer. lib. 11. cap. 6. & 7.*

2 Hâc acceptione locus non est essentialis proprietas corporis naturalis. Quòd enim corpus alio corpore circumscribatur, non oritur ex interna natura corporis, sed ex lege universalis naturæ, vacuum impredientis.

3 Quin nec cœlum in loco esse dici rectè poterit, si locus sit *superficies corporis continentis*, quicquid contrà disputent *Conimb. lib. 4. Phys. cap. 5. qu. 2. Tol. ibid. quæst. 7. Perer. lib. 11. cap. 8. & 9.*

4 Præterea, *loci immobilitatem* non facile, nec eodem modo tuentur, qui locum superficiem esse volunt. Aliter enim

enim *Conimb: dict: lib: quaest: 1. Aliter Tol: ibid: qu: 5. Aliter Perer: lib. 11. cap. 2. & 3. Aliter alii loci immobilitatem* interpretantur. Omnium optimè *Keck: lib. de loco & locato*, locum immobilem esse docet respectu *baſis*, quæ locato immobilis subſternitur.

5 Quæ cum ita ſint, videtur locus eſſe ſpatium in quo corpus eſt. *Scalig: exer: 6. ſect: 3. Contra Conimb: lib. 4. Phyl: cap. 5. quaest: 1. Tol: ibid: qu: 3. Perer: lib. 11. cap. 5. & ſeq.*

6 Spatium non eſt corpus, nec quantitas, nec quidquam reale, ſed imaginaria quædam capacitas æqualis locato.

7 Locus quantitatem ſequitur: idcoque quàm neceſſarium eſt corpus eſſe quantum, & extenſum, tam neceſſarium eſt, corpus eſſe in loco:

8 Et diſſiſiones partēſque loci, diſſiſionibus & partibus locati reſpondere.

9 Duo corpora non poſſunt ſimul eſſe in eodem loco, ne divinâ quidem virtute;

virtute ; quemadmodum duæ partes ejusdem corporis non possunt esse in iisdem loci partibus. *Contra Conimb : lib. 4. Phys. cap. 5. quest. 4. omnesq; Pontificios.*

10 Non magis potest idem corpus simul esse in diversis locis. *Contra eodem ibid. qu: 5.*

11 Vacuum est spatium expers & capax corporis.

12 Dari vacuum in natura, perperam à veteribus assertum est. Quin nec dari potest naturaliter. *Conim: lib. 4. Phys: cap. 9. qu: 1. Tol: ibid qu: 10.*

13 Natura tam studiosè vacuum vitat, ut se tueatur. Res enim subcoelestes virtute cœli subsistunt; quæ ad eas deferri non posset, interposito vacuo.

14 Hujus virtutis defectum cum possit Deus supplere, non videtur negandum, quin virtute Dei vacuum dari possit. *Conimb: lib. 4. Phys: cap. 9. quest: 2.*

15 Non demonstravit *Aristoteles lib. 4. Phys. cap. 8.* si aliquid naturâ suâ

Q

move-

moveretur in vacuo, illud motum iri in momento. *Conimb. ibid. quest. 5. Tol. ibid. quest. 5. Contra Pererium lib. 11. cap. 10. & 11.*

16 Quòd igitur corpus suâ naturâ non possit in vacuo moveri, non ex eo est, quòd motus ille foret momentaneus, sed quòd ad eum non posset conspirare virtus cœli.

DISPUTATIO VI.

De Motu.

T H E S I S I.

MOTUS est actus ejus, quod est potentiâ, quatenus est potentiâ. *Arist: lib. 3. Phys. cap. 2. Conimb: ibid. quest: 1. Per: lib. 13 cap. 2. & seq.*

2 In motu considerari debent, movens, mobile, terminus à quo, & terminus ad quem.

3 Motus non est in movente, sed in mobili. *Conimb: lib. 3. Phys. cap. 3. qu: 1. Tol. ibid. quest. 2. Perer. lib. 13. cap. 7.*

4 Ter-

4 Termini motus sunt oppositi. *Per. lib. 13. cap. 9. quest. 5.*

5 Abiectio tamen termini à quo, & acquisitio termini ad quem, non est, nisi unus motus: *Perer: ibid quest: 7. Tol: lib. 5. Phys: quest: 4.*

6 Motus formaliter non est forma in fieri, sed via ad formam: nec tamen reipsa à forma differt, sed ratione ac definitione. *Conimb: lib. 3. Phys: cap. 2. quest: 3. Tol: ibid. quest. 3. Perer. lib. 13. cap. 9. quest. 10.*

7 Terminus ad quem debet esse divisibilis: *Perer: cit. loc. quest. 4.*

8 Hinc sequitur, motum esse successivum & continuum: *Conim: l. 3. Phys. cap. 2. quest: 2. Perer: lib. 14. c. 8.*

9 Unitas & distinctio motus generica & specifica, petenda est ab unitate & distinctione termini ad quem. *Conimb. lib. 5. Phys. cap. 4. qu: 1. Tol: ibid. qu. 2. Perer: lib. 13. cap. 9. qu. 8.*

10 Ergo motus tantum est in tribus categoriis; in quantitate, est augmentatio & diminutio; in qualitate, alteratio;

ratio ; in ubi, motus localis. *Conimb: lib. 5. Phys: cap. 2. quast. 1. Perer: lib. 14. cap: 2.*

11 Generatio enim & corruptio non sunt species motûs propriè dicti: sed mutationes momentaneæ. *Tol: lib. 5. Phys: quast: 1. Perer: lib. 14. qu: 1.*

12 Ad unitatem numericam motûs, præter unitatem numericam terminad quem, requiritur unitas mobilis, & continuïtas temporis. *Conim: lib. 5. Phys: cap. 4. quast: 5. Tol: ibid. qu. 3.*

13 Motus localis dividitur in naturalem, & violentum. Naturalis motus proximè quidem à propria mobilis forma est, sic tamen, ut dici possit à generante esse, ut à principio remoto. *Conim: lib. 8. Phys: cap. 4. qu: 1. Zab: l. 1. de motu grav. & lev. cap. 1. & seq.*

14 Motus naturalis vel rectus est, vel circularis. Motus rectus principio tardior est, in fine velocior. Hujus rei causam esse existimo, quòd medium in principio magis, in fine minùs resistit. *Per. lib. 14. cap. 3. Zab. lib. citato c. 13.*

15 Motus

15 Motus violentus à principio externo mobili imprimitur, vel prater, vel contra naturam mobilis. Estque vel pulsio, vel vectio, vel tractio, vel circumvolutio.

16 Motus projectorum est à virtute corporibus projectis à projiciente impressâ, quæ sit causa ministra illius motûs, eo modo, quo gravitas & levitas est causa motûs naturalis in elementis. *Scal: exerc: 28. sect: 1. Contrà Perer: lib. 14. cap. 4. Zabar: lib. 1. de mot: grav. & lev. cap. 17.*

DISPUTATIO VII.

De Tempore.

THESIS I.

TEmpus definitur ab *Aristotele* numerus motûs secundum prius & posterius. *lib. 4. Phys: cap. 11. Conimb: ibid. cap. 14. qu: 1. Tol: ibid: quest: 13. Perer: lib. 12. cap. 2. & seq.*

2 Tempus definitur *numerus*: non

Q 3

quia

quia motum facit numerabilem, aut partibus mensurabilem, (hoc enim habet motus suâ naturâ) sed quia est mensura, quâ partes motûs numerantur ac mensurantur. *Contrâ Tol: lib. 4. Phys. qu. 13.*

3 Præterea definitur numerus *motus*: quia temporis fluxum sine motu aut partium successione non deprehendimus.

4 Res ergò permanentes, quæ non sunt positæ in continuo partium fluxu, sed totæ simul existunt, per se non mensurantur tempore, sed ævo: &, sic principio simul ac fine carent, ut Deus æternitate. *Perer. l. 12. cap. 8. & seq.*

5 Si tamen tempus rebus permanentibus tribuitur, id fit ratione motûs alicujus, cum quo illarum duratio comparatur. Idem de quiete judicandum est. *Perer: lib. 12. cap. 4.*

6 Tempus ergò non existit per se totum, neque etiam per suas partes, sed per indivisibile momentum, quo partes futuræ cum præteritis copulantur, quod

Gracii

Græcis τὸ πρῶτον vocatur. Contrà *Conimb. lib. 4. Phys: cap. 14. qu: 1. art. 5.*

7 Mensura & mensuratum debent esse in eodem genere. Quare, cum per se nihil mensuretur tempore, nisi motus, aut id, quod movetur; tempus etiam debet esse motus.

8 Jam verò, mensura in unoquoque genere debet esse notissima, maximèq; æquabilis. Quocirca, cum motus primi mobilis sit omnium motuum notissimus, & maximè æquabilis; sequitur, rationem temporis primariò convenire motui primi mobilis; secundariò, reliquis motibus, qui adhiberi solent ad aliorum motuum durationem mensurandam. *Conimb: lib. 4. Phys: cap. 14. qu: 1. art: 2. Perer. lib. 12. cap. 4.*

9 Tempus igitur materialiter idem est cum motu primi mobilis, aut quovis alio motu mensurante: diversum à motu mensurato. *Conimb: dict: loc: qu: 2. Perer: lib. 12. cap. 1.*

10 Forma temporis est, esse mensuram. Ratio mensuræ pendet ab intellectu.

lectu. Ex quo sequitur, tempus quoad rationem formalem, esse ens rationis, aut saltem tale, quod ab intellectu pendet: *Conimb. dict. loc. qu. 1. art. 2. Perer. lib. 12. cap. 3. Contra Tol: lib. 4. Phys: quest. 16.*

11 Tempus tantum unum est, quia una tantum est in unoquoque rerum genere mensura. *Tol: dict. lib. qu. 17. Per. lib. 12. cap. 4.*

12 Tempus ab *Aristotele* definitum, non est propria corporis naturalis aut motus affectio: non solum, quia ab intellectu pendet ratione formæ; sed maximè, quia potest à motu separari. Si enim, stante cœlo, reliqua moverentur, certè ea essent in tempore: attamen motus eorum cœlesti motu non mensuraretur.

13 Itaq; videtur tempus, quod quidem inter affectiones corporis naturalis numeratur, nihil aliud esse, quàm *mora motus* aut, *durationis successive*.

14 Hæc mora non est ipse motus, nec vera aliqua res, sed duratio quædam
ima-

imaginaria, quæ ita se habet ad durationem motûs, ut se habet spatium ad corpus locatum. *Conimb: lib. 4. Phys: cap. 14. qu: 1. art: 2.*

15 In uno discrimen est, quod singulis corporibus suum respondet spatium, ita ut duo corpora non possint esse in eodem spatio: cum omnibus rebus, quæ simul existunt, unum sit idemq; tempus.

16 Ipsa igitur mora, aut imaginaria illa duratio rerum in motu, tempus est: cæli motus non tam est tempus ipsum, quàm temporis mensura.

DISPUTATIO VIII.

De Mundo.

THESIS I.

Actum est de corpore naturali in genere; sequuntur species corporum. Atque hæ, vel omnes simul, vel singulæ scorsim considerandæ sunt.

2 Omnia corpora simul sumpta di-

Q 5

cuntur

cuntur *Mundus*, sumptâ appellatione
ab ornatu. Est enim mundus diversarum rerum *ευταξία* pulcherrimum quicquid
& perfectissimum. *Conimb. lib. 1. c. 1. cæl. cap. 1. quest. 1.*

3 Mundus est ordinata compage corporum naturalium, ab uno principio pendens, & in unum finem tendens.

4 Principium, sive efficiens causa, est Deus.

5 Deus mundum liberè condidit. *Conimb. lib. 8. Phys. cap. 2. quæst. 5. Perer. lib. 15. cap. 1.*

6 Deum mundum in tempore condidisse, non solum S Scripturæ testimoniis, sed etiam ratione naturali demonstrari potest. Contrà *Conimb. dist. loc. quest. 3. Piccol. lib. de mundo c. 25.*

7 Mundus, nec ulla omnino creatura, potest esse ab æterno, sive permanens ea sit, sive fluens, ac successiva. *Tol. lib. 8. Phys. quest. 2. Contrà Conimb. ib. cap. 2. quest. 6. Perer. lib. 15. c. 13.*

8 *Aristoteles* agnoscit quidem Deum

um esse mundi causam, *Conimb. dict. loc. quest: 2.* sed quæ agat ex necessitate naturæ. *Conimb: dict. loc. quest: 5.* Contrà *Tol. ibid. quest: 3.*

9 *Aristoteles* conatus est mundi æternitatem demonstrare; idque ita feriò, ac constanter, ut dubitari non debeat, quin crediderit mundum ab æterno fuisse, *lib. 8. Phys: lib. 1. de Cæl. lib. 12. Metaph.*

10 Argumenta *Aristotelis* aliorumque Peripateticorum pro æternitate mundi adducta, facile solvi possunt. *Conimb. lib. 8. Phys: cap. 2. quest. 4. Tol. ibid: quest: 1. Perer: lib. 15. cap. 1. & seq. usque ad cap. 10.*

¶ Mundus non habet aliam formam præter ordinem partium, cum sit ex eorum numero, quæ dicuntur unum per aggregationem. *Piccol: de mundo cap. 3.*

12 Itaque mundus non est animatus, sive per animam mundi Deus, sive aliud quippiam intelligatur. *Piccol. dict. loc. cap. 28.*

13 Mundus

13 Mundus quidem unus est, sed plures à Deo creari possunt; non tamen actu infiniti. *Conimb: lib. 1. de Cael cap. 9. qu: 1. Piccol: de mundo cap. 8. & seq.*

14 Finis mundi proximus, est homo, aut verò hominis felicitas. Omnia enim quæ in mundo sunt, in hunc finem conspirant, ut hominem ducant ad cognitionem Creatoris; utque homo cognitum Deum, debitâ reverentiâ & religione colat: quæ maxima hominis felicitas est.

15 Mundus naturâ suâ indissolubilis est, ideóque æternum est duraturus, continuato ordinario concursu Dei. Et licet subducto Dei concursu interiret, credibile tamen est, eum nunquam interiturum. *Conimb: lib. 1. de Cael. cap. 12. qu: 1.*

DISPUTATIO IX.

De Cælo.

THESIS I.

COrpus naturale, vel est cœlum, vel corpus subcœleste.

2 Cœlum non est substantia simplex, sed composita ex materia & forma, sicuti reliqua corpora: *Conimb: lib. 1. de Cæl. cap. 2. qu: 4.* Contrà *Zabar: lib. de nat: Cæl: cap. 2. & seq.*

3 Forma cœli diversa est à formis elementorum. Ideoque cœlum non est elementaris naturæ, sed substantia quædam quinta, ab elementis specie distincta: *Conim: dict: loc: qu: 5.*

4 Utrum materia cœli sit eadem atq; materia rerum subcœlestium, in utramque partem disputari potest. *Aristoteles* tamen videtur aliam cœlo, aliam subcœlestibus corporibus materiam tribuisse. *Conim: dict: loc: qu: 6.*

5 Cœlum non habet qualitates activas

ctivas, quibus est aliquid contrarium.

6 Ideoque, quamvis materia cœli sit capax omnium formarum, sicut materia rerum subcœlestium, cœlum tamen non est corruptibile quia materia non proxima causa corruptionis, sed contrariæ qualitatis. Materia enim nunquam amittit formam suam, nisi à contrario expellatur.

7 Cœlum est figurâ rotundâ, moveturque circa terram motu circulari, rapidissimo quidem, sed tamen constanti, maximèque æquabili. *Conimb. lib. 2. de cœl. cap. 4. quæst: 1.*

8 Cœlum non movetur ab intelligentiis, ut statuit *Arist. lib. 8. Phys. cap. 6. lib. 12. Metaph. cap. 8.* omnèsque Peripatetici, *Conimb. 2. de cœl. cap. 5. quæst. 5.* sed à propria forma.

9 Cœlum agit in inferiora, idque motu, lumine, & occultis qualitatibus. *Conimb: lib. 2. de cœl. cap. 3. quæst: 3.* Contrâ *Picnum Mirand. lib. 3. cap. 5. & 6. contra Astrologos.*

10 Lux, & qualitates reliquæ, cœli
motu

motu dispensantur, & diversis mundi partibus per vices applicantur. Hinc dierum & noctium, hinc tempestatum vicissitudines. *Conimb. lib. 2. de cæl. cap. 3. quest. 3.*

11 Cessante cœlesti motu, non cessaret tamen actio cœli in inferiora, nec motus tolleretur à subcœlestibus. Sublatâ autem actione cœli in inferiora, tolleretur etiam actio corporum inferiorum. *Conimb. ibid.*

12 Cœlum non accidentia solum, sed & substantias inanimas producit, ut elementa, meteora, lapides, metalla, & quidem ut causa principalis. *Conimb. lib. 2. de cœlo cap. 3. quest. 1.*

13 Imperfecta, & *αὐτὸκίνητα* animatorum genera, à cœlo quidem producuntur, non ut à causa principali, sed ut à causa minùs principali, quæ sic se habet ad generationē imperfectorum animatorum, ut se habet semen ad generationem animatorum perfectorum. *Conimb. dict. cap. quest. 6.*

14 Ad generationem perfectorum ani-

animalium. cœlum solummodo concurrat dispositivè. *Conim: ibid: art: 3.*

15 Voluntas cœlesti actioni non subiacet, nisi indirectè, quatenus nempe voluntas sequitur corporis temperamentum. *Conimb: ib. quast: 8.*

16 Quæ à voluntate humanâ dependent, non possunt ex aliorum observatione prædici. *Conim: ib. qu: 9.*

17 Effecta naturalia, quæ infra Lunam sunt, probabiliter tantum prædicuntur; quæ supra Lunam sunt, certò. *Conimb: ibid.*

DISPUT. X.

De variis cœli orbibus, & stellis.

THESIS I.

Sicuti varius est cœli motus, ita corpus cœleste variis orbibus distinctum est: quorum tamen supremus reliquos omnes sine resistantiâ secum circumducit. *Conimb, lib. 2. de cœl. cap. 5. quast. 1.*

2 Philosophi octo distinctos orbes agnoverunt, septem nempe orbes Planetarum, & octavum stellarum fixarum. Horum enim omnium motus manifestè conspiciuntur diversi. Astronomi postea duos addiderunt. Quibus id fecerint indiciis, docet *Clavius* ad Sphaeram *Joh. de Sacrobosco. Conimb. dicto loco.*

3 Orbes cœlestes videntur specie diversi. *Conimb: dict. cap. qu: 3.*

4 Stella non est animatum quid, sed densior pars sui orbis. Hinc sequitur.

5 Stellæ moveri in suis orbibus. *Conim: lib. 2. de cœl cap. 8. qu: 1.*

6 Stellæ non distinguuntur specie à suis orbibus, sed tantum densitate. *Conimb: dict: lib. cap. 7. quest: 7.*

7 Stellæ motu suo non efficiunt sonum. *Conim. dict. lib. cap. 9. qu: 1.*

8 A densitate stellarum lux oritur. Corpus enim pellucidum, condensatione sui fit lucidum.

9 Lux non est stellarum forma substantialis

stantialis. *Conimb: lib. 2. de cæl: cap. 1. quest: 2.*

10 Lux omnium astrorum est ejusdem speciei: *Conim: dicto loco, qu: 3.*

11 Omnibus stellis inest aliquid nativæ lucis, aliis plus, aliis minus, prout sunt densiores, aut minus densæ: Luna omnium minimum, adeo ut non conspicitur, nisi eâ luce quam à Sole mutuatur. Et licet non appareat, reliquas stellas à Sole illuminari; credibile tamen videtur, aliquid illis lucis à Sole accedere. *Conimb: citato loco qu: 4.*

12 Lumen, quod à luce in corpore pellucido generatur, non est corpus sed qualitas. *Conim. dicto loco qu: 2.*

13 Lux illuminando calorem generat, præsertim cum radii ab opaco corpore reflectuntur. *Conim. ibid quest: 5. Zab. de cal. cælest. cap. 10.*

14 Calor tanto major est, quanto directius lumen reflectitur.

15 Etiam motus causa caloris est. *Conim: dicto loco quest: 6. Zab. de cal. cælest: cap. 3. & seq.*

DISPUTATIO XI.

De Generatione & Corruptione.

T H E S I S L.

Sic de cœlo ; sequitur corpus subcœ-
leste, quod, quia constat ex materia
& forma dissolubiliter unitis, variis ge-
nerationum & corruptionum vicissitu-
dinibus obnoxium est. *Conim. lib. I. de
gen. & cor. cap. 4. qu. 8.*

2 Generatio est mutatio à non esse,
ad esse simpliciter. *Lib. 5. Phys. cap. 1.*
Vel, est mutatio totius, nullo manente
subiecto sensibili eodem, hoc est, ejus-
dem speciei. *Lib: 1. de gen. & cor cap 4.*
Plerius sic, Generatio est mutatio à
privatione substantiali, ad formam sub-
stantialem, in materia. *Conimb. dict.
loc. quæst: 9.*

3 Generationis terminus adæqua-
tus est compositum : proximus & for-
malis, ipsa forma substantialis. *Conimb.
dict. loco quæst. 15.*

4 Quia

4 Quia forma substantialis non inter-
tenditur aut remittitur, nihilque ei con-
trarium est; sequitur, generationem esse
actionem momentaneam, totamque
formam simul ac semel introduci. *Con-
nimb. lib: 5. Phys: cap. 2 quest: 1.*

5 Generatio non consistit in produ-
ctione formæ, sed in unitione formæ
cum materia. *Conim: lib: 1: de gener. &
corrupt: cap. 4. quest: 13.*

6 Ut ergo homo hominem generare
rectè dici possit, non est necessarium, ut
animam producat, sed ut materiam dis-
ponat, & animam cum præparata ma-
teria essentialiter uniat. *Conimb: ibid.*

7 Corruptio est mutatio compositi
ab esse ad non esse simpliciter. *Lib. 1. de
gen: & cor: cap. 4. Conim: ibid qu: 16.*

8 Generatio & corruptio sunt muta-
tiones, non tam re, quàm ratione di-
versæ; atque hoc sensu dicitur, *Genera-
tio unius, est corruptio alterius. Lib: 1.
de gen: & cor: cap. 3. Zabbar: de gen: &
int: c. 5. & 6. Contrà Conimb. lib. 2. de
gen: & cor: c. 4. qu: 17. Tol: ib qu: 3.*

9 Hujus

9 Hujus rei duæ causæ sunt : 1, quòd materia non possit esse sine formâ : 2, quòd duæ formæ specificæ non possint esse in eadem materia. *Vid. diss. 2.*

10 In corruptione nunquam datur resolutio usque ad materiam primam. Semper enim formæ quædam accidentales servantur in re genitâ, quæ fuerant in corruptâ, & vicissim. *Zabar. de gen. & int. cap 7. Tol. lib. 1. de gen: & cor: quest: 7. Contrà Conimb: ibid. cap. 4. quest: 10. Interdum etiam substantiales. Zab: dict: lib. cap. 3. Contrà Conim: & Tol: locis citatis.*

11 Quicquid corrumpitur, à contrario corrumpitur : & quicquid generatur, à simili generatur. Itaque necesse est, ut alteratio generationem & corruptionem antecedit, quâ materia inepta redditur ad formam suam retinendam, & apta ad novam suspiciendam.

12 Alteratio est mutatio secundum qualitatem, eodem subjecto sensibili manente. *Lib: 1. de gen: & cor: cap. 4. Conim.*

Conim. ibid. qu. 1. Tol. ibid. qu. 5.

13 Alteratio non fit per momentum quædam distincta, sed productione qualitatis, tum quoad extensionem, tum quoad intensiorem, continuâ. *Conim. dict. loc. quæst. 2. Tol. ibid. qu. 6.*

14 Alteratio prævia, est actio reipse diversa à generatione subsequente: ita quidem, ut forma substantialis in materia non oriatur vi præcedentium dispositionum, sed opus sit novæ actione ad ipsam formam producendam. *Conim: dict. lib. qu. 12.*

15 Quicquid alteratur, alterari debet ab eo, quod ei dissimile est, vel quoad speciem, vel quoad gradum. *Conimb. dict. l. cap. 9. qu. 2. Tol: ib. qu. 13.*

16 Alteratio, quæ inter contrarias qualitates versatur, semper est reciproca. ita ut, quod alterat contrarium, vicissim à contrario, secundum eandem partem eandemq; contrarietatem alteretur, si utrumque consistat in debita distantia. Quod in cæteris mutationum generibus non contingit. *Conimb. dict. lib.*

*lib. quest. 3. Tol. ibid. quest. 7. Zabari:
lib. de reactione.*

DISPUT. XII.

De Elementis in genere.

THESIS I.

Corpus subcœleste vel est elementum, vel mixtum ex elementis.

2 Elementum est corpus, in quod reliqua corpora resolvuntur; ipsum in alia, quæ specie differunt, resolvi non potest. *Lib. 1. de cæl. cap. 3. Conimb. lib. 2. de gen. & cor. cap. 3 qu: 1.*

3 Elementa, cum sint corpora, suas habent formas substantiales; verum quia nos latent, earum loco abhiberi solent qualitates ad elementa definienda & distinguenda. *Conim: loco citato. Tol: ibid. quest. 1.*

4 Qualitates elementares vel primæ sunt, vel secundæ, sive ortæ à primis.

5 Qualitates primæ sunt, quæ nec ex aliis, nec ex se mutuò fiunt, sed ex quibus

quibus oriuntur cætera. Sûntque numero quatuor, calor, frigus, humiditas, & siccitas. *Conim: dict: loc: quest: 2. Tol: ibid: quest: 2.*

6 Ex his, calor & frigus dicuntur qualitates activæ; humiditas, & siccitas dicuntur passivæ, non quòd non agant, sed quòd minùs agant, & in missione habeant rationem materiæ. *Tolet. lib. 2. de gen: & cor: quest: 3. Zab. lib. 1. de qual: elem: cap: 5.*

7 Omnes qualitates primæ sunt qualitates positivæ. *Conim: lib. 2. de gen: & cor: cap. 3. qu: 1. Scal: exerc. 18. contra Cardanum.*

8 Caloris munus est, homogenea congregare, & heterogenea disgregare; frigoris, homogenea & heterogenea congregare; humiditatis, non faciliè proprio, faciliè alieno termino contineri; siccitatis, faciliè proprio non faciliè alieno termino contineri. *Conim: dict: loc: quest: 3. Zab: de qual: elem. lib. 1. cap. 3, 4, & 7.*

9 Ex quatuor qualitatibus primis,
duæ

duæ conveniunt singulis elementis, & quidem in gradu intensissimo. Naturalis enim qualitatum remissio, mistionem arguit. *Contarennus lib. 3. de elem. Contra Conimb. lib. 2. de gen. & cor. cap. 3. quest: 5. Tol: ibid: quest: 6. Zab. lib. 1. de qual. elem. cap. 1.*

10 Qualitates primæ quatuor modis combinari possint. Ex quo sequitur, esse quatuor elementa, ignem, aquam, aërem, & terram. *Conimb: lib. 3. de cæl. cap. 5. quest: 1. Tol: 2. lib. de gen. & cor. quest: 4.*

11 Elementa, quæ alterâ qualitate conveniunt, vocantur symbolica: quæ neutrá, a symbola.

12 Qualitates primæ, sive sint symbolicæ, sive non, sunt ejusdem speciei infimæ, etiam si conveniant subiectis specie distinctis. *Conimb: lib. 2. de gen. & cor. cap. 3. quest: 6. & 7. Tol. ibid: quest. 7. Zab. lib. 2. de qualis. elem. cap. 6.*

13 Elementum quodlibet ex quolibet generari potest; facilius symboli-

R

cum

cum ex symbolico, quàm asymbolico
ex asymbolo : quia facilius una, quàm
duæ qualitates mutantur. *Conimb: dict: loc: cap. 4. qu: 3. Tol: ibid: qu: 9.*

14 Ex duobus elementis asymbolis
generatur elementum medium, & utriusque
symbolicum : ut ex aqua & igne
aër. *Conim. dict: loc: qu. 3. Tol: ib: qu. 10. Zab: lib. 2. de qualitat: elem: cap. 8.*

15 Hinc sequi videtur, elementa
symbolica non immediate generari
asymbolis. *Contrà Conim: dict: loc: qu. 1. Tol: ibid: qu: 9.*

16 Qualitates secundæ ex multis habentur
sunt præcipuæ; raritas, densitas, levitas,
gravitas. Rarum dicitur, quod habet
parum materiæ sub magna; densum,
quod habet multum materiæ sub parâ
quantitate : leve, quod sursum; grave,
quod deorsum movetur.

17 Elementorum motus naturalis
finitus est : ideoque necesse est, ele-
menta alibi naturaliter quiescere; gra-
via, ubi levia, aut minùs gravia
non subsident; levia, ubi gravia, aut
minùs

minùs levia, non eminent.

18 Quum gravia levibus, aut minùs gravibus incumbunt; & levia gravibus, aut etiam minùs levibus subsident, ubicumque sint nituntur; illa, deorsum; hæc, sursum. *Conimb. lib. 4. de cæl. cap. 4. quæst. 2.*

DISPUT. XIII.

De singulis Elementis.

THESIS I.

Ignis est elementum calidum & sic-
cum: ideoque summè rarum ac sum-
mè leve. *Conimb. lib. 4. de cæl. cap. 4. quæst. 1.*

2 Ignis in summo loco quiescit à motu recto. Movetur autem à cælo in orbem; sed præter, non contra naturam. Ideoq; licet hic motus violentus sit, perpetuus tamen est, quia fit sine recessu. *Zab. de motu ignis in orbem.*

3 Ignis in suo loco naturali nec indiget motu cæli ad sui conservatio-

R 2

nem.

nem, nec pabulo. Naturâ enim suâ perennis est, quia abest à contrario. *Contrâ Zab. de motu ignis in orbem.* Extra suum locum, & pabulo indiget, & circumfuso aëre, & loco, qui nec solis radiis sit nec libero aëri expositus. *Conimb. problem. ad libros de cæl. sect. 4.*

4 Aër est elementum humidum, & calidum: ideoque mediocriter rarum, ac mediocriter leve. *Conimb. lib. 2. de gen. & cor, cap. 3. quest. 4. & 5. Tol: ib. quest. 5.*

5 Aër tribus regionibus distinguitur: quarum infima pertingit ab aqua & terræ superficie, usque quò radii solis reflectuntur; media, à reflexione radiorum ad summitates montium; summa inde ad orbem ignis.

6 Infima aëris regio æstate major est, hyeme minor; contrâ media æstate minor est, hyeme major: quia radii solares æstate rectius, ideoque altius, reflectuntur.

7 Calor naturalis mediæ regionis non impedit, quò minùs vapores peregrino

grino calore & levitate sublatis, ad pristinum frigus ac gravitatem redeant. Humiditas enim caloris ac frigoris activitatem retundit, sicuti siccitas acuit. *Zabar. de reg. aëris, cap. 7.*

8 Quod adeo verum est, ut vapores, recuperato naturali frigore, ipsum aëris calorem naturalem debilitent, ut media aëris regio præ cæteris videri possit frigida. *Zab. ibidem.*

9 Aqua est elementum humidum & frigidum: ideoque mediocriter densum, ac mediocriter grave. *Conim lib. 2. de gen. & cor. cap. 3. quest: 4. & 5. Tol. ibid. quest: 5.*

10 In mundi exordio, terrâ aliquâ sui parte extra naturalem locum constitutâ, aqua recepta fuit intra terræ cavitates, ut terra, quâ parte aquis exstaret, hospitium præberet animantibus.

11 Mare cum terra constituit unum globum, idemque est utriusque centrum. Itaque mare non est altius terrâ: hoc est, superficies maris non distat longius à centro terræ, quàm superficies ipsius terræ.

terræ. *Conim: lib. 2. de cæl: cap. 14. qu: 3. & 4. Clavius ad Sacroboscum.*

12 Maris falsedo à creatione est: conservatur à calore solis, tenuiores aquæ partes extrahentis, & crassas, atq; adustas, in quibus falsedo hæret, relinquentis. *Conimb. de meteor. tract. 10. Scal. exer. 51.*

13 Mare varios habet motus, sed duos cæteris notiores: eorum alter est, quo mare fertur ab ortu in occasum, Hic motus haud dubiè est à motu primi mobilis. *Conim: ibid. tract: 8. cap. 3.*

14 Alter motus est reciprocatio, quâ mare nunc ad littora fluit, nunc ab iis refluit. Hic motus, etsi sequatur Lunæ motum, non tamen à solo Lunæ motu videtur dependere, sed etiam à causa aliqua occultiore. *Conim: diæt. lib. c. 5. Contra Picum Mirand. lib. 4. cap: 15. contra Astrolog.*

15 Fontes & flumina pleraque à mari oriuntur. *Conim: ibid: tract. 9.*

16 Terra est elementum siccum & frigidum: ideóq; densissimum, & gravissim-

vissimum. *Conimb: lib. 2. de gener: & cor: c. 3. qu: 4. & 5. Tol: ibid: qu: 5.*

17 Quum inclusus terræ cavernis spiritus, vel antiperistasi frigoris, vel motu accensus, materiam sulphuream, ac bituminosam invadit, efficit ignem subterraneum: qui maximâ sæpè violentiâ erumpit, ut fit in *Vesavio Italia*, atque *Aetnâ Sicilia* monte. *Conim: de meteor. tract. 12. cap. 2.*

DISPUTATIO XIV.

De Mistione & Temperamentis.

T H E S I S I.

ACTUM est de elementis, sequitur corpus mistum, quod ex elementorum mistione generatur.

2 Mistio est miscibilium (id est, elementorum) alteratorum unitio. *Lib: 1. de gener: & cor: cap. 10. Conimb: ibid: quæst: 2.*

3 Hæc unitio non consistit in appositione, aut confusione, sed in substan-

R 4

tiali

tiali conjunctione elementorum : quâ fit, ut ex quatuor diversis elementis, fiat una substantia mixta. Ideoque nihil aliud est, quam misti generatio. *Zab. lib. 1. de misti gen. & int. cap. 19.*

4 Misti generatio definitur ab *Aristotele*, mutatio à qualitatibus activis proportionem cum subjecta materia (id est, cum qualitatibus passivis, humido & sicco) naturæ (id est, formæ generandæ) convenientem habentibus. *Lib: 4. meteor: cap. 1. Zab: citato loco, cap. 2.*

5 Quod aliter mistio, aliter misti generatio definiatur, id est, ex diverso respectu. Mistio enim de elementis dicitur, generatio, de substantia genita. Elementa enim misceri, at substantia generari dicitur. *Zab. dict. loc. cap. 9.*

6 Mistio ergo peragitur hunc in modum : Primum coguntur elementa in unum locum à cœlo, idq; iustâ proportionem, ne unum elementum cætera in naturam suam convertat. Deinde in minimas particulas distracta, mutuâ actione & passione se invicem debilitant,

tant, & secundum omnes partes immu-
tant. *Conimb: lib. 1. de gen. & cor. cap.*
10. quest. 1. Tol: ibid. qu. 19.

7 In hac elementorum pugna, pri-
mum agit contrarium in contrarium,
calidum in frigidum, & humidum in
siccum: &, quia calor & frigus habent
maximam activitatem, primo absolvi-
tur harum qualitatuum contemperatio,
quâ ex duabus qualitatibus extremis, fit
una media, nempe temperatus calor.

8 Hic temperatus calor agit deinde
in siccum & humidum, ut in materiam,
eâq; sic regit ac terminat, ut inde mixti
forma resultet, sub qua quatuor ele-
menta uniuntur essentialiter. *Zab. lib.*
1. de gen. & int. misti. cap. 7.

9 Ad formæ substantialis educationem
cælum concurrit ut causa efficiens, re-
mota quidem, sed principalis, calor ele-
mentaris, ut proxima, & instrumen-
talis: frigus ad misti generationem
tantum concurrit per accidens. Calo-
rem enim retundit solum; formæ sub-
stantialis educationem non attingit. *Co-*

nimb: lib. 1. de gen: & cor: cap. 3. quest: 1. Tol: ibid: quest. 19. Zab: cit: loc: cap. 4. & seq.

10. In mixti corporis generatione, elementa pereunt: formæ tamen elementorum substantiales non penitus abolentur, nec etiam manent integræ in misto, sed refractæ. *Zabar: lib. de mitione. Contrâ Conim: cit. lib. cap. 10. quest: 3. Tol: ibid. quest: 17.*

11. Similiter & qualitates castigantur, & mutuâ actione & reactione remittuntur. *Conim: dict. lib. quest. 4.*

12. Harum qualitatum & formarum refractarum adminiculo, mistum resolvitur in elementa, idque eâ proportionē, quâ ex elementis coaluerat.

13. Atque hoc sensu dicuntur elementa in misto remanere virtualiter. Quamvis enim ipsa pereant, eorum tamen formæ substantiales, & qualitates castigatæ in misto manent.

14. Primarum qualitatum mixti formæ conveniens mistura, temperamentum appellatur,

15. Tem-

15 Temperamentum ergo non est simplex aliqua qualitas, à quatuor primis qualitatibus distincta, sed ipsæ primæ qualitates refractæ. *Conim: lib. 2. de gen: & corrup: cap: 8. quest: 1. Tolt: ibid. qu: 18.*

16 Temperamentum aliud est uniforme; aliud difforme: illud *temperamentum*, ad pondus, hoc *temperamentum* ad justitiam appellari solet.

17 Temperamentum uniforme dicitur, in quo omnes qualitates æquali graduum proportionem coeunt.

18 Tale temperamentum in toto aliquo corpore inanimi ut dari fortè possit, in toto animato non potest: &, si fortè in aliqua viventis parte dari possit, non potest esse diuturnum. *Conim: ibid. quest: 2.*

19 Temperamentum difforme dicitur, in quo vel una aliqua, vel duæ qualitates, ceteras superant: illud, simplex; hoc, compositum vocatur.

20 Utrumque est quadruplex. Nam & in singulis qualitatibus potest esse excessus,

excessus, & excedentes qualitates quatuor modis possunt combinari.

21 Si excedit calor & siccitas, erit temperamentum igneum; si calor & humiditas, aëreum; si humiditas & frigus, aqueum; si frigus & siccitas, terreum. In animalibus vocantur, cholericum, sanguineum, phlegmaticum, & melancholicum.

DISPUTATIO XV.

De Putrefactione.

THESIS I.

M Istum tribus modis interit, putrefactione, combustione, & petrificatione. *Zab: lib. 2. de misti gener. & inter. cap. 2.*

2 Putrefactio dicitur interitus misto naturalis; combustio & petrificatio, violentus: quia universalis naturæ lege constitutum est, ut mistum putredine intereat *Zab: ib. cap. 3. & seq.*

3 Putrefactio est corruptio caloris proprii

proprii ac naturalis, in unoquoque humido, à calore ambientis. *Lib. 4. meteor: cap. 1. Zab. lib. 3. de misti gener. & inter. cap. 5.*

4. Frigus non concurrit ad putrefactionem, ut causa positiva, sed ut mera privatio caloris. *Zab. ib. lib. 2. cap. 8.*

5. Calor naturalis corrumpi dicitur, quia ab ambiente calore intenditur, atque ita ex naturali ac temperato calore, fit calor non naturalis, atque in temperatus *Zab. ib. lib. 2. s. 9.*

6. Calor naturalis, ubi ab ambiente calore auctus est, sensim evaporat in unoquoque humido, sive naturale illud fuerit, sive adventitium: prius tamen in adventitio. *Zab. ib. lib. 2. cap. 10.*

7. Calor ambiens debet esse debilis, & lentus: si enim intensus sit, & vehemens, vel urit, vel siccat, & humidum resolvit, priusquam calor possit evaporare. *Zab. ib. lib. 3. cap. 5.*

8. Itaque quæ valdè calida, aut valdè frigida sunt, non facilè putrescunt: putrescunt tamen, quia actio caloris
am-

ambientis, licet sit intensio debilis, est tamen extensio & perseverantia maxima & validissima. *Zab. ibid.*

9 Cum naturalis calor evaporavit, diffluit humidum naturale, & siccas partes destituit. In hac humidi & siccis separatione, consistit misti interitus. *Zab. ibid: lib. 2. cap. 6.*

10 Putrefactionis varii sunt gradus. Interdum enim omne humidum a sicco separatur: & tum res putrescens in elementa dissolvitur. Hæc vocatur putrefactio *totalis*.

11 In quibusdam major est humiditatis copia, quam ut possit totaliter a sicco separari. Hæc dicuntur *secundum partem* putrescere. *Zab: ibid. lib. 2. cap. 14.*

12 Putrefactio secundum partem locum habet in mistis liquidis: ut vino, lacte, sanguine: & in elementis, aëre aqua & terra, impuris. Ignis non putrescit. *Zab. ibid.*

13 Misti liquida, quando *secundum partem* putrescunt, interdum vitiantur quoad solas qualitates, interdum ipsæ

etiam

etiam forma substantialis aboletur. Illa inchoata, hæc perfecta putredo est. Elementa, cum sint corpora simplicia, non possunt perfectè putrescere. Zab. *ibid. cap. 15.*

14 Acetum non est vinum putrefactum, sed mortuum. Zab: *ibid. lib. 3. cap. 9.*

15 Combustio est totius misti à vehementi calore in ignem & cineres mutatio. Cineres enim sunt partes terræ quæ propter magnam vim resistendi, non potuerunt transmutari.

16 Petrificatio est totius mixti à vehementi frigore in terram mutatio.

DISPUTATIO XVI.

De Meteoris.

THESIS I.

CORPUS mixtum, vel inchoatum est, vel perfectum. Inchoatum dicitur, in quo, vel non omnia elementa coëstant, vel aliqua elementi species actu permanet. Quale est exhalatio.

1. Ex-

2 Exhalatio vel fumus est, vel vapor. Fumus, quia ex terra educitur, siccus est; vapor, quia ex aqua, humidus: uterque calorem habet ab astris impressum; & raritatem, ac levitatem, caloris comites.

3 Exhalatio non differt specie à terra, aut aqua; ideòque facile redit ad pristinam naturam. *Conimb: de meter. tract. 1. cap. 1.*

4 Quando exhalatio formas quasdam accidentales, atque impressiones recipit, dicitur *meteorum*.

5 Impressiones aut veræ sunt, aut apparentes. Veræ, vel in fumo sunt, vel in vapore. Fumus alius pinguis est, alius aridus. Cum fumus pinguis, motu, calore, aut antiperistasi frigoris accenditur, dicitur *meteorum igneum*.

6 Inter ignea meteora primum locum tenet *cometa*, qui est maxima fumus pinguis ac viscosi copia, in supremam aëris regionem vi siderumeducta, ibiq; conglobata primum, arcteq; compacta, deinde accensa, ac stellæ instar lucens.

Conimb

Conim: de meteor. tract. 3. Keck. lib. 6.

Phys: cap. 5.

7 Si qui cometæ in regione cœlesti, hoc est, supra lunam compareant, ii non sunt meteora, sed corpora simplicia, quæ videntur fieri ex cœlesti substantiâ condensatâ.

8 Cometæ caudam habent à sole ferè averfam; vel quia, quâ parte solem aspiciunt, cometæ partes tenuiores, quæ caudam faciunt, solis calore absumuntur: vel quia radii solares per corpus cometæ transeuntes refranguntur, ut caudam facere videantur.

Scal: exerc. 72.

9 Cometæ non signa tantum, sed & causæ sunt tempestatum, sterilitatis, pestis: bella, principum interitus, provinciarum mutationes, & id genus alia, quæ à voluntatis arbitrio pendent, nec à cometis fiunt, nec indicantur naturaliter. *Conimb. de meteor. tract. 3. cap.*

Scal: exerc. 72.

10 Reliqua meteora ignea evanida sunt, quia habent fumum subtilem,

ac

ac parum viscosum. In suprema aëris aëris
 regione gignuntur, flamma, fax, trabs, trabs
 ignis pyramidalis, scintillæ volantes, 14
 capræ saltantes. In media, stella cadens, bula
 & titio. In infima, draco volans, ignis gitur
 fatuus, ignis lambens, Castor & Pollux, cidit
 Helena. *Conimb: de meteor. tract. 3.* dum
cap. 2. pars

11 Ex fumo arido seu flatu, generan- cogi
 tur meteora aërea, ventus, & terræ- quan
 motus. Ventus generatur, cum flatus situd
 copiosi, siderum virtute in sublime ef- regi
 feruntur, & frigore mediæ regionis effie
 aëris repulsi, partitâ veluti contenti- quâ
 one, in obliquum feruntur. *Conimb. de* 15
meteor. tract. 6. qui

12 Terræ-motus generatur, quum catu
 copiosi flatus terræ cavitatibus inclusi, in a
 exitum quærunt, & quâ erumpant, non conc
 inuenientes, in se revolvuntur, factôq; cum
 conflictu, terram concutunt. *Conimb: 16*
ibid. tract. 11. Keck. de terra-motu. gene

13 Cum vapor colligitur, & conden- atto
 satur, generantur meteora aquea, nubes mod
 & ros. Nubes est crassius vapor, in media man
 aëris

aëris regione condensatus. *Conimb. ib. tract. 7.*

14 Ex nube fit pluvia, grando, nebula & nix. Pluvia, cum nubes contrahitur, & in aquam soluta, guttatim decidit: Grando, cum guttæ inter cadendum congelantur: Nebula, cum aliqua pars nubis, quæ in aquam non potest cogi, inferiorem aërem occupat. Quamquam aliquando vapores, qui ob spissitudinem non possunt in mediam aëris regionem efferri, infimam nebulosam efficiunt. Cum nubes congelantur, antequam soluta est, nix generatur. *Conimb. ib.*

15 Ros gignitur, cum subtilis vapor, qui à debili solis occidentis calore evocatus, ob defectum caloris non potest in altum subvehi, nocturno frigore condensatur in exiguas guttulas. Quæ, cum rigent, pruina dicuntur. *Conimb. ib.*

16 Si cum tenui vapore, ex quo ros generatur, partes quædam terræ subtiles attollantur, & cum humido, debito modo miscentur, gignitur mel, aut manna. *Conimb. ib. cap. 9. & 11.*

17 Quando

17 Quando fumus in crassa ac densa nube conclusus, motu, frigorisve antiperistasi, incalescit, atque attenuatur, majorem locum quærens, cum frigore ac coruscatione erumpit. Hic fragor tonitru; & coruscatio, fulmen dicitur. Interdum etiam comprimitur fumus rarior intra nubes, earumque collisione accenditur. Hæc coruscatio dicitur fulgur. *Conim: ib: tract. 2.*

18 Meteora apparentia dicuntur, quæ oriuntur à lucis in nube aut vapore refractione, aut reflexione: ut sunt iris, halo, paelius, fovea, virgæ. Quorum ratio petenda est ex Opticis: *Conimb. ibid. tract. 4. & 5.*

19 Corpus perfectè mixtum est, in quo omnia elementa sic concurrunt, ut nullum eorum suam speciem retineat.

20 Corpus perfectè mixtum, vel est inanime, vel vivens. Corpus inanime, vel est minerale: ut, metallum, lapis, succus, &c. vel cadaver: sed harum rerum specialiolem cognitionem Chymicis & Medicis relinquimus.

DISP.

DISPUTATIO XVII.

De Anima, Vita, & Morte.

THESIS I.

CORpus vivens dicitur, quod ex animâ & corpore, variâ organorum structurâ prædito, conflatum est.

2 Anima non est temperamentum, aut ullum alterius generis accidens, sed substantia. *Conimb: lib. 2. de animâ cap. 1. quest. 1. art: 3. & 4. Tol: ibid: quest: 1.*

3 Anima non est materia, nec corpus, sed forma, sive *εἰσπλέχμα*. Latini dicunt. *Conim. ib. art. 5.*

4 Anima non est actus assistens, sed informans, & vera viventis forma. *Conimb. ibid.*

5 Anima est actus primus corporis organici potentiâ vitam habentis. *Lib. 2. de Anima cap. 1. Conimb. ibid. quest: 1.*

6 Corpus, quod ab anima informatur, est materia prima, non solum accidens.

cidentibus quibusdam, sed & substantiali formâ, quæ ex mixtione oritur disposita atque affecta. *Zab. de com. gen. & int. cap. 2. & seq. Contrâ Conimb. lib. 1. de gen. & cor. cap. 4. quæst. 19. & 20.*

7 Hæc forma substantialis ex formis organicarum partium componitur. Ut enim partes organicæ temperamento, ita etiam formâ differre credibile est. *Contrâ Conimb. dict. loc. quæst. 22.*

8 Conjunctionem animæ, & corporis, sequitur vita, quæ nihil aliud est, quam motio animati à se ad positionum differentias, ob mansionem animæ cum corpore.

9 Animæ & corporis conjunctio pendet ab humidi radicalis ac primi generis, & nativi caloris, debitâ proportionatione.

10 Cor in perfectis animalibus est fons caloris, à quo spiritus vitales per arterias in totum corpus diffunduntur, qui calorem à corde haustum, ad omnes partes devehunt, & calorem singulis partibus

partibus infitum instaurant.

11 Cor, ne suo ipsius calore suffocetur, indiget respiratione. Attracto enim à pulmonibus aëre, cor refrigeratur, eodémque rursus emisso, à fuliginibus liberatur.

12 Imperfecta animalia, quia carent sanguine, ac proinde frigidiora sunt, non respirant. Pisces sui refrigerandi causâ, aquam ore hauriunt, & per branchias emittunt. Amphibia respirant, sed raro, ob debilem calorem.

13 Vita vel longior est, vel brevior, prout animati temperamentum vel melius est, vel deterius. Longavi sunt, in quibus calor natus blandus est ac benignus; & humidum radicale, aëre-rimium. Contrà brevis vitæ sunt, in quibus calor igneus est, & humidum aquosum.

14 Vitæ longitudo vel brevitæ etiam ab externis causis pendet, puta ab aëre ambiente, victu, venere, somno, vigiliâ, ejectione aut retentione excrementorum, animi perturbatione, aut tranquillitate, &c.

15 Nulla

15 Nulla vita perpetuari potest naturaliter, quia humidum radicale affluo à calore carpitur. Et licet partes humidi deperditæ nutritionis beneficio restaurentur; necesse tamen est, humidum sensim vilescere, & calorem minui.

16 Mors est privatio vitæ ob animæ separationem à corpore. Hæc separatio tum fit, cum calor naturalis extinguitur.

17 Mors alia naturalis est, alia violenta. Mors naturalis dicitur, cum humidum radicale sensim absumitur, & cum eo calor naturalis, ut fit in senibus. Violenta, cum vel naturalis calor extinguitur à contrario frigore, vel cum calor naturalis suffocatur, vel denique cum pars aliqua vitalis læditur.

DISPUT. XVIII.

*De Anima vegetativa, ejusq;
affectionibus.*

T H E S I S I.

A Nimarum species tres sunt, vegetativa, sensitiva, & intellectiva, sive rationalis. *Conimb. lib. 2. de anima, cap. 3. quest. 1. Tol: ibid: quest. 6.*

2 In unoquoque composito tantum est una anima. In plantis vegetativa, in bestis sensitiva, in homine intellectiva. Harum tamen posterior, priorem quamque eminenter, ac virtualiter continet. *Conimb: lib. 1. de gen: & cor: cap. quest. 21. Tol: lib: 2. de anima, quest: 1. Contra Zab. de facul: anima cap. 5. seq.*

3 Anima vegetativa, & sensitiva, sunt formæ materiales: ideóq; extensæ & divisibiles, ad extensionem, & divisionem materiæ. *Conimb. lib. 2. de anima, cap. 1. quest. 8. Tol: ibid: quest: 5.*

4 Anima vegetativa in plantis sola
S est,

est, omnemque perfectiorem animam
excludit. Atque istoc modo plantarum
forma est.

5 Facultates, quæ à triplici anima
fluunt, ad quinque genera possunt re
vocari, ad vim vegetandi, sentiendi
appetendi, loco-movendi, & intelli
gendi. Et quia sensus & appetitus sem
per conjunguntur, quatuor erunt dive
sa genera, aut gradus, viventium. *Conim. dist lib. c. 3. qu. 2. Tol. ib. qu. 6.*

6 Facultates diversarum animarum
inter se, & ab animæ substantiâ, realiter
differunt. *Conim. ib. cap. 3. qu. 4. Tol. ib. qu. 9. Zab. de facult. anima cap. 2.*

7 Facultates, quæ ab anima vegeta
tivâ, & sensitivâ fluunt, ne loco-moti
quidem exceptâ, in composito anima
to; quæ ab anima intellectivâ oriun
tur, in solâ animæ substantia residen
Conim. ib. cap. 3. qu. 3. Tol. quest. 9.

8 Animæ vegetativæ tres sunt facul
tates, nutrix, autrix, & generatrix:
Quarum duæ priores non tam re, quam
ratione, ac definitione differunt: ter

ab utra
ibid. q.

4. qua

9 T

alimen

tenus

tenus

10

simile

purum

venti

& co

quest

11

conv

parti

Est e

varu

tio. C

12

um

aliqu

is:

mul

loco

ab utraque re ipsa distinguitur. *Tolet: ibid. quest: 10. Contrà Conimb: ib: cap: 4. quest: 1.*

9 Tres hæ facultates versantur circa alimentum: nutritio & generatio, quatenus substantia est: augmentatio, quatenus quantum.

10 Alimentum debet viventi partim simile esse, partim dissimile. Ideoque purum elementum non potest esse viventis alimentum. *Conim. lib. 1. de gen. & cor. cap. 5. quest. 6. & 7. Tolet. ibid. quest. 12.*

11 Nutritio est alimenti præparati conversio in substantiam viventis, ad partium deperditarum instaurationem. Est ergo nutritio quædam partium novarum generatio, aut potius aggeneratio. *Conim. dict. lib. lib. cap. 5. qu: 11.*

12 Quemadmodum non materia solum viventis, sed & forma quotidie aliquam sui parte diffluit, si sit materialis: ita quoque necesse est, formam simul cum materia reparari. *Conim. dict. loco quest: 12. Tol: quest: 9. Contrà*

Zab. lib. de acret: cap. 15. & 16.

13 Ideoq; cum vivens dicitur idem numero toto vitæ cursu permanere, id non de identitate totius, aut partium intelligendum est, sed de identitate, quæ sit secundum continuam partium successionem. *Conimb: & Tolet: dictis locis.*

14 Formæ immateriales, quales sunt animæ humanæ, nec perire possunt, nec reparari, ne quidem ex parte: possunt tamen præparatum alimentum subire, ejusq; substantiam viventi conjunctam, indivisibili suâ entitate informare.

15 Quia alimentum est substantia corporea & quanta, non potest vivens nutriri, nisi eâdem actione crescat. Contra *Conimb: dict. loc. quæst. 13. & Tol. ibid. qu: 8.*

16 Omne vivens nutriri debet: & quidem totâ vitâ. *Conimb: dict. loc. quæst: 9. & 10.* Non tamen totâ vitâ crescit. *Conimb: dict: loc. qu. 14.* Quin etiam decrescit; tum nimirum, cum
minus

minus nutrimenti in viventis substantiam convertitur, quàm ante nutritionem perierat.

17 Quod augetur, augetur secundum omnes partes, & dimensiones, recepto alimento in corporis poris. Quod autem corpus vivens excrescat in longitudinem magis quàm in latitudinem, in eo sequitur legem virtutis plasticæ. *Conimb: dict. loc. qu: 15. Tolet: ibid: qu: 10.*

18 Alimentum non distribuitur in minima, ut vocant, naturalia, sed in partes divisibiles, quæ singulæ in singulis poris recipiuntur. Hæ partes non in momento, non etiam per momenta discreta, sed actione continuâ, in substantiam viventis convertuntur. *Conimb. dict. loc. qu: 16. Tol. ibid. qu. 11.*

19 Generatio est productio animati ab animato interventu seminis. Idcoq; est naturalissimum opus viventis. *Tol: lib. 2. de anima, qu: 11.*

20 Semen in perfectis animalibus ab utroque quidem sexu suppeditatur:

verum vis plastica in solo maris semine est. Ideoque foeminae concurrunt passivè tantum ad generationem. *Comin: lib. 1. de gen. & cor. cap. 4. quast: 27.*

DISPUTATIO XIX.

De Anima sentiente, & sensu in genere.

THESIS I.

Sic de anima vegetativa : sequitur sensitiva, quâ animal sentit, appetit, & loco movetur.

2 Sensus, est facultas animalis, quâ objectum sensibile cognoscit. Ejus functio, vocatur *sensio*.

3 Ad sensationem quatuor requiruntur, *objectum, organon, species, & medium*.

4 Objectum sensûs est singulare materiale; universalis, aut immaterialia sub sensum non cadunt.

5 Objectum sensûs aliud est per se, aliud per accidens. Objectum per se dicitur,

dicitur, quod per se sensum movet. Estque vel commune vel proprium. Commune dicitur, quod pluribus; proprium, quod uno tantum sensu percipitur.

6 Objectum commune, etsi per se sensum afficiat, *Tol. lib. 2. de anima, qu: 15.* non tamen propriam sui speciem organo imprimit; sed sentitur in specie objecti proprii modificatâ. *Conim. 2. de anima cap. 6. qu: 5. Tol: ib. qu: 14.*

7 Objectum commune est quintuplex, motus, quies, magnitudo, numerus, & figura. *Conim. dict. loc. qu: 4.*

8 Sensus hallucinatur facilius circa commune, quàm circa proprium objectum. *Conimb. dict. loc. quest: 6. Tol. ibid. quest. 13.*

9 Objectum per accidens dicitur, quod cum eo conjunctum est, quod per se sentitur.

10 Organon est pars animalis, in qua objectum percipitur.

11 Organon debet esse vacuum qualitate sensibili ejusdem speciei, & gradus:

12 Objectum agit in organon per species. *Conim: lib. 2. de anima, cap. 11. qu: 3. Tol: lib. 3. de anima, qu: 2.* Imò non agit, nisi per speciem, quatenus sentitur. *Zabar: de sensu agente cap. 4.* *Contrà Conim: & Tol: citato loco.*

13 Species quâlibet sui parte integrum objectum repræsentant. *Tol: lib. 2. de anima qu. 34.*

14 Species ab objecto producuntur naturaliter. Itaque non est opus sensu agente. *Zab. de sensu agente cap. 5.*

15 Objectum vehemens lædit organon: non quatenus agit per species; sed quatenus præter speciem producit aliquam qualitatem primam, aut motum localem in organo. *Contrà Conim. lib. 2. de anima cap. 12. qu. 1. & Tol. lib. 3. qu: 4.*

16 Objectum positum in organo non sentitur. Ex quo sequitur, necessarium esse medium ad sentiendum, per quod species ab objecto fluentes in omnem partem propagentur. *Contrà Conimbric. lib. 2. de anima cap. 11. quest.*

quest. 3. & Tol. ibid. lib. 3. qu. 2.

17 Non objectum tantum, sed & sentiendi facultas, sive anima concurrat activè ad sentiendum. Ex quo sequitur, sensum non esse facultatem merè passivam. *Conimb. lib. 2. de anima cap. 6. qu. 1. Tol. ibid. qu. 12. Zab. de sensu agente cap. 9.*

DISPUTATIO XX.

De Visu.

T H E S I S I.

Sensus alius externus est, alius internus.

2 Sensus externus non percipit nisi res præsentes. Species enim (sine quibus non fit sensus) sublato objecto tolluntur, quia pendent ab illius actuali influxu. *Conim. lib. 2. de anima cap. 6. qu. 2. art. 3.*

3 Sensus externus non sentit se sentire *Conim. ib. qu. 2. Tol. qu. 3.*

4 Sensus externi sunt quinque: vi-

visus, auditus, odoratus, gustus, & tactus.
Conimb. lib. 3. de anima cap. 1. quest.
1. Tol: ibid: quest. 1. Contrà Scal. exer.
286. sect: 3.

5 Visus est sensus externus eorum,
 quæ vim habent radiandi. Qualia sunt
 lux, color, & ea quæ noctu lucent.

6 Lux oritur ex terminatione solius
 perspicui: color, ex terminatione per-
 spicui, cum admixtione opaci. Prout
 enim plus aut minus opaci perspicuo
 admiscetur, eo magis, aut minus color
 à lucis natura recedit, & ad tenebras,
 seu nigrorem vergit.

7 Terminari dicitur perspicuum,
 quando condensatur. Perspicuum enim
 interminatū si sit, ac tenue, transparet:
 si condensetur, fit conspicuum, ac ter-
 minat visum. *Zab. lib. 1. de visu, cap. 2.*

8 Corpora perspicua sunt: cœlum,
 ignis, aër, aqua: sola terra inter corpora
 simplicia opaca est. Cœlum conden-
 satum lucet luce purissimâ, ut in astris
 videre est. *Zab. ibid.*

9 Elementa condensari nequeunt
 sine

sine terrestri materiâ. Terra cum perspicuis elementis vel componitur tantum, vel etiam commiscetur. Si terra cum iis tantum componatur, sic ut perspicua naturam suam non amittant; ignis condensatus lucet, sed luce impuriore, ut in flamma. Aër & aqua, si condensentur, albescunt. Ipsa terra nigra est. *Zab. ibid.*

10 Si terra cum perspicuis elementis sic commiscetur, ut illa naturam suam perdant; & ignis splendor amittitur, & aëris atque aquæ albor remittitur: idq; vel magis, vel minus, prout plus terræ iis admixtum est. *Zabar. ib.*

11 Quod si terra elementa perspicua superet; nigror inde fit; vel intensior, vel remissior, prout terra magis, minusve prædominatur. *Zab. ibid.* Colores medii oriuntur ex iusta temperatione extremorum. *Zab. ibid.*

12 Huiusmodi colores appellantur veri, ac reales; quia constantes sunt, pendéntq; ab ipsa natura corporis colorati, non ab influxu, aut irradiatione: externæ

externæ lucis. *Zabar: ibid.*

13 Ex quo sequitur, colores non solum esse in extrema corporum superficie, sed per omnes partes, etiam intimas, diffusos: licet in superficie tantum videantur. *Conimb. lib. 2. de anima cap. 1. qu: 2. Tol. ibid. qu: 17. Zabar: dict. loco.*

14 Colores apparentes dicuntur, qui oriuntur ex mixtione specierum in medio. Cum enim species lucis, & colorum, vel etiam diversorum colorum species inter se, in medio commiscuntur, & per eandem lineam ad oculos deferuntur, talem colorem referunt, qualis oriretur verâ mixtione coloris cum luce, aut eorum colorum inter se, à quibus ita species fluxerunt. *Zabar: dict. loco.*

15 Lux & color ad visum deferuntur per medium perspicuum illuminatum. Quam ob causam dicitur lumen actus perspicui, quatenus perspicuum. *Zabar. dict. lib. cap. 3.*

16 Lux per se visibilis est: color non

visi lucis, aut luminis beneficio. Lumen
ad visionem requiritur, tum propter
colores, tum propter medium. *Conim.*
lib. 2. de anima cap. 7. qu. 4. Zab. dict.
lib. cap. 11.

17 Organon visus est oculus aut hu-
mor oculi medius, qui crystallinus ap-
pellatur. Fit ergo visus receptione spe-
cierum, non emissionem radiorum. *Co-*
nim dict. lib. qu. 5, 6, & 7. Tol. ib. qu.
17 Zab. lib. 1. de visu cap. 8. & lib. 2.

18 Visio directa fit per lineas rectas,
quæ à qualibet objecti parte in cen-
trum oculi incidentes, figuram faciunt
conicam. Hinc petendas causa est, cur
res non appareant geminæ in oculis
se, geminis: tum etiam, cur appareant ge-
minæ, altero oculo distorto.

DISPUTATIO XXI.

*De Auditu, Odoratu, Gustu,
& Tactu.*

THESIS I.

Auditus est sensus externus circa so-
num. 2 Sonus

2 Sonus oritur ex fractione aëris, aut etiam aquæ inter duo corpora collisæ.

Conim: lib. 2. de anima cap. 8. quest: 1.

Tolet: ibid: quest: 19.

3 Corporum collidentium soliditas, levitas, & cavitas, non sunt necessaria ad faciendum sonum simpliciter; sed ad faciendum sonum vehementem, & prolixum. *Conimb. ibid.*

4 Sonus non est in corpore sonante, sed in medio aëre, vel aquâ, quæ à sonante corpore frangitur. *Conimb: dict: loc: quest: 2. Tol: ibid: quest: 20.*

5 Sonus ad aurem defertur secundum esse intentionale, sive per species; non secundum esse reale. *Tol: dict: lib. quest: 21. Contrà Conimb. dict: libri qu: 2 art. 2.*

6 Species soni materialiores sunt, quàm species colorum aut lucis; ideòque tardius ad organon perveniunt, & adverso vento impediuntur.

7 Cùm species soni in corpus cavum incidentes resiliunt, echo auditur. Echo ergo non est novus sonus, sed
idem

idem sonus iterum auditus. *Tolet: dict: lib. quest: 22.*

8 Etsi ad audiendum sit necessarius: aër innatus, qui in interiore aure continetur, & ab externo aëre tenui membranâ, quæ tympanum dicitur, discernitur: tamen is non est organon auditûs, sed pars aliqua interior auriculæ animata, cum qua nervus auditorius conjungitur. *Contrâ Conimb. dict. lib: cap. 8. quest. 4.*

9 Odoratus est sensus externus circa odorem.

10 Odor oritur ex sicci terrei prædominantis, & humidi aërei decoctionum mixtione. *Conimb: dict. lib. cap. 9. quest. 2. Tolet. qu: 25.*

11 Organon odoratûs sunt carunculae, sive processus mammillares, in superiore narium parte siti. Hæ carunculae, quia membranâ, aut, ut volunt Anatomici, ipsâ narium carne tectæ sunt, odores non percipiunt, nisi inspiratione. In piscibus tamen, aliisque animalibus, quæ non respirant, credibile est, organon

organon odoratus tectum non esse. *Conim. dict. loc. qu: 4. Tol: ib. qu: 26.*

12 Medium, per quod odor ad organon diffunditur, est aer & aqua. *Conim. dict: loc: qu: 3. art. 2.*

13 Odor per medium propagatur secundum esse intentionale, hoc est, per species. Quod si ipse odor interdum propagetur, id fit per accidens, cum scilicet tenuis substantia à re odorifera, & in ea odor evaporat. *Conim. dict: loc. art: 1. Tol: ibid. qu: 28.*

14 Odorum differentiae non possunt explicari, nisi per analogiam cum saporibus: quia homo habet odoratum obtusiores, quam ullum aliud genus animalium. *Conimb: dict: loc: qu: 5. Tolet: qu: 25.*

15 Gustus est sensus externus circa saporem.

16 Sapor oritur ex humidi aquei predominantis, & sicci terrei decoctionum mixtione. *Conimb: dict: loc: cap: 10. qu: 1 Tol: qu: 29.*

17 Etsi gustus non sit sine tactu, ideoq;

non

non requirat medium externum: à tactu
tamen reverà distinguitur. *Conim: dict.
loco quest. 2. Tol. quest: 28.*

18 Organon gustus sunt nervi lin-
gua, qui ab ejus medietate in quosdam
velut ramos expanduntur. *Conim: ib.*

19 Tactus est sensus externus circa
qualitates tactiles.

20 Qualitates tactiles sunt calor,
frigus, humiditas, siccitas, & quæ ex
hisce oriuntur.

21 Organon tactus sunt nervi, ac
membranæ; omnisq, nervosa ac mem-
branacea substantia, ut muscoli, liga-
menta, &c. Ossa non habent tactum ob
terrestrem siccitatem. *Conim: dict: lib.
cap. 11. qu: 1. Tol: qu: 30.*

22 Tactus non habet medium exter-
num: medium internum probabile est
esse cuticulam. *Conim: dicto loco. Tolet:
ibid: qu. 31.*

23 Tactus tantum unus est. *Conimb:
dict: loc: quest: 2. Tolet: quest. 32.
Contr. Scalig.*

DISPUT. XXII.

De sensu interno, ejusque affectionibus.

T H E S I S I.

PRæter sensum externum, requiritur in animali sensus internus, qui externorum sensuum functiones, & objecta, etiam absentia, percipiat.

2 Sensus internus residet in cerebro.
Conimb. lib. 3. de anima, cap. 2. quest. 2.
Tol. ibid. quest. 5.

3 Sensus internus tantum una facultas est. Contrà *Conimb. dict. lib. cap. 3. quest. 1. & Tolet: quest. 6.*

4 Sed quæ varias edit operationes, ob quas variis nominibus appellatur, *sensus communis, phantasia, estimativa, sive cogitativa, memoria.*

5 Sensus communis appellatur, quatenus species ab externis sensibus oblatas (vulgò species sensatæ vocantur) eorūque functiones percipit, ac dignoscit.

6 Phan-

6 Phantasia, quatenus species sensatas variis modis componit ac dividit.

7 Æstimatoria (in homine cogitativa) quatenus ex speciebus sensatis elicit species non sensatas.

8 Memoria, quatenus species sensatas, & non sensatas conservat.

9 Internus sensus non ratiocinatur, ne quidem in homine, nisi concurrente intellectu *Tol. dict. loc. quest. 7. Contra Conim. lib. 3. de anima cap. 2. qu. 2.*

10 Sensus interni operationes credibile est in distinctis cerebri ventriculis exerceri : ut dici possit, sensum communem in anteriore ; phantasiam cum æstimatoria, in media ; memoriam, in posteriore parte, quæ cerebellum vocatur, residere. *Conimb: dict. loc. quest. 1. Tolet: quest. 6.*

11 Sensuum affectiones sunt, vigilia, somnus & somnia.

12 Vigilia est non impeditum omnium sensuum externorum exercitium, animâ spiritus animales ad organa sensuum immittente.

13 Som-

13 Somnus est cessatio externorum sensuum ab operationibus, vaporibus nervos & meatus sensorios applentibus, & spirituum animalium influxum impredientibus. *Conimb: de somno & vig: cap: 2.*

14 Cum discussis, vel à calore cerebri, vel ab externa causa, vaporibus, meatus sensorii, per quos spiritus animales transmeant, aperiuntur, animal expergiscitur. *Conim: ibid: cap. 6.*

15 Somnium est apparitio, quæ fit in iis, qui somno sopiti sunt, ex regressu specierum à phantasia compositarum, aut divisarum, ex memoria ad sensum communem.

16 Somnia vel à supernaturali causâ, puta Deo aut Dæmone immittuntur; vel ex affectione corporis oriuntur; vel denique sequuntur studia quotidiana: illa dici solent supernaturalia; ista, naturalia; hæc, animalia. *Conimb. de insomniis.*

DISPUTATIO XXIII.

De Appetitu sensitivo & locomotivâ.

THESIS I.

Sic de sensu; sequitur appetitus sensitivus; qui tam necessario cum sensu conjungitur, ut inutilis sit sensus, si sit sine appetitu.

2 Appetitus sensitivus est facultas animalis, quâ, quod sibi adversum aut conveniens sensus judicat, refugit, aut prosequitur. *Conimb: lib. 3. de anima, cap: 13. quest: 1. Tol: ibid. qu: 26.*

3 Appetitus sensitivus versatur solummodo circa bonum jucundum, & utile, & malum utriq; oppositum: bonum honestum, & turpe, quod illi opponitur, non spectat ad appetitum sensitivum.

4 Appetitus sensitivus est potentia materialis; ideoque per se expers rationis. ac libertatis: ita tamen, ut in homine ratione possit dirigi.

5 Ap-

5 Appetitus sensitivus in corde residet. Cor enim afficitur appetitu sensitivo vehementius moto.

6 Appetitus sensitivus dividitur in *ἐπιθυμητικὸν καὶ θυμητικὸν*, hoc est, in concupiscentem, & irascentem.

7 Appetitus concupiscens dicitur, qui versatur circa objectum absolute simpliciterque spectatum.

8 Concupiscens, qui versatur circa bonum aut malum difficile. Contra *Piccol. Phil. mor. grad. 1. cap. 11. & seq.*

9 Appetitûs sensitivi propriæ affectiones, sunt affectus sive perturbationes. (*Græcè πάθη* dicuntur.) Affectus ergo non sunt opiniones (ut voluerunt Stoici) sed ex opinione ferè nascuntur.

10 Affectus est motus appetitûs sensitivi, cum non-naturali mutatione cordis, ab objecto convenienti aut adverso à sensu proposito, ad illud consequendum, hoc fugiendum, *Piccol. ibid. cap. 5.*

11 Affectus præcipui sunt undecim: sex in appetitu concupiscente; nimi-

rum amor, odium, desiderium, fuga, lætitia & tristitia: in appetitu irascente quinque; nempe, spes, metus, audacia, desperatio, & ira.

12 Stoïci referunt omnes affectus ad quatuor genera: quorum duo versentur circa objectum bonum, & duo circa malum. Circa objectum bonum, si præsens sit, versatur lætitia; si sit futurum, desiderium: circa malum præsens, versatur tristitia; circa futurum, fuga. Horum duo fontes sunt, amor & odium. *Vid. cap. 8. Idea Phil. mor.*

13 Cum appetitu sensitivo ferè conjuncta est locomotiva, hoc est, facultas, qua animal ad imperium appetitûs sese movet ad consequendum objectum distans, aut fugiendum imminens.

14 Hæc facultas residet in singulis membrorum musculis. *Conimb. lib. 3. de anima cap. 13. quest. 5. Tolet: ibid: quest: 25.*

15 Ad motum localem concurrat sensus, (in homine etiam ratio) ut principium dirigens; appetitus, ut principium

pium imperans; vis loco-motiva, vivam principium exequens.

13 Quia quædam animalia solæ corpore tactu vigent, & objecta distantia non percipiunt, sequitur, vim locomotivam quod iis non inesse; quia inesset frustra.

DISPUTATIO XXIV.

De Anima intellectiva essentia & origine.

THESIS I.

Sic de anima sensitiva, sequitur intellectiva, five rationalis. Cujus consideranda est essentia. & proprietates.

2 Anima intellectiva non est forma quædam assistens in homine, quæ corpore utitur tanquam instrumento; sed ipsa hominis forma informans, per quam nimirum homo est homo, & à brutis distinguitur. *Conim. lib: 1. de anima cap. 1. qu: 6. Tol: ibid: qu: 2. Zab: de mente humana cap. 6.*

3 Hinc sequitur animam intellectivam

nam non esse in aliqua hominis parte,
puta corde aut cerebro; sed in toto
corpore, & per totum corpus diffusam;
non solum quoad facultates, sed etiam
quoad essentiam. *Conimb: dict: loc: qn: 7.*
Tol: ibid: qn: 4.

4 Anima intellectiva non est una in
omnibus hominibus, sed singulae sunt
animae in singulis: multiplicantur enim
formae ad numerum individuatorum.
Conim: dict: loc: qn: 7. Tol: ibid: qn: 2.
Zab: dict: lib: cap: 11.

5 Præter animam informantem, non
est fingenda alia quadam anima assi-
stens, quæ una sit in omnibus homini-
bus. *Conim: & Tol: dictis locis.*

6 Anima intellectiva est forma im-
materialis, hoc est, forma talis, quæ per
se, ac sine concursu materiae possit sub-
sistere. *Conim: dict: loc: qn: 2.*

7 Animæ intellectivæ non sunt ex
traduce: hoc est, non producantur vi
seminis, sive, quod idem est, non edu-
cantur ex potentia materiae, sed imme-
diatè à Deo creantur. *Conimbric: dict:*

T.

loc.

loc. qu: 3. Tol: ibid: quæst: 17.

8. Creantur animæ eo momento, quo corpori infunduntur, eique essentialiter uniuntur. Atque illud est, quod vulgo dicitur, Deus animas creando infundit & infundendo creat. *Tol: ibid.*

9. Infunditur autem anima, cum embryo convenienti organorum apparatus instructus est. Interea credendum est, embryonem foveri ab insita virtute plastica, & ab anima matris, ac calore uteri, aut loci, qui pro utero est.

10. Supervacuum ergo est fingere animam vegetativam, & sensitivam, quæ animam rationalem antecedant, quæque in animam rationalem deinde mutantur, vel animam rationalem adveniente pereant. Contrà *Conim: dict: loc. qu: 4.*

11. Anima intellectiva est indivisibilis: ideoque tota, hoc est, indivisibilis modo, in qualibet parte. *Conim: dict: loc: qu: 8. & 9. Tol: ibid. qu. 5.*

12. Animam intellectivam immortalem esse, non solum S. Scripturæ autoritate

ritate, sed etiam philosophicis rationibus probari potest. *Conim: de anima separata, disp. 1. Tol: lib. 3. de anima qu: 16.*

13 Animæ humanæ ratione essentia in omnibus æque sunt perfectæ; differunt solum operandi modo. Quod discrimen fuit ab inæquali perfectione temperamenti, aut à contracta agendi consuetudine. *Conim: lib. 2. de anima, cap: 1. qu: 5. Tol: lib. 2. qu: 18.*

DISPUTATIO XXV.

De Intellectu.

THESIS I.

Sic, de animæ intellectivæ essentia: sequuntur proprietates, intellectus, & voluntas.

2 Intellectus ex se est mera potentia in genere rerum intelligibilium, & veluti tabula rasa. *Conimb. lib. 3. de anima cap: 8. qu: 1. art. 3.*

3 Cognitio intellectus derivatur à
T 2 sensibus,

sensibus, ita ut nihil sit in intellectu quod non fuerit prius in sensu.

4 Latius tamen patet objectum intellectus, quàm sensus. Nam sensus versatur tantum circa materialia & singularia; intellectus, etiam circa immaterialia & universalia.

5 Singularia prius cognoscuntur ab intellectu, quàm universalia. Quin universalia cognosci nequeunt, nisi cognitatis primùm singularibus. *Conim: lib. 1. Phys: cap. 1. qu: 4. Tol: lib. 3. de anima, qu: 16. Zab: de ord: intell: cap. 4.*

6 Ex quo sequitur, intellectum formare proprios rerum singularium conceptus. *Conim. lib. 3. de anima, cap: 8. qu. 5. Tol. ibid qu: 26.*

7 Ex universalibus ea prius intelliguntur, quæ singularibus sunt viciniora: quia horum facilius est abstractio. *Conim lib. 1. Phys cap. 1. qu: 3. Tolet: ibid. quæst: 3. Contrà Zab: de ord. intell. cap. 12.*

8 Ad intellectionem non sufficit phantasmata, id est, species rerum singularium

gularium in sensu interno formatas, intellectu obijci; sed requiritur præterea, ut species intelligibiles intellectu imprimantur, non solum universalium, sed etiam singularium. *Conim lib. 3. de anima, cap. 5. qu. 3. & 4. Tol: ib. qu. 21. Zab: de spec. intell. cap. 5.*

9 Species intelligibiles rerum singularium imprimuntur intellectui à phantasmatibus, eo ferè modo, quo phantasmata imprimantur sensui interno ab iis speciebus, quæ in externis sensibus formatae sunt ab objectis.

10 Species rerum universalium ipse intellectus sibi format per abstractionem, comparatis inter se primum singularibus.

11 Non ergò videtur necessarium, fingere intellectum agentem, cujus munus sit, non intelligere quidem, sed phantasmata illustrare, ut in iis appareant naturæ universales, & cum phantasmatibus illustratis concurrere ad species intelligibiles producendas: sive fingatur substantia, quæ sit ab anima
T 3 separata,

separata, siue facultas, quæ reverà diversa sit ab eo intellectu, qui specie intelligibiles recipit, & per eas intelligit. *Contrà Conim: lib. 3. de anima, cap. 5. qu: 1, 2, 5, & 6. Tol: ibid: qu: 13 & 14. Zabar. de mente agente.*

12 Potest tamen intellectus, agendi dici, quatenus receptâ specie, actu intelligit, & conceptum, siue verbum mentis in se format. *Tol: dict. lib. quest. 21.* Nec aliud sequi videtur ex argumento *Aristotelis lib. 3 de anima, cap. 5.* Non enim absurdum est, agens & patiens reipsâ non distingui, in actione immanente.

13 Intellectus omnia intelligit directè, seipsum indirectè, atque actu quodam reflexo; sic, ut ex objecto actiones suas, ex actionibus seipsam agnoscat. *Conim. lib. 3. de anima, cap. 8. qu: 7.*

14 Intellectus impressas sibi species conservat, atque hoc sensu dicitur memoria intellectualis. *Conim. de mem & reminisc. cap. 3. Tol: lib. 3. de anima, qu. 21.*

15 Cùm intellectus speciebus intelligibilibus consignatus, ad intelligendum iteratò sese accingit, phantasma concursus necessarius est ad intelligendum. Atque hoc voluit *Aristoteles*, cùm dixit, oportet intelligentem speculari phantasmata *Lib: 3. de anima, cap. 8. Conimb: ibid: qu: 8. & Tol: qu: 21.*

16 Intellectus operationes sunt tres: simplicium rerum apprehensio, iudicium, quod consistit in compositione ac divisione, & discursus

17 Iudicium intellectus vel est speculativum, vel practicum: quorum illud versatur circa res, ut res sunt; hoc, circa res, ut bonæ vel malæ; ideòque vel appetendæ, vel fugiendæ sunt.

18 Intellectus proprium est reminisci. Est autem reminiscentia, speciei oblitteratæ renovatio, per specierum non oblitteratarum rememorationem. *Conim. de mem. & reminisc. cap. 7.*

DISP.

DISPUTATIO XXVI.

De Voluntate.

T H E S I S I.

Sicuti cum sensu conjungitur appetitus sensitivus, ita cum intellectu conjungitur appetitus intellectualis, qui voluntas dicitur.

2 Voluntas realiter differt ab appetitu sensitivo. *Conim: lib. 3. de anima, cap. 13. qu: 1. Tol: ib. qu. 27.* Imò etiam ab intellectu. *Conim. dict. lib. qu: 3.*

3 Voluntatis actiones duæ sunt, *βλάντης & πρᾶξις*: illa finis; hæc, medi-
orum est.

4 Voluntas non est potentia merè passiva, nec merè activa. Itaque non potest se ad agendum determinare, nisi moveatur ab objecto.

5 Cùm autem voluntas sit potentia cæca, nihil potest appetere, nisi quod illi ab intellectu proponatur. Hinc vulgatum illud; *Ignoti nulla cupido.*

6 Non sufficit ad movendam voluntatem

tatem, ut intellectus objectum apprehendat: sed requiritur porro, ut illud censeat, sitne bonum, an malum. Hæc intellectus actio, vocatur iudicium sive dictamen practicum.

7 Practicum intellectus iudicium, vel absolutum est, vel comparatum. Absolutum dicitur, quo censentur res in se, & per se: comparatum, quo res censentur comparatæ cum aliis omnibus rebus, ac circumstantiis.

8 Hoc duplex intellectus iudicium, sequitur duplex actio voluntatis: quarum altera, quæ sequitur iudicium absolutum, *velloitas*; altera, quæ comparatum iudicium sequitur, *volitio* appellari solet.

9 Ultraque actio à prævio iudicio intellectus determinatur, non solum quoad exercitium actus, sed etiam quoad specificationem. Et certè si à iudicio practico voluntas posset dissentire, & aliud, vel etiam contrarium appetere, ferretur in incognitum objectum, & sine ratione moveretur, & sic non esset voluntas.

10 Hæc

10. Hæc voluntatis determinatio non evertit hominis in suis actionibus libertatem, sed stabilis.

11. Etenim libertas non est *ἀδίαφοεῖα* quædam, quâ voluntas potest agere, & non agere, hoc vel illud agere, etiam positis omnibus ad agendum requisitis; sed facultas hominis faciendi quod ratio dicat.

12. Etenim voluntas fertur in finem, & quidem liberè, siquidem libertas non potest à voluntate separari: attamen à fine, quatenus cognoscitur ut finis, determinatur.

13. Sunt autem duo actionum genera, quæ à voluntate proficiuntur, alia proximè, alia remotè. Quarum illæ *elicite*, hæ *imperate* vocantur. Imperatæ actiones, nihil aliud sunt, quàm elicitarum executio.

14. Libertas hominis exercetur in actionibus imperatis: actiones elicite sunt ipsum dominium, quo suam libertatem voluntas exercet in actiones imperatas. Ideò enim liberè ambulamus,

mus, quia volumus ambulare.

15 Pugna animi, quæ hæc voce so-
let exprimi, *Video meliora, probóque;*
Deteriora sequor, non oritur ex eo,
quod voluntas ab intellectûs judicio
discrepet; sed ex pugna aut fluctuatio-
ne intellectûs, rem absolutè considera-
tam improbantis, eandémque cum suis
circumstantiis collatam approbantis;
aut contrâ.

FINIS.
